భారతి

1967 అక్టోబరు

వ్యవస్థాపకులు

శోద్ధారక నాగేశ్వరరావు పంతులు

వెల ఒక రూపాయి

Recd 9.11.67

భారతి

మాసపత్రిక

సంపాదకుడు:
శివలెంక శంభుప్రసాద్

అక్టోబరు 1967

సంపుటము : **44** : : సంచిక 10 :

విడిప్రతిక వెల ఒక రూపాయి

విషయానుక్రమణిక

అక్టోబరు 1967

సీతాకోక చిలుకలు

శ్రీ మిరియాల రామకృష్ణ

పూలపిల్లలు విసురవేసిన
    గాలిపటములు వోలె నున్నవి!
ఈ బయుళ్ళల నీ యుషస్సున
    వ్రాలి వ్రాలక యాడుచున్నవి!

పచ్చనైనవి! ఎఱ్ఱనైనవి!
    నల్లనైనవి! రంగుచిల్కలు!
గోరువెచ్చని యెండలోపల
    చూచి నిర్భీతి వింతగా!

ఎవరు వ్రాసిన వీసువర్ణము
    లీ మహాశిల్పంబు లెవరివి?
కీర్తికోసము ప్రాకులాడక
    దాగి నెచ్చట శిల్పివర్యుడు?

'నాకు నీకును స్నేహ మేదో
    నాటి నటులై నిల్చిపోతిని!
మహాశిల్పి! రమ్మ! నీతో
    స్నేహభాగ్యము ప్రసాదింపుమా!'

ఆకులందునే, చివురులందున
    తీగలందున మొగ్గలందున
ఎవరి దర్శనమై నదో మఱి
    పూలదోసిలి పట్టుచున్నవి!

సాంధ్యకాంతులయందు నిలబడి
    మౌను లట్టులు వెదకుచున్నవి!
మనఃకీటక తతులు వ్యథలకు
    కారణములై పోయెనేమో!

వనములందున మధువు త్రావుచు
    పూలమీదనె మోహపడునివి!

ఆకుపై సుధవోలు వెల్గులు
    పూసి నములు నిదేమి చిల్కలు?
భోగ మెఱుగక ముందె ముక్తికి
    యోగ్యపదవి లభింపజాలదొ?

ఇవి వనేందిర కొప్పుబూలో?
    ఇవి వసుంధర ఆశయములో!
నడచివెళ్ళెడి పడతి తలపై
    నూగుపూలో నన్ను లాగును!

పోదునా వెన్నంటి వీనిని
    పుణ్య మెఱుగని జగతి వీడ్కొని!
వే నాకండనె సుఖము పొందగ
    పుట్టినానను నరుని కందునె
వీని హృదయములందు పొంగే
    విశ్వజనతానంద రేఖలు!

ఒక అసూయాద్వారమందున
    దూరి, ఆనందాలు దోచే
జ్ఞానబాహ్యుల కందునా ఈ
    మౌన మోహన రాగ రేఖలు!

ఈ వనంబున పూలు చిల్కలు
    కలసిపోయిన కారణముగా
పూవులే విహరించుచున్నటు
    కానబడు నా కంటి కిప్పుడు
తీగ పాన్పుల మీది నిద్దుర
    మోము మొత్తినదేమొ పూలకు?
కష్టసుఖములు రెండు గూడా
    బరువులేనా జీవకోటికి!

తీగయుయ్యెలమీద నిలబడి
యూగు కన్నెలు బాలసుమములు!
మన్మథాకృతులైన చిల్కల
కాళ్లు త్రొక్కుచు నవ్వుచున్నవి!

కామ వాసన రేగునప్పుడు
కల్గునా మఱి త్రపావాసన!
ఈ సుమాంగన స్నానమాడుచు
విప్పివైచిన పట్టుకోకయొ!
ఆ లతాంగన తొడుగుకొనుటకు
మడతవిప్పిన బుటారవికయొ!
మంచుకొలకుల గట్టులందున
మనోహరముగ మెఱయుచున్నవి!

వీనివలెనే నేను గూడా
విరహాలోచన మెపుడు మూతును?
కాలమెల్లను పూలకడనే
గడపివేయగ నెటు నోతును?

నౌక వెడలగ దారి చూపే
వాక పోలిక కాల మెప్పుడు
బ్రతుకు నావలి దరికి జేర్చును!
బాధ కావలి గట్టు చూపును!

దినముదినము సమస్యలందే
ఈదు నాకును భావి గలదా?
దినము దినము ప్రసూన వాసన
మునుగు వీనికి బాధ యెక్కడ?

ఎపుడు వీనిని చూచినానో?
అపుడె యేదో కలచు వేదన!
నా ప్రియాస్మితరేఖ నాలో
జ్ఞాపకించును రహోవేదన!

తలపుగుమ్మములందు ప్రేయసి
వలపుబూవులు రాలుచుండును!

కనులమీదికి రెప్పకప్పలు
జారి నన్ను సమాధి జేర్చును!

భగ్నమైనదొ ప్రేమ! పాపము
ప్రియుల రూపులు వ్రాయునట్టులు
ఆకులందున గీయు గీతలు
చిత్రరేఖల బోలె తోచును!

ఇంతగా శృంగార భారము
మోయుగా తలకట్లు కట్టిన
రీతి మందర కిసలయంబులు
తలల కంటగ నిలిచి యూగును!

ఇచట నిలబడి యుగము నిమిషము
లాగు ముచ్చట చూడవచ్చును!
మున్ను నేనిది యెచటొ చూచిన
దృశ్యమే అనిపించుచుండును!

ఒక్కడే ప్రేక్షకుడనైతిని!
ఊహాలోకము చేరుచుంటిని!
వాస్తవపు పొలిమేర లోనికి
వచ్చి, పోవుచు, వచ్చుచుంటిని!

తపస్సాధనలోని చిత్తము
పొందు చిద్విలసనము కలిగెను!
భూమి త్రవ్వినయపుడు బంగరు
గనులు కనబడినట్లు పొంగితి!

ఇట్టిదేదో సౌందరసమయ
భావవేగి తరంగ మూగగ
భావదాస్యము నన్ను ముంచగ
జాలునా యని పాడుకొంటిని!

పండుటాకున తెక్కసాగిన
చిల్క గాలికి కదలియాడగ
నిరిని జాబిలివోలె దాల్చిన
పార్వతీ మండిత మహేశుడు
తాండవించిన రీతి తోచెను!

అది. ఆ మార్పుయొక్క పద్దతి. ఆ సమాజాలు కొత్తరూపాలను పొందుతూవున్నదాని యొక్క ప్రవృత్తి ఇది. ఇవి పూర్వంకన్న స్వేచ్ఛ, స్వాతంత్ర్యము కలవిగా పరివర్తనం చెందడమే సోషలిజం అని జిలాస్ అన్నాడు. పాశ్చాత్య రాజ్యాలలోను, ప్రాచ్య రాజ్యాలలోను గూడా ఈ పరివర్తనం జరుగుతూ వుంది. ఇది నెమ్మదిగా జరిగే పని అన్నాడు.

అయితే సోషలిజం అంటే, ఈ రోజున, దాని అర్థం ఏమిటి?

ఈ ప్రశ్నకు జిలాస్ ఇట్లా సమాధానం చెప్పాడు: 'సోషలిజం అంటే ఏమిటో, ఆమాటకు వస్తే కమ్యూనిజం అంటే ఏమిటో, ఎవ్వరూ స్పష్టంగా ఇది, ఇది అని చెప్పలేరు. ఇవి అన్నీ ఈ నాడు పెద్దపరివర్తనం చెందుతున్నాయి. ఇప్పుడు వీనిని గురించి ఏ విధంగా నిర్వచించాలన్నా ఆయా దేశాలలోవున్న తేడాలను తెలియవలసి వుంటుంది. అంతేకాక తాత్వికమైన ఊహాపోహాల విషయంలో గూడా తేడాలువున్నాయి. ఆ తేడాలనుగూడా మనస్సులో పెట్టుకోవాలి. సోషలిజం నిర్వచనం వీటి అన్నింటిమీదను ఆధారపడి వుంది. అసలు సోషలిజం పని ఏమిటంటే, ఎక్కువ స్వాతంత్ర్యాన్ని, ఎక్కువ స్వేచ్ఛను, అధికమైన న్యాయాన్ని సాధించడం; ముఖ్యంగా ఆర్థిక రంగంలో.

లెనినిస్టు సిద్ధాంతాల ప్రకారం అయితే సోషలిజంకు, అధికారం సమన్యకు విడదీయరాని సంబంధం వున్నది గదా?

జిలాస్ : ఉంది. కొన్ని ప్రత్యేక రకాలైన అధికార పద్ధతులు అన్నవిలేకుండా, లెనినిష్టులకు సామ్యవాదం అన్నదేలేదు. అది వారికి అచింత్యం. ఇప్పుడు ఆ రకమైన ఆలోచనా పద్ధతికి కాలదోషం పట్టింది. ఈ రోజుల్లో ఆ ఆలోచన పొసగదు. కమ్యూనిష్టు దేశాలలో సిద్ధాంతులు అయినా ఈ సమస్యను గురించి వేరువిధంగా ఆలోచనలు చేస్తున్నారు. రాజకీయంగా వారి దృక్పథం వేరు; నా దృక్పథం వేరు అనుకోండి.

వారికి, మీకు తేడా ఎక్కడ వస్తున్నది?

జిలాస్: పట్టువిడుపులేక, ఏకాండ పద్ధతిలో వుండే లెనినిష్టు లేక స్టాలినిష్టు పద్ధతి పార్టీ అంటే నాకు గిట్టదు. అందుకు నేను వ్యతిరేకిని. ఇది ముఖ్యమైన తేడా. ఇంకో తేడా కూడా వుంది. మార్క్సిజంకు ముడి కట్టడం నాకు ఇష్టంలేదు. గతితర్కం లేక Dialectics అంటే నాకు గిట్టదు. నేనూ లోకాయతుణ్నే; మార్క్సిస్టులు అంతరిలాగా. అంతేగాని నేనుగతితర్కికలోకాయతుణ్నేమాత్రం కాదు. ఇప్పుడు, ఈ రోజుల్లో—ఈ Dialectics అనే దాంట్లో ప్రతీపపద్ధతులు ప్రవేశించాయన్న నమ్మకం నాకు బలుస్తున్నది.

అంటే ఆలోచనా పద్ధతిలో గతితర్కం అనా, ప్రభుత్వ పద్ధతిలో గతితర్కంఅనా, మీ ఉద్దేశం?

జిలాస్ : పాతకాలపు గ్రీసు దేశంలో dialectics ను చర్చకు మీమాంసకు పద్ధతిగా ఉపయోగించేవాళ్లు. ఇప్పుడూ ఆ dialectics అట్లావుంటే, ప్రయోజనం వుంది. భూతార్థానికి సంబంధించి dialectics అంటూ వుండవు. విశ్వము, జీవితము వున్నాయంటే, అవి బహుభంగులుగా వున్నాయి. అవి అన్నీ జటిలమైనటువంటివి. శ్లిష్టము, క్లిష్టము ఐనటువంటివి. వానియందలి ప్రవృత్తిధర్మం గూడా వివిధంగా వుంటున్నది. అట్టిదానిని ఒక నిబంధనలో పడతాముఅంటే అర్థం ఏమిటి! ఆ నిబంధన తార్కికమైనది కావచ్చు, ఇంకో రకమైనది కావచ్చు—అది ఎట్టిదైనా భూతార్థాన్ని పట్టడానికి చాలదు సంసారం అనే

వృక్షం ఎప్పుడు పచ్చపచ్చగా, పడుచుగా వుంటుంది. మరి సిద్ధాంతమో, దాని తల ఎప్పుడూ నెరిసే వుంటుంది.

సోషలిజంలో సిద్ధాంతానికి, భూతార్థానికి సంఘర్షణ జరుగుతూవుండటమే ఇచ్చట ప్రధాన ప్రతిబంధకం అని మీ అభిప్రాయమా?

జిలాస్: అవును. అన్నిరకాల సిద్ధాంతాలున్నా ఒక రకమైన ప్రవిలీయతను పొందుతున్నాయి. ఇది పాశ్చాత్యదేశాలలోను జరుగుతున్నది. ప్రాచ్యదేశాలలోను జరుగుతున్నది. ఇప్పుడు మనం ప్రపంచం అంతా ఒక్కటే అయ్యే పద్ధతియొక్క ప్రారంభదశావిశేషాన్ని దర్శిస్తున్నాము. అట్లా జరుగుతున్నదని నా నమ్మకం. తగాదాలతో, సంఘర్షణలతో, చివరికి యుద్ధాలతో వలనుపడి ఇది కొనసాగుతూ వుంది. కాని దాన్ని ఎవ్వరూ ఆపలేరు. అది జరిగి తీరుతుంది. ఆ అవశ్యంభావిత్వ లక్షణం అందులో వుంది. ఇప్పుడు మనం ఒక విచిత్రమైన కాలంలో వున్నాము. మనకు అవిజ్ఞాతమైన సిద్ధాంత ప్రపంచం ఏదో ఇప్పుడు రూపు కడుతున్నది. ఆ సిద్ధాంత ప్రపంచంయొక్క స్వరూపలక్షణం ఏమిటో, ఎట్లా వుంటుందో మాత్రం మనకు ఇంకా అందడంలేదు. గోచరం కావడంలేదు. మతాలను తీసుకుందాము. వాటిలో కూడా మార్పు వస్తున్నది. అవికూడా శిథిలం అవుతున్నాయి.

యుగోస్లావియాలో ఒకప్పుడు చర్చికి, రాజ్యాంగవ్యవస్థకు తగాదా వచ్చింది. అప్పటికి మీరు ఇంకా రాజకీయాలు వదిలిపెట్టలేదు. ఆ తగాదానుగురించి ఇప్పుడు మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?

జిలాస్ : నేను మేధావివర్గానికి చెందినవాణ్ణి. మనిషిఅయినవాడికి మతం అంటూ వుండి తీరుతుందన్న నమ్మకం నాకు ఏర్పడిపోయింది. మతంలేని మానవలోకమే అచింత్యం. నేను మతంలేనివాణ్ణి. నాస్తికుణ్ణి. అయితే ఈ నాస్తిక్యము, ఈ లోకాయతవాదము — వాని అంతటా అవే ఒక విశ్వాసంక్రింద, ఒక మతంక్రింద జమ. మానవలోకంలో బహుళసంఖ్యాకులు ఎప్పుడు మతబుద్ధి కలవారే అయి వుంటారు. ఇచ్చట, యుగోస్లావియాలో మతం ఇప్పుడు పెద్దసమస్యకాదు. ముందు ఇది సమస్యకాదని అనలేము. అవుతుంది. సమాజం అధికంగా ప్రజాతాంత్రికం అవుతూ వున్నకొద్దీ, మనుష్యుల మనస్సులలో ఈ సమస్య పెద్దదై కూర్చుంటుంది.

ప్రజాజీవనంలో మతంకూడా ఒక ప్రధాన విషయం అని మీ అభిప్రాయమా? ఈ విషయాన్నిగురించి ఘర్షణలు రావచ్చునని మీరు అనుకుంటున్నారా?

జిలాస్ : అనుకోవడంలేదు; ఈ వ్యవహారం సంఘర్షణలదాకా పోతుందని నేను అనుకోను. ప్రజాజీవితంలో చర్చి ఏదో పెద్దగా పని చేస్తుందన్న నమ్మకంకూడా నాకు లేదు. ఈ సమస్య ఇట్లా తలఎత్తదు. మతానికి విస్తృతమైన స్వాతంత్ర్యంకావాలి అనే రూపంలో అది తలఎత్తుతుంది. ముఖ్యంగా మతసంబంధమైన ఆలోచనాధారకు సంబంధించి ఈ స్వాతంత్ర్యం వాంఛచేయబడుతుంది — అది గూడా తాత్వికదృష్టిని అవలంబించి. ఇంకా ఈ రకమైన ఎరుక పుట్టలేదు. యుగోస్లావియాలో చర్చి ఇప్పుడు తన స్థితికి సంబంధించిన సమస్యలతోనే 'ఇదిఅయి' పోతున్నది— డబ్బు— చర్చిలుకట్టడం మొదలైనటువంటి సమస్యలు.

మీరు దర్శిస్తూవున్న సమాజధర్మాన్ని, వ్యవస్థను "సోషలిస్టు" ధర్మంఅనే, వ్యవస్థఅనే అంటారా?

జిలాస్ : తప్పకుండాను. అందులో ఎటువంటి అరమరికగానిలేదు. నేను ఇప్పుడు

పూర్వంకన్నా సోషలిస్టుని. పిడివాదపు పద్ధతిలో మ్మాత్రం కాదనుకోండి.

మీరు 'సోషలిజం' అని భావిస్తున్నదానికి, మేము 'సోషల్ డెమాక్రసీ' అంటున్నదానికి నిజమైన తేడా ఏమిటి?

జిలాస్: నాకు సంబంధించినంతవరకు సమస్య ఇది. ప్రస్తుతంవున్న కమ్యూనిస్టు సమాజాన్ని శాంతియుతంగా డెమాక్రాటిక్-సోషలిస్టు సమాజంగా మార్చడం ఎట్లా? ఇది నా సమస్య. సోషల్ డెమాక్రాట్స్ యొక్క సమస్య వేరు. పశ్చిమదేశాలలో వారికి రాజకీయ స్వాతంత్ర్యము, స్వేచ్ఛ వున్నాయి. వారి ఎదుట పెట్టుబడిదారీసమాజం వుంది. ఆ సమాజాన్ని సోషలిస్టు సమాజంగా మార్చడం ఎట్లా అన్నది వారి సమస్య. నా మనస్సులో ఏమి వున్నదో, బహుశా అది, ఇది ఒకేరకమైనవి అయితే కూడా అయివుండవచ్చు. కాని ఇచ్చట ఉపాయాల విషయంలో, తాత్విక వైఖరుల విషయంలో తేడా వుండి తీరుతుంది. అవి ఒక్కటే కాదు.

అయితే 'సోషల్ డెమాక్రసీ'ని గురించి మీరు ఏమనుకుంటున్నారు! అది ఫలానుమేయ ప్రామాణ్యం కలదనా? అనుభవమూలకమైనదనా? లేక పట్టి అవకాశవాదశబలమైనట్టిదనా?

జిలాస్: ఈ సమాజంలో నాకు నేనే అవకాశవాదిని. నేను ఫలానుమేయప్రామాణ్యవాదిని. కమ్యూనిజంలో ఉపప్లవాత్మకమైన మార్పులు నాకు ఇష్టంకాదు. అటువంటి మార్పుల అవసరం కూడా కన్పించదు. కమ్యూనిస్టు సమాజంలోకూడా నిరుపప్లవమైన పద్ధతిలో, ప్రజాస్వామ్యధర్మరూపంలో ఆ జరిగే మార్పులు జరగవచ్చు.

యుగోస్లావియాలో ఇప్పుడు ఏవోమార్పులు జరుగుతున్నాయిగదా! వానిని గురించి మీ అభిప్రాయం ఏమిటి?

జిలాస్: ఆ మార్పులకు సంబంధించిన సంకల్పాలయితే బాగానే వున్నాయి. భావనలు కూడా ఉచితంగా వున్నాయి. కాని ఇచ్చట ఒక్కవిప్రతిపత్తి కన్పిస్తున్నది. మార్పులకోసం అయిన లక్షణాలకు రాజకీయ జీవితానికి నడుమ సంవాదం గోచరించడంలేదు. ప్రాచీన మార్క్సిజంలో ఇటువంటి విరోధమే ఒకటి వుంది. అందులో అధిష్ఠానానికిన్నీ, ఆవరణానికిన్నీ పడదు. ఇప్పుడు యుగోస్లావియాలో ఆర్థిక జీవనం ఏవో త్వరితగతిని ముందుకుపోతూ వుంది. రాజకీయవ్యవస్థ ఏమో కుంటినడక నడుస్తూవుంది. మరి సంస్కరణం అన్నది వున్నదంటే అది తొందరమీద జరిగే పని కాదు, దీర్ఘకాలంమీదగాని దాని ఫలితం కన్పించదు. ఇచ్చట దేశంలో మిశ్రమ ఆర్థికత చెల్లుతూవుంది. ప్రభుత్వరంగము, ప్రైవేటు రంగము, సమిష్టిరంగము ఇన్ని వున్నాయి. మరి ఆర్థికవిధానంవంకచూస్తే, అచ్చట సోషలిస్టురంగం అన్నదితప్ప మరి ఇంకోరంగం వున్నదన్న స్ఫురణ లేకుండా, ఆ విధానం కొనసాగుతున్నది. ఉదాహరణకు వ్యవసాయం వుంది. అది ప్రైవేటురంగం. లక్షలకొద్దీ జనం ఆ వ్యవసాయంలో పనిచేస్తున్నారు. కాని వారినిగురించిన శ్రద్ధే ఇక్కడ కన్పించదు. వారంటే అవధానం వహించడం అన్నదేలేదు. రైతు జనానికి స్వేచ్ఛ వుండాలి. స్వాతంత్ర్యం వారి అనుభవానికి రావాలి. వ్యాపారంలోనేమి, సహకార వ్యవస్థలలోనేమి వారికి స్వేచ్ఛ స్వాతంత్ర్యం వుండాలి. వారికి ఎక్కువభూమి వుండాలి. పది హేక్టారులు—అది ఒక భూమియా? అది చాలదు. కార్మికులకు సంబంధించివున్న స్వయంపాలనం పద్ధతి వున్నదంటే, అక్కడ ఆ కార్మికులకు వస్తూత్పత్తి విషయంలో ఎక్కువ అవధానము, అధికారము ఏర్పడేట్టు చూడాలి. ఈ విషయంలో నాకునాకే ఇంకా స్పష్టమైన అభి

ప్రాయం కుదరలేదు. మేనేజర్లకు ఎక్కువ అధికారాలు, ట్రేడ్ యూనియన్లకు ఎక్కువ హక్కులు ఇవ్వడం బాగుంటుందేమో నని పిస్తున్నది. స్వయంయాజమాన్యం ప్రజాస్వామ్యానికి ప్రతినిధానం కాజాలదు. వర్కర్స్ కౌన్సిళ్లంటే నాకు ఎటువంటి విరోధమున్నూ లేదు. ఎక్కువ స్వాతంత్ర్య లబ్ధికి దారితీసే స్థిత్యంతరపరిణామ దశావిశేష సందర్భంలో వాని ప్రయోజనం అధికమై వుంటుంది కూడాను. యుగోస్లావియాలో ఇప్పుడు ప్రతిపక్షం అవసరం వున్నదని నేను అనుకోవడం లేదు. ప్రజాస్వామ్య శక్తులు ఏమి వున్నాయో అవి కమ్యూనిస్టు ఉద్యమంలో వుండే పని చెయ్యాలి: దానికి ప్రతికూలంగామాత్రం కాదు.

చైనాలోవారు ఒక పద్ధతి సోషలిజము, కమ్యూనిజము గురించి చెబుతున్నారు. అదే ఆదర్శప్రాయమైనది అంటున్నారు మీ అభిప్రాయాలు వానికి పూర్తిగా విరుద్ధంగా వున్నాయి. చైనాయొక్క ఈ అభిగ్రహంమూలంగా ఐరోపీయ కమ్యూనిజంలో ప్రజాస్వామ్య విహితమైన మార్పులు వస్తాయని అనుకుంటున్నారా?

జిలాస్: ఆ ప్రశ్నను వేయవలసింది అట్లా కాదు. చైనా విషయం పూర్తిగావేరు. ఆ చైనాలో నిజంగా అంత అవ్యవస్థ వున్నదని నేను అనుకోవడంలేదు. మనకు వూరికే అటువంటి అభిప్రాయం కల్గుతూవుంది. అటువంటి అభిప్రాయాన్ని ఆ పరిస్థితి మనయందు సృష్టిస్తున్నది. చైనాలో అధికారంకోసం అంతరంగికమైన పోరాటం ఒకటి నడుస్తూవుంది- 1930 ప్రాంతాలలో రష్యాలో నడిచిన పోరాటం లాగానే. కాని చైనా స్టాలినిస్టు మార్గంలో పోదు. చైనా కమ్యూనిజంలో ఎప్పుడు మత సంబంధమైన తత్వాలు ప్రబలాలై పనిచేస్తూ వుంటాయి. అధికారంకోసం జరుగుతున్న ఈ పోరాటంలో మావో గెలుస్తాడు. చైనా ప్రపంచ రాజ్యం అవుతుంది. అది అట్లా కావడంఅన్న దానిని ఎవ్వరూ ఆపలేరు. ప్రపంచ రాజ్యం కాదగిన నైతికమైన అధికారము, చారిత్రకమైన హక్కు చైనాకు వున్నాయి. ఇది నా నమ్మకం.

అది ప్రమాదభూయిష్టం కూడా అవును కదా?

జిలాస్: కాదు. ప్రచారంలో మాత్రం వున్న ఔద్ధత్యం; చైనా అసలు లక్షణంలో లేదు. ప్రచారంలో కన్పిస్తున్న ఔద్ధత్యం చైనా లక్షణంలో వున్నదంటే నేను నమ్మను. పైగా ఏదో సాయుధ సంఘర్షణ తటస్థం అవుతుందన్న అభిప్రాయంకూడా నాకు లేదు. ప్రపంచం అద్వయస్థితికి అభిముఖంగా పోతున్నది. ఆ స్థితిలో చైనా కూడా ఇమిడివుంది.

అయితే చైనాతో సాగుతున్న సిద్ధాంత రూప వివాదానికి పరిష్కారం వున్నదంటారా?

జిలాస్: ఆ తగాదా ఇంకా వట్టి కుటుంబ వివాదమాత్రంగా మాత్రమే వుంది. అయితే వచ్చే ఏభైయేళ్లలో ఎన్ని మార్పులన్నా జరగవచ్చు. ఆ మార్పులలో ఈ కుటుంబపు తగాదా నమసిపోవచ్చు. చైనామార్గం చైనాది. ఆ మార్గంలో చైనా పోతుంది. తూర్పు ఐరోపా రాజ్యాలు, సోవియట్‌రష్యాతోసహా, ఎన్నోమార్పులకు లోనవుతాయి. అప్పుడు ఈ తగాదాకే అర్థం వుండదు. ప్రాముఖ్యం పోతుంది.

అయితే ఐరోపా విషయంలో రష్యా విధానం కూడా మారుతుందంటారా?

జిలాస్: చైనా, రష్యాల మధ్య తగాదాను తమ స్వప్రయోజనాలకు ఉపయోగించుకోవచ్చునని కొంతమంది పశ్చిమజర్మన్ రాజకీయవేత్తలు అనుకుంటున్నారు. అది సరియైన ఆలోచన కాదు. అదో భ్రాంతి. ఆ తగాదాకంటేముందే

జర్మన్ సమస్య పరిష్కారం అయిపోతుంది. శాంతియుతంగాకూడా పరిష్కారం అవుతుంది. తూర్పు జర్మనీపట్ల పశ్చిమ జర్మనీ విధానం ఇప్పుడు సంకుచితమై, పిడివాదం పద్ధతిలో పట్టువిడుపులేనిదిగా వుంటున్నది. మరి ఈ పిడివాదాలకు తగాలలోమాత్రమే పుష్టి లభిస్తూవుంది. తూర్పు జర్మన్ పిడివాదాల సంగతి కూడా అంతే. అన్నిపిడివాదాల విషయం కూడా అంతే. బంధుత్వాలు పెరుగుతూవున కొద్దీ, లేక ఉద్రేకాలు తగ్గుతూవున్నకొద్దీ, అవి మార్పు చెందుతాయి. ఆ పరిస్థితులలో పిడివాదాలు వుండవు, పోతాయి.

మీ యుగోస్లావియాలో కూడా పిడివాదాలకు దూరంగా మనలడం అనే పద్ధతి ప్రబలంగా వుంది. ఇప్పుడు మీరు అట్లా ఒక్కసారి వెనక్కు చూచుకొని, మీయొక్క పెరుగుదల లేక వికాసం ఎట్లా వున్నదని అనుకుంటున్నారు?

జిలాస్: నేను విప్లవోద్యమంలోంచి ఆవిర్భవించాను. అట్లా అని నేను నీతిసంబంధమైన బోధను ఎప్పుడూ పోగొట్టుకోలేదు. ఏదో ఒక తప్పు చేసినప్పుడుగూడా ఈ నీతిబోధ నా యందు వుంటూనేవుంది. నేను ఒక్కసారి ఈ నా గడిచిన జీవితాన్ని వెనక్కితిరిగి తేరిపార చూచుకుంటాను. అప్పుడు నా జీవితం అంతటా హేతుస్ఫూర్తి సూత్రపట్టినట్లు గోచరం అవుతుంది. నన్ను ఎరుగని వారికి ఈ విషయం చెప్పినా అర్థం కాదు నేను ఒకప్పుడు మరీ అతివాదిని. కమ్యూనిస్టుఉద్యమంకన్నా కూడా అతివాదిని ఇప్పుడు నా అభిప్రాయాలు వేరు. మారిపోయినాయి. ఏమైనా నా జీవితంలో ఒక సూత్రం వుంది. అది అనుస్యూతమైంది. నేను ఇప్పుడు వెనక్కు తిరిగి చూచుకున్నప్పటికి, నేను ఎప్పుడు ఎట్లావున్నానో అప్పుడు అట్లాకన్నా వేరుగా వుండటం ప్రధానం కాదనిపిస్తుంది. అది నాకు ఇష్టమూకాదు. నేను విప్లవకారుణ్ణి. యుగోస్లావియామనిషి అది కాకతప్పదు. నా జీవితంలోగూడా అది తప్పనిసరి. నా గడిచిన జీవితంలో గనుక, ఆ అనుభవము, అనుభూతి లేని పక్షంలో, నేను ఈ రోజున ఏ విధంగావున్నానో ఆ విధంగా వుండేవాడిని కాదు.

ఇది ఒకవిధమైన 'dialectic' కాదంటారా?

జిలాస్ : అవును. కాని హెగెల్‌పద్ధతిలో కాదు. ఇందులో చాలా విషయాలు పొనుపడి వున్నాయి. మానవీయమైనవి, మనస్సంబంధమైనవి, విద్యకు సంబంధించినవి, కుటుంబ సంబంధమైనవి; నేను మాంటినీగ్రోనును కావడం అన్నది ఇంకొకటి వుంది. నేను వెనక్కుతిరిగి అట్లా చూచుకుంటే, నాజీవితంలో ఒక్క మార్క్సిజమే కాదు కన్పించేది. యుగోస్లావ్ ప్రజాసాహిత్యం కన్పిస్తుంది; మాపూర్వులు న్యాయంకోసం, దారిద్ర్య నిర్మూలనకోసం టర్కీ వారితో సాగించిన పోరాటాల సంగతి వుంది. నేను మార్క్సిష్టునుగావున్న రోజులలో ఇవి అన్నీ తమ ప్రభావాన్ని నాపై చూపించాయనుకోలేదు; తీరా ఇవ్వాళ్ల చూచుకుంటే, అది అట్లాకాదని, అవి అన్నీ నాపై తమ ప్రభావాన్ని చెల్లించుకున్నాయని విశదం అవుతున్నది.

పూర్వం మీరు కొంతమంది మిత్రులతో కలిసి పనిచేశారు. పోరాటాలు సాగించారు. వారితో కలిసి అధికార నిర్వహణంలో భాగస్వాములుకూడా అయినారు. తిరిగి ఒక్కరోజున వారితో కలిసి పనిచేయగల పరిస్థితి వస్తుందని ఏమైనా అనుకుంటున్నారా?

జిలాస్ : బహుశా వారిలో కొందరితో కలిసి పనిచేయువచ్చు. అదికూడా రాజకీయంగానే కాని పూర్వంవున్న ఆప్యాయతలు, గాఢతలు అవీ ఇప్పుడు రమ్మంటే రావు. రాజకీయంగా మేమంతా పరస్పర విధేయభావంతో కలిసి పని చేయువచ్చు—ఒక విధమైన రాజీ పద్ధతిలో.

నేను ఖైదులోవున్న చివరి నాలుగ్గ సంవత్సరాల ఎనిమిది నెలలు ఎంతో శాంతిని అనుభవించాను. నాలో నేనేకాక, బయిటి ప్రపంచంతో కూడా ఆ శాంతిని అనుభవించాను. జైలు జీవితంతో నేను ఇంతగా ఎప్పుడు సరిపెట్టుకు పోలేదు. ఇంతగా శిక్షను తుదివరకు అనుభవిద్దామని ఎప్పుడూ అనుకోలేను. 1950 లో నేను పరమ ఉద్ధతంగా వున్నాను. ప్రకోపనచిత్తుణ్ణై వున్నాను. నన్ను ఖైదులో పెట్టండి అని అడిగినట్లే నడిచాను. 1961 లో అట్లా కాదు. అది అంతా వేరు. నేను పుస్తకం వ్రాశాను. దాన్నిఒక సవాలుగా ఉద్దేశించలేదు; సంకల్పించలేదు. అందులో అన్నీ అప్పటికి తెలిసిన విషయాలే వున్నాయి. ప్రచురింపబడిన విషయాలుకూడాను అవి. అవే వ్రాశాను. నేను ఆ గ్రంథం ప్రచురణను ఉపసంహరించుకున్నాను. అప్పుడు ఇకవెనక్కు తిరగడంఅన్నది లేదు. వెనక్కు తిరగలేను. వ్యక్తిగా నాకువున్న స్వాతంత్ర్యం, ప్రతిష్ఠ — వీని సంగతి ఏమిటని వచ్చింది. అవి సంశయనిపతితాలై, కాపాడుకోవలసినవి అయిపోయినాయి.

నన్ను మొదట అరెస్టు చేసినప్పుడు బెల్‌గ్రేడ్‌లోని సెంట్రల్‌జైలులో పెట్టారు. అది ఒక భయానకప్రదేశం. నేను ఒక గదిలో నిద్రపోయేవాణ్ణి. అది నిజానికి ఇరవై అయిదుమంది పడుకోడానికి సరిపోయేఅంత పెద్దగది. అంత గదిలో, గది నడిమధ్యంగా నా మంచం ఒక్కటే వుంది. తరువాత నన్ను అచ్చట వాకిట్లో తిరగనిచ్చారు. నేను ఒక్కణ్ణే. ఇతర ఖైదీలు ఎవ్వరూలేకుండాచూచి నన్ను అట్లా తిరగేందుకు వదిలే వాళ్ళు. ఆ వాకిలి చిన్నది. చుట్టూ గోడలు. ఐదేసి అంతస్థుల ఎత్తు. పైకిచూస్తే ఆకాశంలో కాస్తమాత్రం కల్పించేది. నేను అక్కడ తారుపుట్లాడే వాణ్ణి. గోడలకు కిటికీల వరసలు పైదాకా వున్నాయి. ఐదు వరసలు కిటికీలు. వాటిని చూచేవాణ్ణి. అవి ఏకరూపంగా, అవికారాలైనట్లు వుండేవి. శూన్యంగా, నిస్సారంగా వుండేవి. హఠాత్తుగా నాకో ఆలోచనవచ్చింది. ఇది అసమగ్ర సమాజం. నాకువున్న సంకల్ప విశేషాలను గురించి ఎప్పుడన్నా పుస్తకంవ్రాస్తే ఆ పుస్తకాని కాపేరు పెట్టాలి- అనుకున్నాను: అసమగ్ర సమాజం—అది ఆదర్శం : అసమగ్రము, ప్రకృతిసిద్ధము, స్వతంత్రమైన అభ్యున్నతికి స్థానమైనది, సంఘర్షణలతో, క్లేశాలతో పెరిగేది.

పూర్వం నాకు వుండే అభిప్రాయాలన్నీ తెలుపు, నలుపు పద్ధతిలోవుండేవి. The New Classలో కూడా కొంత పిడివాదం వుంది. ఆ పుస్తకాన్ని వ్రాసినప్పుడు నా కళ్లముందు జనం ఆడారు. ప్రపంచంలో సర్వ దౌష్ట్యములను నివారించేందుకు పతాకాలు పట్టుకొని, శిరస్త్రాణాలు పెట్టుకొని జనం కన్పించారు. ఆ దౌష్ట్యలు ప్రపంచంలో పెరిగాయి. వాటిని శిక్షించి, ఈ ప్రపంచాన్ని సమగ్రంచేసే వారుగా ఆ జనం కన్పించారు.

1949 లో న్యూయార్కుకు ఒక్కసారి వెళ్లాను. కొద్దికాలంపాటు వున్నాను. అప్పుడు చూచింది ఏమి వుంది! నిజంగా చూచింది ఏమీ లేదు. కాని నా కొకటి అనిపించింది. ఆందోళనకూడా చెందాను. అమెరికా ఇంతగా పరిశ్రమలు పెంపొందిన

దేశం కదా! ఇక్కడ లక్షలకు లక్షలుగా కార్మికులు వున్నారే! అయితే కమ్యూనిష్టు లెందుకు లేరు? నిజం చెప్పాలంటే నాకు న్యూయార్కు బాగా గుర్తులేదు. గుర్తు వున్నది ఇదే. ఈ బాధ. అంతమంది కార్మికులు వున్న ఆదేశంలో కమ్యూనిష్టులు ఎందుకు లేరు?

(టాయ్‌లెట్ కాగితాలతో నిండివున్న రెండు పెద్ద ప్లాస్టిక్ పెట్టెలను చూపించి)- అవి నేను వ్రాసిన రెండు క్రొత్త నవలలు. వ్రాతప్రతులు. నేను ఖైదులో వున్న రోజుల్లో 'టాయ్‌లెట్' కాగితం మీదనే వ్రాయవలసివచ్చింది; మరేమీ దొరక లేదు. ఈ రెండూ గూడా చరిత్రాత్మక నవలలు. మాంటినీగ్రోలో క్రైస్తవులకు, ముస్లింలకు మధ్య నడిచిన తగూలు, వారిలో పెరిగిన విభేదాలు గురించి వ్రాశాను. మాంటినీగ్రో నేను పుట్టిన రాష్ట్రం.

నేను ఇప్పుడు ఒక శిక్ష అనుభవిస్తున్నాను. బాహాటమైన పద్ధతులలో ప్రజకు నా భావాలను చెప్పుకునే వీలులేదు. నామీద ఆ నిషేధం విధించారు. ఈ నవలలను విదేశాలలో ప్రకటన చేయించు కోడానికి యుగోస్లావ్ అధికారులు అభ్యంతరం చెప్పరనుకుంటాను. అటువంటి అనుమతికోసం దరఖాస్తు చేసుకున్నాను. సమాధానంకోసం నిరీక్షిస్తున్నాను. నాకు విదేశాలకు వెళ్లిరావాలనివుంది. ప్యాస్‌పోర్టుకు కూడా దరఖాస్తు వేశాను. ఇస్తారనే అనుకుంటున్నాను. దేశం విడిచి అట్లా విదేశాలకు వెళ్లిరాగల నా హక్కును మన్నిస్తారనే అనుకుంటున్నాను. ఇది నా దేశం. నా ఇల్లు. నేను విదేశాలలో వుండను. చూచి వచ్చేస్తాను.

నేను వ్రాసిన యీ రెండు నవలల్లో పెద్దది—'Bridges and Worlds' అన్నది. ఇంకా చిత్తులో వుంది. 1923 లో మాంటినీగ్రోలో జనహత్య జరిగింది. ముస్లింలను హతమార్చివేశారు. అది నా చిన్నప్పుడు. నాకు ఇంకా జ్ఞాపకం వుంది. అది ఈ నవలలో ఇతివృత్తం. మా తండ్రిగారు ఆ జనహత్యలో పాల్గొన్నారు. నేను ఆయన్ను ఎప్పుడూ అడిగేవాణ్ణి. 'ఆ పని ఎందుకు చేశారు? ఎట్లా చేయగల్గారు?' ఆయన ఏమీ చెప్పలేకపోయేవాడు. ఒక్క మాట మాత్రం అనేవాడు: 'మేము ఒళ్లు తెలిసి చేశామంటావా? ఏమి చేశామో మాకే తెలియదు. అదో పూనకం.' గ్రంథం శీర్షికలో "Worlds" అన్నమాట వేరువేరు మతాలకు, వర్గాలకు ప్రతీక. వీరంతా తెగచేత, భాషచేత, మతంచేత, ఐహ సంబంధమైన విశ్వాసాలచేత కట్టబడినారు. "Bridges" అన్న పదం-శేషమానవతకు సంబంధించింది—నాగరికతకు ఆధారాలైన విషయాలకు గుర్తు.

'యుగోస్లావియాలో వేరువేరు జాతుల వారు వున్నారు. వారందరు ఒక్కటిగా ఎట్లా వున్నారు అంటే, దురాక్రమణను గురించిన భయంచేతను, సామ్రాజ్యవాదాన్ని గురించిన భీతిచేతను—అవి సమాధానం. మొదట టర్కీ సామ్రాజ్యము, హాప్స్‌బర్గ సామ్రాజ్యములవలన; తర్వాత నాజీ జర్మనీ, ఫాసిష్టు ఇటలీల వలన; అటుపిమ్మట స్టాలిన్ గారి రష్యా వలన. ఇప్పుడు అటువంటి భయ

భీతు లేమీ లేవు. ఈ దేశంమీద ఎవ్వరూ తమ దృష్టిని పరపడంలేదు. అందువల్లనే స్లొవెనీలు, క్రోటులు, మాసిడోనియన్‌లు మొదలైన యుగోస్లావియనులంతా, తమ్ము తాము చూచుకుంటున్నారు; తమ సంస్కృతిని పట్టుకుంటున్నారు. ఒకవిధమైన స్వాతంత్ర్యేచ్ఛ వారిలో ప్రబలం అవుతున్నది. అది సహజం కూడాను. టోగో వంటిది తనంతట తానుగా ఒక రాజ్యం కాగల్గినప్పుడు, మాకు కూడా ఒక రాజ్యం ఎందుకు వుండకూడదు? ఇదీ వారికి పట్టిన ప్రశ్న. ఒకవిధమైన వైవిధ్య విస్ఫూర్తి ఇట్లా కల్గుతున్నది. ఇది ప్రకృతిసిద్ధమైంది. ఈ వైవిధ్యాన్ని వైయక్తికవ్యక్తిత్వంతో సమన్వయంచేసి యూరోపా ఏకీకరణంతో అనుసంధించాలి. ఈ ఏకీకరణం విధిన్నీ; సహజమున్నూ. ఈ సర్వాన్ని ఎట్లా సాధించడం అన్నదే ఇప్పుడు సమస్య.

ప్రపంచం అద్వయస్థితికి అభిముఖంగా పోతున్నది. ఆ లక్షణం యొక్క ప్రథమ దశ యొక్క ఆవిర్భావాన్ని ఇప్పుడు మనం చూస్తున్నాము. ఏదో ఒక సిద్ధాంతాన్ని పెట్టుకొని సర్వానికి అర్థం చెప్పడం ఎట్లా? అది సాధ్యవిషయంకాదని ఇప్పుడు ఎక్కువమంది గ్రహిస్తూవున్నారు. వేరు వేరు సిద్ధాంతాలు, వేరువేరు పద్ధతులు, వ్యవస్థలు వున్నాయంటే, అవి అన్నీ సన్నికర్షం చెందుతున్నాయి. ఒకదాని కొకడు దగ్గరకు వస్తున్నాయి. సోషలిజం ఔదార్యాన్ని నేర్చుకుంటున్నది. పెట్టుబడిదారీ పద్ధతి సమసమాజధర్మాయతి పొందుతున్నది. మన యీ కాలంలో జరుగుతూ వున్న మహత్తర సంఘటనలలో ఇది ఒకటి. చైనా వున్నదే అనుకోండి. అది కూడా మారుతుంది. ఇప్పుడు ఆ చైనీయులు మార్పునకైన మార్గంకోసం అన్వేషణ చేస్తున్నారు. రష్యాకు, చైనాకు అభిప్రాయభేదాలు రావడం లోకానికి మంచిదైంది. ఇందుమూలంగా సిద్ధాంత చర్చ సాగుతోంది. ఇందువల్ల యుద్ధప్రవాదం తగ్గుతోంది.

స్వరూపం అవరం. సారం శ్రేష్ఠం. రాజ్యంయొక్క స్వరూపవిశేషాలకన్నా నాకు స్వాతంత్ర్యము, స్వేచ్ఛ ముఖ్యం.

పెట్టుబడిదారీ విధానం తిరిగి రావాలని నేను చెప్పడంలేదు. కాని వైయక్తిక శక్తికి ఎక్కువ ఎడం వుండాలి. వ్యక్తులకు, గ్రూపులకు, కోఆపరేటివ్‌లకు, కంపెనీలకు పనిచేయడానికి తగిన ఉత్సాహం అబ్బేట్లు చెయ్యాలి. రాజ్య వ్యవస్థకన్నా స్వతంత్రంగా, కమ్యూనిస్టుపార్టీకి అతిరిక్తంగా అవి పనిచేయగల్గాలి. ప్రభుత్వం హోటళ్లు, రెస్టారెంటులు నడుపుతున్నది. ఎందుకు నడపాలిట?

నేను కొంచెం పిడివాదం మనిషిని అయితే కావచ్చు. పిడివాదాలను పిడి పద్ధతిలో వ్యతిరేకిస్తాను నేను.

నాకు అధికారం అన్నది ఒక సమస్య కాదు. ముఖ్యమూ కాదు. నాకు—నా అభిప్రాయాలను చెప్పడం ముఖ్యం; పుస్తకాలు వ్రాయడం ముఖ్యం; ప్రతీక్ష ముఖ్యం.

తలఒగ్గడంకాదు. చెప్పదలచుకున్నదానిని చెప్పడం విషయంలో నేను ఎప్పుడూ భయపడలేదు. ఖైదుకు పోవడంఅన్నా భయంలేదు. నేను గెలుస్తాను అన్న నమ్మకం నాకు కుదరలేదు. ఒక్కటిమాత్రం కుదిరింది. నేను చెప్పదలచుకున్నది ఏమో, దానిని నిర్భీకంగా చెబుతాను. చెబుతూనే వుంటాను.

నేను తిరిగి అధికారంలోనికి రావడం అంటూనే సంభవం అయితే—ఆ అధికారంలో ఏంతకాలం వుంటాను...అక్కట్టే కాలం వుండకపోవచ్చు—ఏమి చేయవలసి వున్నదో అది చేస్తాను. ఆ తర్వాత పోతాను. పూర్వం అధికారంలో వున్నానుగాని, అప్పుడు ఆ అధికారం నాకు సుఖం అనిపించలేదు. ముందు సుఖంగా వుంటుందని అనుకోను.

ఈ మార్పులను అన్నింటిని నేను అవగతం చేసుకోవాలి. ఒక్కటే మాత్రం స్పష్టంగా తెలుస్తూవుంది. నేను చచ్చినా ఎక్కటి జీవనం నడపను. అనామకుణ్ణిగా వుండను. అంతకన్నా జైలు జీవితం అభిలషిస్తాను.

—ఇటీవలి కొన్ని గోష్ఠులనుండి

(ఎన్‌కౌంటర్ సౌజన్యంతో)

పెద్దకథ:

శీతారామయ్య పథకం

శ్రీ కొనకళ్ల వెంకటరత్నం

యాభై అయిదు శీతువుల మంచుపేరుకున్న దాయెను, శీతారామయ్య తల పండిపోయింది. పక్కటెముకలు మేదరబుట్ట పేళ్లల్లే పొడుచుకొస్తున్నాయి. మొహమ్మీద ముడతలు నాగేటిచాళ్లల్లే లోతుగా స్ఫుటంగా అవుపిస్తున్నాయి. దవడలు నీళ్లింకి పోయిన దొరువులల్లే నొక్కుకుపోయినై. నెత్తిన చిక్కగావున్న జుత్తు మొదట తెల్లబడి, తరువాత పల్చనై, కొనకి బట్టతల పడిపోయి ఏవో నాలుగు పోచలు మిగిలినై.

శీతారామయ్య 'రిటైరు' కాగానే ఆఫీసులో ఒక చిన్న టీపార్టీ ఇచ్చారు లాంఛనప్రాయంగా. మంచివాడన్నారు. నిజాయితీపరుడన్నారు. పెద్దమనిషన్నారు. అవనికిరాని మూజువాణీ యోగ్యతాపత్రాలకి ఉబ్బితబ్బిబ్బయిపోక, గడచిన ముప్ఫైమూడేళ్ల 'సర్వీసు'లోనూ తను తిన్న తిట్లూ, చివాట్లూ, నెత్తినపడ్డ అన్యాయాలూ, అభాండాలూ ఆ టీ పీళ్లలో ప్రక్షాళనచేసుకుని, నిర్లిప్తంగా ఇంటికి తిరిగివచ్చాడు. రోజా భోంచేసి, ఒకపెద్ద కునుకుతీసి, కాఫీ సేవించి, నలభై నంబరు నేతపంచె కుచ్చిళ్లు ముడిచినవే ముడిచి, లంక పుగాకుచుట్ట తాపీగా చుట్టిందే చుట్టి, బట్టతలమీద రాలగా మిగిలిన నాలుగుపరకలూ దువ్వేందే దువ్వి, ఏమీతోచక, టైముగడవక, ఆంధ్రపత్రికలో వారఫలాలు చూస్తున్న రెండో అమ్మాయి వాణిని పిలిచి, "చదువుచదువు: ప్యాస్‌మార్కు లేమయినా వచ్చేనా ఈయేడు? అన్నీ మానూ పత్రికలూ నువ్వూనూ," అని వొక్కగదుము గదిమి, "ఏమేవ్—బజార్లో ఏమయినా కావాల్నా?" అని ఒక్కపారి కేకపెట్టి, ఎంతకీ సమాధానం రాక, "ఈవిడ అంతఃపురంలోనించీ ఊడిపడదు" అని గట్టిగావసిగి, ఆకుచెప్పు లేసుకుని, ఏ శంకరమఠానికో, ఏ గీతాభవనానికో, ఒకహరికథనీ, ఒక ఉపన్యాసమనీ, ఒకపురాణశ్రవణమనీ ఏదో కాలక్షేపంచేసి చక్కా వస్తున్నాడు.

* * *

శీతారామయ్యకి ఇద్దరు కొడుకులూ ముగ్గురు కొమార్తెలూ. పెద్దవాడు నళినీమోహన్. నళినీ అని పిలుస్తారు వాడిని. రెండోవాడు రామచంద్రం. రామూ అని పిలుస్తారు. పెద్దమ్మాయి హైమావతి; హేమూ అని పిలుస్తారు ముద్దుగా. రెండో అమ్మాయికి అసలు పేరూ ముద్దుపేరూ కలిసొచ్చేలా వాణీ అని పేరు పెట్టారు. మూడో అమ్మాయి రాధారాణి. రాధీ అని పిలుస్తా రామెని ఇంటెల్లపాదీ.

శీతారామయ్య తన వృద్ధాప్యంలో కృష్ణా రామా అనుకొంటో చీకూచింతాలేకుండా కాలక్షేపం చెయ్యడానికి అనువైన ఏర్పాట్లన్నీ చేసుకొంటో వస్తోనే వున్నాడు. నళినికి బి. ఇ. పూర్తికావచ్చింది. పి.యు.సి.లో 'క్లాస్' వస్తుందేమో బి.యి లో సులభంగా 'సీటు' సంపాయించవచ్చునూ అనుకున్నాడు మొదట్లో. నళిని మాటదక్కించలేదు. తెలివితేటలైనవాడే. కాని, స్నేహితాలెక్కువ. పుస్తకం ముందువేసుకోవడం తరవాయి, ఎవడో ఒక్రవెలుద్తుడు, 'ఒరేయ్ మోహన్' అని గేటుదగ్గర, సైకిలు దిగకుండానే, ఒక కాలు 'పెడల్'మీదనించితీసి నేలమీద ఆన్చి, అతిజరుగురు

పని ఏదోవున్నట్టు తయారయ్యేవాడు. దానితో, పాడా పుడిగా, ఏదో మునిగిపోయినట్టు, తెరిచిన పుస్తకం తెరిచినట్టే వుంచేసి, 'హొచ్చెహొచ్చె' అంటూ గబగబా 'బుష్షర్టు' వేసుకుని, 'హవాయీ స్లిప్పర్లు' తొడుక్కుని, సైకిలెక్కి 'జై పరమేశ్వరా' అంటో అదేపోకగా పొయ్యేవాడు. ఆ పోక పోక ఎక్కడెక్కడ బలాదూరు తిరిగేవాడో మరి, రాత్రి పదింటికి ఇల్లు జ్ఞాపకంవచ్చేది. కళ్ళు నలుపుకొంటో పెద్దచెల్లెలు హేమా తలుపుతెరిచేది. 'ఒరేయ్ వాయనా, ఇంటి పట్టున ఉండరా, శ్రద్ధగా చదివి 'క్లాసు'తెచ్చుకోరా, 'బి.యి'లో 'సీటు' వస్తుందీ, అని చెవినిల్లుగట్టుకొని శతపోరేవాడు శీతారామయ్య. మొహానికి 'అయిటెక్స్' రాసుకొంటో, నెత్తికింత 'బ్రిల్ క్రీమ్' పులుముకొంటో, బీరువా అద్దానికెదురుగుండా 'పాంట్ క్రీజులు' సరిచేసుకొంటో, 'అ – తమ్ముడు తెగచదువుతున్నాడుగా!' అని ఎద్దేవాలకి దిగేవాడు పళని.

రెండోవాడు రామం తెగచదివేమాట నిజమే. కాని, చదువు తలకెక్కదు వాడికి. పుస్తకాలుమాత్రం ఎప్పుడూ ముందేవుండేవి. ఒక ఆటకనీ, ఒక సినిమాకనీ, ఒక మీటింగుకనీ ఎగబడేవాడుకాదు. ఇంతకీ, చదివితే నాలుగు మార్కులు తెచ్చుకోగల పళని చదువడు: ఎంత చదివినా మార్కులుతెచ్చుకోలేని బుద్ధావతారం రామూ విరామంలేకుండా రుబ్బుతోకూచుంటాడు. ఏతావాతా, పళనికి 'పి. యు. సి'లో 'క్లాస్' రాలేదు. శీతారామయ్యకి పోణంగిరోడ్డు కెగువని పంటకాలవపక్కని పెద్దలు సంపాయించిపెట్టిన కొంద్ర, సుక్షేత్రమైన మాగాణి అయిదెకరాలుంది. రెండెకరాలు కరణం సుబ్బారాయుడికి తెగనమ్మి మూడువేలు 'డొనేష' నిచ్చి మణిపాల్‌లో 'బి యి'లో 'సీటు' సంపాయించాడు పళనికి. తతిమ్మా మూడెకరాలూ సత్తిరెడ్డికి బేరం పెట్టాడు శీతారామయ్య. సత్తిరెడ్డిది కడుపునిండిన బేరం. శీతారామయ్యకి పైకం అత్యవసరమని ఎట్లా కనిపెట్టాడో కనిపెట్టాడు. పైకం నగదుగా ఇవ్వగలవాళ్ళు అమరలేదు. బేరం నాలుగురోజులు నలగనిస్తే నలుగురిమధ్యా ధరపలికేదే. కాని వ్యవధిలేదు. జాప్యంచేసేందుకా వీలులేదు. అయినకాడికి సత్తిరెడ్డికే అమ్మాలిసొచ్చింది. శీతారామయ్య తలవొగ్గాడు. ఆరువేలు 'డొనేష'నిచ్చి 'మెడికల్ కాలేజీ'లో చేర్పించాడు రామచంద్రాన్ని. భూమి పుట్రా కొంపా గోడీలేదని ఫారాలునింపి దరఖాస్తు దాఖలు చేస్తే గవర్నమెంటు 'లోను'నిచ్చింది రామం 'యం. బీ' చదువుకని. ఉద్యోగం వచ్చింతరవాత నెలజీతంలోనించీ దఫాలవారీగా ఆ లోను తీర్చుకుందుకు సదుపాయమొకటి అమిరివచ్చింది. శీతారామయ్య అదృష్టవంతుడు. నెలానెలా రామూకి పంపవలసిన డబ్బులో కొంత కలిసొచ్చింది. అదే మహద్భాగ్యమనుకుని తలతడిమి చూచుకున్నాడు శీతారామయ్య.

ఒక కొడుకు ఇంజనీరూ ఒక కొడుకు డాక్టరూ కావాలని శీతారామయ్య ఆశయం.

ఆ కోరిక నెరవేరింది.

* * *

శీతారామయ్య ముప్ఫయిమూడేళ్ల క్రితం స్కూల్ ఫైనల్ ప్యాసయి డి. యి. వో. ఆఫీసులో నెల 1 కి 30 రూపాయల జీతమ్మీద 'లోయర్ డివిజన్' గుమాస్తాగాజేరి, అప్పట్లో, అర్ధరూపాయీ, రూపాయీ లెఖ్ఖనా, దరిమిలా పెరిగి మూడూ అయిదూ రూపాయిల లెఖనా, సాలుసరి 'ఇంక్రిమెంట్లు'తోసహా, దఫాలవారీగా తాబేటినడకమీద సాగిన జీతాల 'స్కేళ్ల'మీద, కరువు బరువుతో పొంతనలేని కరువుభత్యం కలుపుకోగా, ముప్ఫయిమూడేళ్ల సర్వీసయింతరువాత రెండువందలపైచిల్లర అంకె అందుకున్నాడు. ఇక యాభైఅయిదేళ్లు నిండినై. తప్పుకోమన్నారు. 'పెన్షన్' డెబ్బయిమూడు వస్తోంది.

పొలం క్రియదస్తావేజా వ్రాసి తలవంచుకుని మౌనంగా ఇంటికి తిరిగివస్తుంటే సాక్షి సంతకానికని కూడా వచ్చిన రైతు సుబ్బయ్య, 'ఏందట్టా దిగులుగా ఉండావు పంతులూ? - ఈ గుప్పెడు నేలా ఆర్చేనా తీర్చేనా, జగజ్జెట్టీల్లాంటి కొడుకులిద్దరు అటూయిటూ ఉండగా సీకొచ్చిన లోటేందయ్యా?' అని భరోసా ఇచ్చాడు. ఇంటికొచ్చి హాలులో బెంచీమీద కూలబడి కండవాతో కొట్టుకుంటుంటే భార్య పార్వతమ్మ తలుపుదగ్గర ఓరగానిల్చుని, 'రిజిస్టరయిందా?' అని పరామర్శించింది. తల వూపాడు శీతారామయ్య. పార్వతమ్మ తడిచేతులు పైటకొంగుని

తుడుచుకుంటూ, 'ఏమిచేస్తాం. మనేదపెట్టుకోకండి. ఇన్నాళ్లా ఆ గడ్డమీదనే బ్రతికామా గంపెడు కామాటంతో? ఏదో వేన్నీళ్లకి చన్నీళ్లుగా ఇన్నిగింజలు తెచ్చుకున్నాం ఏటేటా. ఈనాటితో ఆ భూదేవికీ మనకీ రుణంతీరిపోయింది. పిల్లలు చేతికంది వస్తే మన కష్టాలు గట్టెక్కకపోతయ్యా?' అని వోదార్చింది.

హేమా, వాణీ, రాణీ, అప్పుడే బడినించీ వస్తూ పుస్తకాలు అరమరలో సర్దేసుకుని, దిగులుపడిపోయివున్న ఇద్దరివంకా బితుకూబితుకూ చూస్తూ నిలబడిపోయారు.

సీతారామయ్య తేరుకున్నాడు.

వేసుకున్న అంచనాలకి అనుగుణంగానే, సీతారామయ్యకి యాభయ్యయిదేళ్లూ నిండి రిటైరయ్యేటప్పటికి ఇద్దరు కొడుకులూ 'కోర్సులు' పూర్తి చేసుకుని ఒకడు భిలాయ్‌లో 'అసిస్టెంట్ ఇంజనీరు'గానూ, ఒకడు హైదరాబాదులో ఉస్మానియా మెడికల్ కాలేజీ హాస్పెటల్‌లో 'అసిస్టెంట్ సర్జన్'గానూ ఉద్యోగాలు సంపాయించుకున్నారు. ఎవరెవరిని ఎట్లా పట్టాలో అట్లా పట్టాడు సీతారామయ్య. ఉద్యోగానంతరం మూడువేలు 'గ్రాట్యుయిటీ' వస్తే దానితో హేమాపెళ్లి చేశాడు. బెజవాడలో రాచర్లవారి సంబంధం. సారసంప్రదాయాలుగల కుటుంబం. కుర్రవాడు గుంటూరు కాలేజీలో 'ఇంగ్లీషు లెక్చరర్'. పెళ్లిచూపులయిం తరవాత, ఈ పిల్లని తప్ప ఇంకెవత్తినీ పసేమీ చేసుకోనని భీష్మించుకుని కూచున్నాడు వరుడు. ఆ రహస్యం తలిదండ్రులతో గుంభనగా అని చక్కా ఊరుకోక అలవుకికంగా బైటపెట్టినందువల్ల, పిల్లిమీదబెట్టి పీటమీదబెట్టే కట్నం అంతకు కొంత గుంజే అవకాశం చేతిగా సన్నగిల్లిపోయింది వియ్యాలవారికి. అంచాత కట్నాల ప్రసక్తి లేకుండానే సమంధం అమిరినా, ఆనవాయితీ ఉన్నవీ లేనివీ, జ్ఞాపకంలేనివాటిని అడిగి తెలుసుకొనీ, కాలదోషం పట్టినవాటిని తిరగదోడీ, ఆ ప్రాంతంలో ఉన్న రివాజులూ, ఇతర ప్రాంతాలలోఉన్న ఆచారాలూ అన్నీ కలగలిపి, పురోహితుణ్ణీ బంధువర్గాన్నీ గుచ్చి గుచ్చి ఆరాలడిగి, సూచనలందుకుని, అడుగడుక్కీ లాంఛనాలు కొన్ని రుద్ది, కొన్ని గుంజి, కొన్ని దౌర్జన్యంగా రాబట్టుకునీ, వియ్యాలవారు చేసిన దాష్టీకానికిలోబడి పెళ్లి అయిందనిపించేసరికి తలప్రాణం తోకకివచ్చింది సీతారామయ్యకి. చేతిలోవున్న మూడువేల కరుకులూ ఖాళీఅయి బట్టల కొట్టులోనూ, పచారీకొట్టులోనూ, పూలల అడితీలోనూ, అక్కడక్కడ కొన్ని చిల్లర అప్పులు మిగిలినై. 'హేమా మెరుపుతీగలాంటిపిల్ల— చిదిపి దీపంపెట్టవచ్చును: ఇంటికే ఒకవెలుగు...' అని పెళ్లివారయితే మురిశారు కాని, అత్తా ఆడబడుచులుమాత్రం, కట్నాలలేకుండా, కానుకలతో మాత్రం కారుచవకగా టింగురంగా అంటూ ఇంట్లో అడుగుపెట్టిన కోడలినిమాత్రం ఓపట్టాన క్షమించలేదు. మూతి విరుపులతో, ముక్కువిరుపులతో, నిష్ఠూరాలతో శాపనార్థాలతో, ఎద్దేవాలతో హేళనలతో ఎట్లాగో ఆమూడుమునాళ్లూ పడినయ్యనిపించి హేమాని కాపరానికి పంపించేశాడు సీతారామయ్య. కార్యంపట్లు తలవంచుకుంటే కలకాలమూ తల ఎత్తుకుని తిరగవచ్చు ననిపించాడు మొత్తమ్మీద.

ఆ పెళ్లి హడావుడిలో అద్దెకున్నభాగం చాలక నెలకి యాభై ఇచ్చి, ఒక చిన్న డాబాయిల్లు అశోకనగరంలో ప్రత్యేకంగా తీసుకోవాలిశొచ్చింది. అక్కడక్కడ పేరుకుపోయిన అప్పులు దఫాలవారీగా తీర్చేశాడు. ఆయన పెన్షన్ సరేసరి ముష్టి డెబ్భయిమూడు రూపాయలు. అంచాత కొడుకులు పంపుతున్న పైకంలో కొంతకు కొంత కుటుంబపోషణ క్రిందనే సరిపెట్టవలసి వచ్చింది.

వాణి 'యస్. యస్. యల్. సి' ప్యాసయి 'పి. యు. సి'లో కొచ్చింది. రాధారాణి 'యస్. యస్. యల్. సి'లోకి వచ్చింది. వాణి చామనచాయయినా ఒక 'డిగ్రీ' హెచ్చించి కొంచెం ఎరుపు అని చెబుతో వుంటాడు సీతారామయ్య. కోటేరేసినట్టు ముక్కూ, 'టేబిల్‌టెన్నిస్' బంతిలాంటి గుండ్రని చిన్ని గడ్డమూ, ఎంచక్కా వుంటుంది అని తలిదండ్రులు అయితే మురిశారుగాని, పెళ్లిళ్లమార్కెట్టులో విడుదలకి సిద్ధంగావున్న వరుళ్ల తలిదండ్రులుమాత్రం, ఆకర్షించవలసిన కట్నాలవ్వాయి ఎక్కడ దిగజారుతుందోనని ఆ కన్య అందచందాలు అంతంతగానే వొప్పుకుని చక్కా వూరుకుంటున్నారు. రాధారాణి విచ్చిన ముద్దబంతి పువ్వులా వుంటుంది. 'క్లాసు'లో మణిపూస అనిపించుకుంటున్నది. రవంత పెంకెఘటం

మాంచి జబర్దైన వాళ్లు. గెడ్డానికి మధ్య చిన్న నొక్కు. నవ్వితే బుగ్గలమీద సొట్టలుపడతాయి. అప్పుడు ఆమె లావణ్యమంతా ఆచిన్ని సుడిగుండాల్లో కుదించుకుపోయిందా అనిపిస్తుంది. రెండు జడలు వేస్తుంది. అలవోకగా ఒక జడ ముందుకీ ఒక జడ వెనక్కీ కేటాయిస్తుంది. 'పెద్దదానవయ్యావు-- ఇక రెండుజడలు మానవే మా తల్లీ' అని నసిగింది పార్వతమ్మ. 'ఊ-చెప్పొచ్చావులే,' అని ఒక్క ఉరుమురిసి, ముందున్న జడకూడా వెనక్కివచ్చేలా విసిరి కొట్టి తల ఎగరేసి, 'హైహీలు బూట్లు' గచ్చునేలం మీద టకటకలాడించుకుంటూ వెళ్లిపోయింది రాధ.

* * *

దీనికితోడు కొత్త యిబ్బంది ఒకటి వచ్చి పడింది సీతారామయ్యకి. కొడుకు లిద్దరూ పెద్ద చదువులు చదివి హోందాగల ఉద్యోగాలలో ఉన్నారూ అనగానే, మాపిల్లనిస్తామంటే మాపిల్లనిస్తామని మోతుబరి సమంధాలే కోకొల్లలుగా వస్తున్నాయి. సెలవలలో రవి రామూ ఇంటికివచ్చినప్పుడు కొందరూ, అంతవరకూ ఆగలేక అటు ఢిల్లీకీ, ఇటు హైదరాబాదుకీ, హుటాహుటిని పయనమై కొందరూ, కుర్రవాళ్లని చూచుకుని వచ్చి పిల్లకాయల్ని చూచుకోమని మరీమరీ చెప్పి చక్కాబోతున్నారు. వాళ్లకి కాఫీలూ, టిఫిన్లూ అందించా, హోందాగిరీగా గౌరవమర్యాదలూ జరిపి సీతారామయ్య పాలబడిపై. దావాదీనా ఊపిరాడడంలేదు. ఇంటో చూడబోతే ఒక కుర్చీలేదు. ఒక టేబిల్ లేదు. నాజూకయిన సామానేలేదు. ఇన్నాళ్లూ ఏదో సంసారపక్షంగా చక్రం దొర్లించేస్తూవచ్చాడు. ఇహ నామర్దా అనిపించింది. స్టెయిన్ లెస్ స్టీలు పెట్లు కొన్నాడు. 'సోఫా కుం బెడ్డొ'కటి తీసుకున్నాడు. రెండు 'ప్లాస్టిక్ కేన్ గార్డెన్ ఛెయిర్లూ', మంచాలకి దోమతెరలూ, ఒక 'ట్రిపాడ్', ఒక అందమైన 'టీ సెట్టు'—నాగరికమైన కొత్త వాతావరణం కలిపించాడు. హాలులో 'ఉషాసీలింగ్‌ఫేన్' వేయించాడు. వీటన్నిటికీ డబ్బయింది.

కుర్రవాళ్లేమో అక్కడా అక్కడా ఉద్యోగాలు వెలాయిస్తున్నారు. వాళ్లూ వీళ్లూ సీతారామయ్య మీద వచ్చి పడుతున్నారు. 'దాహ మేమాత్రం?' అని వేగిరించి చూచుకుంటున్నారు. 'కులమింటి కోలివి తెచ్చుకోమన్నారు. డబ్బు శాశ్వతమటయ్యా, కుటుంబ సాంప్రదాయమూ మంచీ చెబ్బరా చూచుకోవాలి గాని,' అని ధర్మపన్నాలు ఏకరువు పెడుతున్నారు. హేమూ పెళ్లి 'సెటిల'య్యే ముందు ఇల్లాంటి చేవక వేదాంతాలే వల్లించాడు తమా. ఇక వాటికి సంబంధాలు వెతుక్కునే సందర్భంలో ఎట్లాగూ అక్కర కొస్తాయి గదా అని ఆ శ్రీరంగనీతులు మళ్లీ ఒకసారి నెమరుకి తెచ్చుకుని మననం చేసుకున్నాడు సీతారామయ్య. అప్పుడు తన ఆర్థికస్తోమతూ గట్రా ఏదో గుంభనగా కొటపెట్టి వీళ్ల నములుతుంటే, 'చాల్ చాల్లే వయ్యా—ఇద్దరు కొడుకులు 'గెజెటెడ్ ఆఫీసర్ల'యి బరాబరులిస్తుంటే పేదరుపులూ నువ్వూను' అని గదమాయించి తన నోరు మూయించారు. ఇక పోతే, వచ్చినవాళ్లు ఇంకో ఎత్తు ఎత్తారు. 'హేమూకి ఏమాత్రం కట్నమిచ్చావేమిటి?' అని పిగ్గదీస్తున్నారు మధ్యవర్తుల ద్వారా. హేమూ పెళ్లి కిచ్చిన కట్నం పూర్ణానుస్వారం కాబట్టి, ఆ సున్నాకి పైనే ఏదో ఒకటి ముట్టజెప్పి, లఘువుగా పైసలు చేసుకుందా మనీ కొందరు ముగ్గులోకిదింపాలని చూశారు సీతారామయ్యని. ఈ యుక్తులన్నీ గ్రాహ్యమవుతోనే వున్నాయి. ఎవరెన్నివిధాల తొందరపెట్టినా, 'కుర్ర వాళ్లు సంక్రాంతి శలవలకి వస్తారు. అప్పుడు పిల్లకాయలని చూచుకుని, వాళ్లు అవునంటే తరివాత వ్యవహారకాండ చూచుకోవచ్చును,' అని నచ్చజెప్పి పంపేస్తున్నాడు. అయితే, వచ్చినవాళ్లు ఇంట్లో పరచిన తివాచీలూ, తివాచీలమీద 'పాలిష్' చేసిన 'ట్రిపాడ్', 'ట్రిపాడ్'మీద 'టీ సెట్టూ', టీ నీడలలో మెరుగులునిమ్మే 'సీలింగ్ ఫానూ', మొదట్లో కళ్లు జిగేల్మనిపించినా, అది అద్దె కొంపనీ, మెకాల ఉండుకున్న స్థిర చరాస్తులు పూజ్యమనీ, వాకబు మీద తేలిపోవడంలో, కొంత చప్పరించేసినా, కుర్రవాళ్ల సుందరరూపమూ, చదివిన గొప్ప చదువులూ, చేస్తున్న పెద్ద ఉద్యోగాలూ, కేవలం ఆస్తులు కాకపోయినా, చెప్పుకోతగ్గ తుల్యమైన ఐశ్వర్యాలుగానే లెక్క చేసుకుని చక్కాబోతున్నారు.

అనుకున్నట్టుగానే కొడుకులిద్దరూ సంక్రాంతి శలవలకి ఇంటికి రానే వచ్చారు.

రెండు పెళ్లిళ్లూ నిశ్చయమైపోయినై.

రామచంద్రానికి విజయరాఘవంగారి అమ్మాయి సెటిలయింది. ఆయనకి విశాఖపట్నంలో ఒక 'ఆయిల్ మిల్లూ' ఒక 'రైస్‌మిల్లూ' ఉన్నాయి. అమ్మాయి. 'బి. యె' 'ప్యాస'యింది. చక్కని చుక్క. నళినీమోహన్‌కి చక్రధరంగారి అమ్మాయిని ఫైసలు చేసుకున్నారు. ఆయన హైదరాబాదులో 'సెక్రటేరియట్'లో సీనియర్ సూపరింటెండెంటుగా ఉంటున్నారు. విజయరాఘవంగారూ, చక్రధరంగారూ షడ్డకులు. ఇద్దరూ కూడబలుక్కుని చెరో పదిహేనువేలూ ముట్టజెప్పడానికి సిద్ధంగానే వున్నారు. కాని చట్టరీత్యా కట్నాలు నిషేధం కాబట్టిన్నీ, 'రూల్సు'కి వ్యతిరేకంగా నడవడం ఇద్దరికీ సుతరామూ ఇష్టంలేకా, పైకం యావత్తూ విజయరాఘవంగారి రైస్ మిల్లులో రూపాయివడ్డీమీద జమకట్టి ఖాతా పుస్తకంమీద పద్దులు యథాలాపంగా చూపించారు శీతారామయ్యకి. పదిహేనువేలు కట్నం, పదిహేనువేలని ఊరూవాడూ మోగిపోయింది.

శీతారామయ్య తల గోక్కున్నాడు. అసలు ఆయన అనుకున్న దొకటీ, జరుగుతున్న తంతు వేరూను. కట్నాల సొమ్ము కొంతయినా చేతిలో పడితే పెళ్లి ఖర్చు లెత్తిపోతయ్యని ఊహించాడు. కాని పడనియ్యలేదు వాళ్ళు. తను కూడబెట్టుకున్న 'జి. పి. ఫండు' తాలూకు పధ్నాలుగువందలూ, కుర్రవాళ్ళు పంపిన మనియార్డర్లలోనూ, దేవుడు మేలుచేస్తే పొలం అమ్మగానూ మిగిలిన మూడువేలూ వెరశి నాలుగువేల పైచిలుకు అట్టే పెట్టివుంచాడు, వాటి పెళ్లికి అవసరం కావచ్చుని. అక్కడికి ఆ పెళ్లి వెళ్ల మారిస్తే, ఇహను రాధమ్మకి సమంధాలు విచారించుకోవచ్చును; అని అంచనాలు వేసుకుని కూచున్నాడు. ఆ నాలుగురాళ్ళూ చేజారిపోయేలా వున్నాయి కుర్రవాళ్ల పెళ్లిఖర్చుల కింద.

పార్వతమ్మ పూర్వోత్తరపు మనిషి. చదవనూ, వ్రాయనూ రాని ముత్తయిదువు. ఏదో లంకా యాగమూ, గోవిందనామాలూ పాడుకొంటోవుంటుంది. ఏ వ్రతాని కెంతమంది బ్రాహ్మల్ని పెట్టుకోవాల్నో, ఏ నోముల కెన్ని వాయనా లివ్వాల్నో, పురుళ్లకీ పుణ్యాలకీ జరగాలిసినతంతేమిటో తుణ్ణంగా తెలుసును. తరతరాలుగా వస్తున్న సంప్రదాయ విజ్ఞానం ఆమె సొత్తు. తిథి వార నక్షత్రాలకని ఇరుగూపొరుగూ వస్తుంటారు. కాలునొచ్చినా, కడుపునొచ్చినా ఇంత విభూది పెడుతుంది. ఆచారమూ మడీ పూజా పునస్కారమూ—ఇదీ ఆమె లోకం. పాతకాలపు మంగళ హారతులూ, వరసపాటలూ నేర్పబోయింది ఆడపిల్లలకి. వాళ్ళు వెక్కిరించారు.

ఇంటి వ్యవహారాలలో ఎన్నడోకాని జోక్యం కలగజేసుకోదు పార్వతమ్మ. ఈ హంగామా ఆమెకి నచ్చలేదు. 'పెళ్లికెదిగొచ్చిన ఆడపిల్లలు ఇంటో మసలుతుండగా మొగపిల్లల పెళ్ళిళ్ళకేమి తొందరొచ్చింది ?' అని దీర్ఘంతీసిం దొకనాడు, చాటలో బియ్యం పోసుకుని బెడ్డలేరుతూ. శీతారామయ్య చెప్పు లేసుకుని ఎక్కడికో బయలుదేరుతున్నవాడల్లా, 'ఊరుకోహోయ్—అన్నిపాములూ పడగలెత్తినయ్యని బురద పామూ తలెత్తిందట!' అని ఒక్క విదుపు విదిపి చక్కాబోయాడు. దానితో పార్వతమ్మ నోరు మూసుకుంది. నన్నాయి నొక్కులు నొక్కనూ, మాటకి మాట రెట్టించనూ ఆమె ఇంటావంటాలేదు.

దానికితోడు నళిని ఆ పిల్లే కావాలని ఒకటే పట్టు. ఆ సమంధంగాని పరిష్కారం కాకపోతే నా కసలు పెళ్లే అక్కర్లేదు అనేదాకా వెళ్లింది అతగాడి ధోరణి; ఆ మాట కాస్తా 'పబ్లిగ్గా' అనకురా నాయనా, వాళ్ళు ముట్టజెప్పదలుచుకున్నది కాస్తా మురిగిపోగలదు, అని వాణ్ణి వప్పించేసరికి బ్రహ్మప్రళయమయింది. దానితో శీతారామయ్య కాళ్ళూ చేతులూ కట్టేసినట్టయిపోయింది. ఇంతకీ కళ్యాణాలు తోసుకొచ్చేస్తున్నాయి అన్నారు పెద్దలు.

తాంబూలాలు పుచ్చుకున్నారు. ప్రధానమయింది. రెండు పెళ్లిళ్ళూ హైదరాబాదులోనే జరిగినై.

ఇక విజృంభించారు ఆడపెళ్లివారు. అంతంత డబ్బు వళ్లోపోసుకున్నావు పెట్టవయ్యా పెట్టు అని నౌబత్ఖానా, నాదమునిబ్యాండు, పిచ్‌హరిసన్నాయి, భరతనాట్యం అన్నీ పెట్టించారు. బాణాసంచా తగలేయించారు. ఊరేగింపు దర్జాగా ఉండాలన్నారు. బంధువర్గంకన్న, 'ఆఫీసర్లే'నా, స్నేహితబృందమేనా ఒక్కపెట్టున ముట్టడించేశారు పెళ్లివందిరి. వాళ్ళ దర్జాలకి హోదాలకీ దద్దరిల్లిపోయాడు శీతారామయ్య.

పెళ్లివారు పెద్దఎత్తున నడిచారు. సీతారామయ్య ఆ ఫాయాకు తగ్గట్టు నడవాలిసొచ్చింది. వాళ్లు రెండు వందలు పెట్టి 'గ్యాలియర్‌ట్వీడ్ సూటు'తెస్తే, తను మూడువందలు విరజిమ్మి అగ్రాసిర తియ్యాలిసొచ్చె. అప్పట్లో కొంత వొళ్ళూపైతెలీలేదు కూడా. పెళ్లిళ్లలో అంతే. అవతల జట్టు విరబోసు కుంటుంటే, ఇవతల గంగవెర్రు లెత్తుతాయి.

పెళ్లికొడుకులు మనుగుడిచారు! వియ్యాలవారు పెట్టిన ఘనమైనసారెతో కోడళ్లని కొడుకులతో సాగనంపేసరికి ప్రాణం దాలొచ్చింది సీతారామయ్యకి. తృప్తిగా నిట్టూర్చాడు.

రెండు రోజులు విశ్రాంతి తీసుకుని సావకాశంగా పెట్టెలోంచి పర్సుతీసి లెఖ్ఖపెట్టుకుంటే రూ. 260/– ఉన్నాయి. కొన్నాళ్లదాకా మామూలుగా చెరోవందా పంపారు కుమాళ్లిద్దరూ.

వాణికి సమంధాలు చూస్తున్నాడు సీతారామయ్య. ప్రయాణపు ఖర్చులే బోలెడయి పోతున్నాయి. దావా దీనా పైకం వెసులబాటు కాలేదు. ఇప్పుడే కొంత వెనకవెయ్యాలికూడాను. అట్లాగే వేస్తున్నాడు.

ఆ తరవాత అదేమిటో కూడబలుక్కున్నట్టు, చెరోయాభై పంపించడం ప్రారంభించారు కొమాళ్లిద్దరూ. కోడళ్లా అయినింటి బిడ్డలాయెను—కొత్త కాపరాలు—పడుచులకాపరం చితుకులమంట—ఇళ్ల అద్దెలే బోలెడు పొయ్యాలిగావును - ఆ మహానగరాలలో- ఎవడికెవడు? ఎట్లా కాలక్షేపం చేస్తున్నారో ఏమిటో చిన్న సన్నాసులు, అని ఏక ఇదయిపోయారు, సీతారామయ్యాను, పార్వతమ్మాను.

కొన్ని నెలలయిం తరువాత ఆ యాభై పాతికకి దిగింది.

సీతారామయ్య గుండె ఆగింది.

ఉత్తరాలు అటూ యిటూ నడుస్తూనేవున్నాయి. డబ్బు ప్రస్తావనమటుకు ఎవరూ తేవడం లేదు. ఎబ్బెట్టుగా వుంది.

ఆ తరవాత నళిని వక్కడే ఒక పాతిక పంపించడం సాగించాడు. తనకి తప్పేతుంది గనకవా. సీతారామయ్య రాశాడు—కుటుంబ ఖర్చులికే కిచాటుగా వున్నదని—ముక్తసరిగా. రామచంద్రం దగ్గరనించీ సమాధానం వచ్చింది. తన 'యం. బి' చదువుకని తెచ్చిన 'లోను' నెలవారీగా తీరుస్తున్నాడట. అంచేతనేమీ పంపలేకపోతున్నాడట. ఆ మాత్రం వంక దొరక లేదు పాపం నళినికి. అంచేత గప్‌చిప్పుగా మాట్లాడ కూరుకున్నాడు.

అసలు వీళ్ల జీతాలెంత? ఎంత ఖర్చవుతోంది? ఎంత మిగల్చడానికి సాధ్యమవుతుంది? అని తపిశీలుగా ముఖాముఖీగాని, ఉత్తరాలమీదగాని అరా అడిగే సాహసం ఏనాడో చచ్చిపోయింది సీతారామయ్యలో. పెళ్లిళ్లకి ముందు రెండురోజులు కద్దనంగానే వాళ్లిద్దరూ ఇంటికొచ్చినా, 'బనియన్ల'తో చారల 'పైజమాలతో' నిక్కి నీలిగి తొమ్మిదింటికి లేచే వాళ్లు. లేచి కాలకృత్యాలు తీర్చుకోగానే రివ్వున ఎక్కడికో ఎగిరి చక్కాబోయేవాళ్లు. పెద్దపెద్ద ఆఫీసర్లు స్నేహితులాయెను! ఇంటికివస్తూనే 'ట్వీడ్‌సూట్లూ' 'గోల్డ్‌రిమ్డ్ గాగులూ' వేసుకున్న పదిమంది ఆఫీసర్ల సజ్జు అమాంతం బిళ్లపెట్టుగావచ్చి పడేవాళ్లు. కాస్త వివరా లడుగుదామంటే వీలుచిక్కకనేపాయె, వేశ్రపశ్నలకి ఒకటే అరా సమాధానం రాబట్టడం గగనమయిపోయింది. తను కొంచెం లోతుగా గుచ్చిగుచ్చి అడిగేందుకు సంకోచమయ్యేది. వాళ్లేదో కొండశిఖరంమీద వున్నట్టూ, తను నేలబారుగా పోతున్నట్టూ 'ఫీ' లవుతున్నా డప్పుడే.

తరవాత తరవాత ఉత్తరాలకి ఆలస్యంగా జవాబులు రావడమూ, వొచ్చినా, అందులో తనక్కావాలిసిన ముఖ్యాంశమాత్రం లోపించడమూ జరుగుతోంది. అసలు తన ఉత్తరాలు అందుతున్నయ్యో లేదో నన్న మీమాంస అంకురించేలా, ఆకుకి అందకుండా, పోకకి పొందకుండా ఉంటున్నాయి జవాబులు.

వాణికి సమంధంకోసమని గోపాలపురం వెళ్లి రావాలి. అక్కడ 'రివిన్యూ ఇన్‌స్పెక్టర్'గారి అబ్బాయి ఎవరో ఉన్నారని 'హెడ్మాస్టరు'గారి తమ్ముడు వర్తమానం తీసుకొచ్చాడు మొన్న. అదుగో ఇదుగో అని వాయిదాలు వేసుకుంటూ కూచున్నాడు తను.

'ఒక పది రూపాయి లిట్లా ఇవ్వవే' అని అరిచాడు సీతారామయ్య. కండువా భుజమ్మీద వేసు

కుని చాకింటిమడత విప్పడంలో రాలిన ఇసక దులుపుకున్నాడు. లోపలనించి సమాధానం రాలేదు. 'ఎవ్వరూ ఫికరులేరేమే? బండి దాటిపోతుంది మళ్లీ' అని కసురుకున్నాడు ఆకుచెప్పులేసుకొంటూ. 'కర్టెన్' సన్నగా తొలగించి, 'డబ్బులేదుట నాన్నా...' అన్నది రాధారాణి బిక్కు బిక్కుమంటో. అని 'కర్టెన్' వేసేసింది. నిర్ఘాంతపోయి ఆపాటున నిల్చుండిపోయాడు సీతారామయ్య. ఆ క్షణం గుండెలో పోటొచ్చినట్టు చురుక్కుమంది లోపల. తన 'పెన్షన్' డెబ్భయ్ మూడు రూపాయలన్నీ, అటు భిలాయ్‌లోనూ ఇటు హైదరాబాదులోనూ ఉద్యోగాలు వెలిగిస్తున్న ఇద్దరు ఆసాముల తాలూకూ దయారసం తనమీదకి అంతో ఇంతో ప్రసరిస్తేసరేసరి, లేకపోతే, తన జీవితపు పరిధి ఆ డెబ్భయిమూడు రాళ్లా దాటిపోరాదనీ అందాకా తెలిసి రాలేదు మరి!

సాలోచనగా బెంచీమీద కూలబడి, చొక్కా విప్పుకుని 'సరేలే—'ఫస్టు' తారీఖున 'పెన్ష'నందిన తరవాతనే వెడతాను—మించిపోయిందేముంది? నే నక్కడికి చేరేసరికి అష్టమి వస్తుంది కూడాను' అని పైకి అన్నాడేగాని గుండెలో ఏదో వేన్నీళ్లజల ఊరుతున్నట్టయింది సీతారామయ్యకి. నాన్న ఎంత ఉద్వేగం అణుచుకున్నాడో రాధ తలుపుసందులోనించి గమనిస్తూనే వుంది.

ఉద్యోగం ఆహోరించినప్పట్నించీ వొచ్చిందంతా ఒక బొట్టు పెట్టెలోపోసి, ఖర్చులూ గట్రా పార్వతమ్మమీద వొదిలేసి ఊరుకోవడం అలవాటయిపోయింది తనకి. ఇహను ఆ అలవాట్లు మార్చుకోవాలి. బ్రతుకూ, బ్రతుకుమూల్యమూ ఎంతవరకూ కుదించుకోవాలో అడుగడుగునా లెఖ్ఖలువేసుకొంటూ పోవాలి గావును. చాపక్రింద నీళ్లల్లే, తనకి తెలీకుండానే దరిద్రం ఇంట్లోకి జొరబడుతోంది!

నిజానికి ఇంట్లో వాళ్లే తనని మభ్యపెట్టారు చాలావరకు. తన చుట్టలూ, సోడాలూ, రాత్రి చపాతీలూ నాగాలులేకుండా యథావిధిగానే వచ్చేస్తున్నాయి. ఏ కొరతా తనదాకా రానీలేదు వాళ్లు. ఆదమరిచి ఏదో కొంత నిర్లక్ష్యంగానే, రిక్షాలకని తను డబ్బు వెచ్చిస్తున్నాడు. నెమరుకి తెచ్చుకుంటున్నాడు సీతారామయ్య.

మర్నాడు చుట్టచుట్టుకొంటూ అరుగుమీద బాసీపెట్టు వేసుకుని కూచున్నాడు సీతారామయ్య. ఇంటిముందు కసవూడ్చి కళ్లాపి జల్లుతోంది వాణి. 'పనిమనిషి రాలేదా అమ్మా?' అని అడిగాడు సీతారామయ్య. 'దాన్ని రావద్దన్నాం నాన్నా' అన్నది వాణి, చెరిగిన జుత్తు ఎగసన దోసుకుంటూ. 'ఏమీ?' అన్న ప్రశ్న నాలికదాకావచ్చి 'అనవసరం' అని అర్థం చేసుకున్నాడు సీతారామయ్య. పెద్దమ్మవారు తక్కుతో తారుతో ఇంటోకి తమాషాగా అడుగుపెడుతోంది!

అసలు ఇట్లాంటి పరిస్థితి రాబోతుందని ఉద్యోగముండగానే పసిగట్టాడు సీతారామయ్య. అట్లాంటి రోజు రాకుండా ఎన్నో కావుదలలు పెట్టుకొంటో వచ్చాడు పాపం. ఎన్నో యాతనలు సహించాడు. ఎంతో కంజాయింపుగా, ఒక 'ప్లాను' ప్రకారం జీవితానికి గట్లు వేసుకొంటూ వస్తున్నానని అనుకున్నాడు. ఆ కష్టాలూ, విస్మరాలూ, మాటిమాటికీ లెఖ్ఖవేసుకోడాలూ, ఆ గణింపులూ గుణింపులూ, మీదబడ్డ ఖర్చుల్ని ముందు వొదిలించేసుకుని అత్యవసరం కాని ఖర్చులు వెనక్కి నెట్టా చెయ్యా—ఆ బాధలన్నీ బాధాకరంగా అవుపించనే లేదానాడు. ఎప్పుడో సుఖపడతామని శ్రమించడంలోనే వున్నదేమో సుఖం! ఇప్పుడు శ్రమించడం చాలించి, సుఖాన్ని కేటాయింపుగా నొల్లుకోవాలని హైరానపడుతున్నాడు గావును. గీతాభవనంలో అప్పుడప్పుడు స్వాములవారి ముఖతా విన్నా, 'ఏదో ఊకదంపుడు వేదాంతం!' అని తను 'సుపీరియర్‌గా' చప్పరిస్తో వచ్చిన సత్యాలు కొన్ని కళ్లముందు భరతనాట్యం చేస్తో వచ్చా యీమధ్య. కొడుకులింత అన్యాయం చేస్తారా తనని! — కల కరిగిపోతోంది.

ఇహనేమి చెయ్యాలీ తను? 'ఎవళ్ల చాతనయినా వ్రాయించనా కుర్రకుంకలికి?' అనుకున్నాడొకసారి. 'కొడుకులేమీ పంపడంలేదు' అని తన గోడు వెళ్లబోసుకుని, రాయబారాలు నడిపి వాళ్లని ప్రసన్నులుగా చేసుకోవాలా తను? వుగాకుపాయలు తీసుకొంటో, కాడ లవతలికి విసిరేస్తో, హాలులో తచ్చాడుతున్నాడు సీతారామయ్య. 'ఏమండీ'అని పిలుపు వినిపించింది వెనకాతల. 'ఇట్లా రండి' అని మూల గదిలోకి దారితీసింది పార్వతమ్మ. అడుగులో అడుగు లేస్తూ నడిచివెళ్లాడు సీతారామయ్య. రాధారాణీ,

'ఏమిటా' అని కూడా రాబోయింది. 'పోయి పాలు పొంగొచ్చినయ్యేమో చూడు తల్లీ' అని పంపించేసింది పార్వతమ్మ. వేలుముడిలో మందారపువ్వు తురుము కొంటో, 'చూడండి – ఇంత యిల్లు మన కెందుకూ? క్రితానికి మల్లే ఒక చిన్నభాగం అద్దెకు తీసుకుంటే సరిపోయె. ఇదివరకు గడవలే? ఇప్పుడు గడవక పోతుందా?'....అర్థమయింది సీతారామయ్యకి. తను పరేసరి, ఇన్నాళ్లూ కొడుకుల దగ్గరనించీ అంతకు కొంత రాబట్టే సూత్రమేమిటా? అని మల్లగుల్లాలు పడిపోతున్నాడు. ఇంకా తన దృష్టి మబ్బులవెనక విమానయానం చేస్తేవుంది. పార్వతమ్మకి చదువూ చెట్టుబండలూ లేవుగాని, ఒక్కొక్కసారి దాని బుర్ర మహచురుగ్గా పనిచేస్తుంది, అనుకుని దవడలు కొన గోట సన్నగా గీరుకున్నాడు సీతారామయ్య.

'అవును—అంతకన్న చిన్నభాగమే తీసుకోవా లిదపో' అని నిట్టూర్చాడు.

'వెళ్లి చూడండి మరి – అవతల వీధిని రాజన్న గారింటో ఒక చిన్నభాగం ఖాళీఅయింది. మొన్న పేరంటానికి వెళ్లినప్పుడు చూశాను. చిన్నగదులైనా ఒబ్బిడిగా వున్నాయి. నూతినీళ్లు కొబ్బరినీళ్లల్లే చవ్వలుగా వున్నాయి. పప్పు ఉడుకుతుంది. ఫరవా లేదు' అని చక్కాబోయింది పార్వతమ్మ. అంటే అప్పుడే ఇల్లు మార్చాలన్న నిర్ణయమూ, కొత్త యిల్లు పరా మర్శించడమూ జరిగిపోయినయ్యన్న మాట. 'సరే' అన్నాడు.

ఇల్లు మారారు. గది వెనకాల గది వొకటీ, దాని నంటిపెట్టుకుని పెంకుటి వసారాలో చిన్న వంటఇల్లూ ఏదో వుంది. అవతలవాటాలో ఇంటివారు ఉంటున్నారు. గాలి ఆడదు. నసిగింది వాణి. కిటికీలు తక్కువ. పెదిమ విరిచింది రాధ. వంటయింటో అరమరలు లేవు. పార్వతమ్మ వంటసామ్రగి చకచకా సర్దేస్తోంది. ఈ 'ఫర్నిచ' లొకటి వచ్చిపడిందిగదా అని విసుక్కున్నాడు సీతారామయ్య. దాని పుణ్యమా అని వంటింటికి ఒక చిన్నఅటక వుంది పుల్లాపిడకా పేర్చుకుందుకు. అక్కడికీ, 'పొరుగింటో 'ఇన్‌కం టాక్సు ఆఫీసరు'గారి భార్య నాగమణి మన తివాచీ చూసి ఎంత మురిసిపోయిందనుకున్నారూ, 'కావా ల్నంటే' తీసుకోండి కొన్నధరకి కొంచెం తగ్గించే ఇస్తాము' అనిచెప్పా' అని అందించింది పార్వతమ్మ. అర్ధాంగీకారంగా మౌనం వహించాడు సీతారామయ్య. అది పూర్ణాంగీకారంగా ఎంచుకొని తివాచీ అమ్మేశారు. ఇంకా నయం, విరుచుకుని మీదపడలాడేమో ఈయన అనుకున్నది పార్వతమ్మ. దాని తరవాత ఒకదాని తర వాత వొకటి 'టీసెట్లూ,' 'రెండు' అద్దాలూ, 'టేబిలు'ముందు 'రాకింగ్ ఛెయిరూ', 'ఎక్కో రేడియో సెట్టూ' అన్నీ విడుదలకామూ, ఇల్లు విశాల మైనట్టు సదుపాయంగా అమరనూ జరిగింది. 'లేకపోతే ఇల్లు చూడబోతే కోళ్లగూడూ – ఇంటో 'ఫర్నిచ' రేమో తలకి మించిపోయెను – హమ్మయ్యా' అని ఊపిరి తీసుకుంది పార్వతమ్మ.

సంసారం పుష్పక విమానంలాంటిది. ఎక్కడి కక్కడే కుంచించుకుంటుంది, విస్తరిస్తుంది పరి స్థితుల వొత్తిడినిబట్టి......

కాఫీలు కట్టిపెట్టారు. చిరుతిళ్లు తగ్గించారు. సినీమాలకి తిలోదకాలిచ్చారు. చెట్టుకింద బ్రతికేవాళ్లు లేరూ అనుకున్నాడు సీతారామయ్య. ఖర్చులు బొటాబొటీగా సరిపోతున్నాయి.

* * *

ఉద్యోగ మున్నన్నాళ్లూ సంసారచక్రం హొందాగానే తిప్పాడు సీతారామయ్య. అప్పుడు జీతపురాళ్లు కళ్లు జూచేవాడు. భూమిమీదవచ్చే అయివేజు ఇంటికి కావలసిన గింజలమేరకేలయినా, అంతకు కొంత ఆదు కొనేవి. తను ఉద్యోగం చలాయిస్తున్నప్పటికన్న, ఉద్యోగం విరమించిన తరవాతనే రాజదర్బారుగా వెళ్లమార్చుకోగలనుఅని, ఒకప్పుడు కొడుకు లిద్దర్నీ చూచుకుని గర్వంగా తిరిగిన రోజు లున్నాయి. కుర్చీలో కూచుని కాళ్లు ఊపుకొంటో పుగాకుపాయలు తీసు కొంటోవుంటే, 'సీకేమయ్యా—నీ పిల్లలు సింహ ప్పిల్లలు' అని ఎదటింటి కంట్రాక్టరు విశ్వేశ్వరయ్య తనని అగ్గిస్తుంటే ముసిముసిగా నవ్వుకున్నాడు సీతారామయ్య.

* * *

వాణి 'పి. యు. సి.' ప్యాసయింది. ఎవర్నీ అడక్కుండానే చదువు చాలించి ఇంటో అమ్మకి సాయంగా వుంటోంది. రాధారాణి 'పి. యు. సీ.' లోకి

వచ్చింది. పెరట్లో మెట్లమీద కూచుని, మోకాళ్ల మధ్య అరచేతుల్లో చంద్రబింబంలాంటి తల పెట్టుకుని, 'ఇక నన్ను చదివించరటే?' అని అడిగింది పార్వతమ్మని. స్నానానికి నీళ్లు తొరుపుతున్న పార్వతమ్మ ఉలిక్కిపడి, 'హయ్యోరాత— నిన్ను చదివించాలనే అనుకున్నారమ్మా నాన్న— నోచిననోము లిట్లా తగలడినై' అని కంట తడిబెట్టింది. ఆ దెబ్బతో రాధ మరి తీసుకురాలే దా ప్రసక్తి.

మొదట్లో రాధారాణి భిలాయ్‌లో అన్నయ్యతో వుంటూ అక్కడ 'బి. యస్.కి' చదువుదామనుకుంది. అది నిర్ణయమై పోయినట్టే అనేసుకుందికూడా. తన 'క్లాస్‌మేట్స్'తో గప్పాలు కొట్టమూ కొట్టింది. పెళ్లిలో పెదవదిన చెవిలో చల్లగా వూదమూ వూదింది. పానుపుమీద అన్నయ్యమీద పితూరీలుచెప్పి, సంప్రదాయ విరుద్ధంగా వదినపక్షం వహించి, ఆవిణ్ని కొంచెం మంచి చేసుకుని పునాది కట్టుదిట్టం చేసుకుంది కూడా. 'భిలాయ్‌లో వొదినా—నువ్వూ నేనూ వొకటి. అన్నాయికి సిగరెట్లు తగ్గించే పని నా వంతూ, స్నేహాలు తగ్గించే పని నీ వంతూ— సరేనా?' అని వదినగారి బుగ్గగిల్లి, గడ్డం మునివేళ్లతో పైకెత్తి, కళ్లల్లోకి చూస్తూ తను కవ్విస్తే, 'సిగరెట్లా? పాడువానవ! ఆ అలవాటు నేను వొదిలిస్తాగాని, స్నేహితాలు తగ్గించడమెందుకోయ్ - అందులో నీకు కాబోయే వరుడున్నా ఉండవచ్చును' అని ఎదురు ఛలోక్తి విసిరిందికూడా ఆవిడ.

పెద్దన్నయ్య పెళ్లికనీ, చిన్నన్నయ్య పెళ్లికనీ భారీగా ఒక్కబిగిని పురమాయించి తీసుకున్న 'షేరగాన్ ప్రింట్' వోణీలూ, నైలాన్ పరికిణీలూ, క్రేప్ సిల్కుచీరలూ, సాటిన్ జంపర్లూ, మొఖమల్ స్లిప్పర్లూ అన్నీ చిరుగుపట్టినై. వాటిస్థానే, చీటీగుడ్డలంగాలూ అంచికా పాప్లిన్ వోణీలూ వచ్చినై. తలగడలకీ, పరుపులకీ, మందలపాకమిల్లుగుడ్డ అవతరించినై ఒకదాని తరవాత వొకటి. శీతారామయ్య మామూలుగా ఇరవై నంబరునేత పంచెలలోకి దిగినా, కొమార్తెలని చూచుకుందుకని వారూ వీరూ వచ్చి పోతున్నారాయెను, అప్పుడు పైకి తియ్యవచ్చును అని ఆనాడు కొన్న గ్లాస్గో పంచె వకటీ, మెర్సరైజ్డ్ పాట్నా మెయిల్ షల్లు పంచె వకటీ ట్రంకుపెట్టె అడుగున భద్రంగా అట్టేపెట్టుకున్నాడు.

ఆ మధ్య పండగలకనీ పబ్బాలకనీ ఆ మామయ్య అక్కడినించీ ఈ మామయ్య ఇక్కడినించీ సరాసరి ఆహ్వానాలుపంపా, అల్లుళ్లిద్దరూ భార్యాసమేతూ అత్తవారిళ్లకి తర్లివెళ్లా, వాళ్లు తిరిగి వెళ్లిపోయిం తరవాత సెలవచాలక మధ్యేమార్గంతో దిగడం పడలేదని చల్లగా తనకో ఉత్తరం ముక్కపడెయ్యా, శీతారామయ్య గమనిస్తూనే వున్నాడు. ఒకసారి విజయ రాఘవంగారు ధాన్యం బేరమ్మీద ఏలూరు విచ్చేసినప్పుడు దీపావళి బహుమతికింద అల్లుడు వెయ్యిన్నూట పదహార్లు డిమాండు చేస్తున్నాడని ఫిర్యాదుచేసి, 'ఒక ఉత్తరం వ్రాయండి దయచేసి' అని తన సిఫార్సుకోసం అంగలారుస్తున్నట్టు మొహం పెట్టాడు. భోజనానంతరం తమలపాకులు నములుతో వాళ్లిద్దరూ ఎన్నిపండగలకి ఎంతెంత గుంజుకొనిపొయ్యారో అనుకోకుండానే బైటపెట్టేశాడాయన. దానితో మామా అల్లుళ్లు ఎంత దోస్తీగా ఉంటున్నదీ పూర్తిగా అవగాహనయింది శీతారామయ్యకి. ఎటొచ్చీ తనూ, తన భార్యారత్నమూ, పెళ్లికెదిగున్న ఆడకూతుళ్లూ కేటాయింపయినారన్నమాట. వియ్యంకుడయినా ఇంటికి వచ్చినప్పుడు విలువగల 'ఫర్నిచ'రుండాల్నే ఏమయిందీ అని అడగకుండావుంటాడా అని ఎదురుచూశాడు శీతారామయ్య. కానీ, అదేమీ పట్టినట్టులేదాయనకి; ఏదో దూరపుచుట్టంలానూ, పనిమీదవచ్చి పనిలో పనిగా పలకరించిపోతున్నట్టూ, ఆయనకీ తనకీ ఉండుకున్న బంధుత్వం ఏదో నిమిత్తమాత్ర మయిందన్నట్టూ ఉన్న దాయన ధోరణి.

కొడుకులదగ్గిరికి వెళ్లిరానా ఒకసారి? అనుకున్నాడు శీతారామయ్య. కాని ఎక్కడ భిలాయి? రైలుఛార్జీలే బోలెడయిపోతై. ఏమిదారి? ఆలోచనలో పడ్డాడు.

* *

అంతలో ఒక చిన్న అవకాశం చిక్కింది. విజయ రాఘవంగారి ఏకైకపుత్రుడు పురుషోత్తానికి ఏలూరులో సమంధం నిశ్చయమయింది. రెండూ జమిందారీ కుటుంబాలే. శీతారామయ్యకి ఆహ్వానం వచ్చింది. శుభలేఖలు నేరుగా అటు భిలాయ్‌కీ ఇటు

హైదరాబాదుకి రవానా అయ్యేవుంటాయి. కుర్రవాళ్లిద్దరూ, కోడళ్లని వెంటబెట్టుకుని రానేవస్తారు అనుకున్నాడు శీతారామయ్య. వచ్చి తిన్నగా విడిదిలోనే అత్తవారి బలగంతో కొంతసేపు ఐక్యమై, పెళ్లిఅయింతరవాతగాని తన యింటికి రాకపోవచ్చుని రూఢి చేసుకున్నాడు. అనుకున్నట్టు అక్కణ్ణే దిగారు. కాని విడిదిలో పెళ్లి వారి రద్దీమూలాన, స్నానపానాదులు సదుపాయంగా అమరవనిపించి, ఇద్దరూ తక్షణం ఇక్కడికే వచ్చేశారు. రిక్షా దిగీదిగగానే తిన్నగా వంటింటోకి వెళ్లిపోయి, బాణలిలో మూవె వేస్తున్న అమ్మపక్కకి పీట జరుపుకుని 'అమ్మా, వచ్చేశా' అని చతికిలబడ్డాడు నళిని. పార్వతమ్మ ఉలిక్కిపడి, 'అయ్యో నాయనా ఎప్పుడు వచ్చావురా?' అని వంటావార్పూ అలానే వొదిలేసి, కొడుకుని అమాంతం వాటేసుకుని, తల నిమురుతూ, 'ఎంత నల్లబడిపోయావురా తండ్రీ—అక్కడ తిండిపడలేదా? ఆ ఉక్కుఫ్యాక్టరీలో నిప్పు కొలిములపక్క నేమిట్రా ఉద్యోగమూ?' అని ప్రశ్న తరవాత ప్రశ్న పుంఖానుపుంఖంగా విసురుతోనే వుంది. 'ఒక్కొక్కటే అడగవమ్మా చెబుతాను—అన్నీ ఒక్కసారే అడిగితే ఎట్లా?' అని ప్రీతిగా నవ్వుతో నిలబడ్డాడు నళిని. ఆమె కాలర్ సరిచేస్తోంది. చొక్కా గుండీలు తెగతిప్పేస్తోంది. వూలుకోటుమీద చెదురుగా రాలిన రైలుబొగ్గు కొనగోట దులుపుతోంది.

రామూ వచ్చాడు భార్యా సమేతూ.

శీతారామయ్యకి లోపల చిమచిమలాడుతోంది. పరకాయించి చూచాడు. పిల్లలిద్దరూ కండపట్టి, నేవళంతేరి, లంకగుమ్మడికాయలల్లే వున్నారు. నళిని 'పాటింజన్ సూటు' మీద వున్నాడు. రామం 'త్రీకాసిల్స్ ఫుల్ ట్వీడ్ సూటు' మీద వున్నాడు. ఒకడు చిక్కిపొయ్యాడంటుంది. ఒకడు నల్లబడ్డాడంటుంది ఈవిడ! ఎంత నిగ్రహించుకొందామనుకొన్నా నవ్వు ఆపుకోలేక పోతున్నాడు శీతారామయ్య. తనకేమీ వంపకపోతేమానె, పిల్లలిద్దరూ, చక్కా, ఆరోగ్యంగా, ఉల్లాసంగా, 'గెజెటెడాఫీసర్' హోదాలో వెలిగిపోతున్నారు అనిపించి శీతారామయ్యకి ఒక క్షణం తన్మయత్వం కలిగిందికూడా. పెరట్లో తులసికోటలో నీళ్లు పోస్తున్న వాణి వెండిగ్లాసు తులసికోటలోనే వొదిలేసి ఒక్క ఉదుటన పరిగెత్తుకొచ్చింది. కుంపటి పొయ్యిదగ్గిర చతికిలపడిన రాధారాణి, ఊదుతున్న వెదురుగొట్టం నేలమీద పెట్టేబదులు కుంపట్లోనే వొదిలేసి బిలబిలలాడుతూ వొచ్చేసింది. అన్నయ్యలిద్దరూ కుర్చీలమీద కూచున్నారు. వదినలిద్దరూ ఎదురుగా చిరిచాపమీద కూచున్నారు. అన్నయ్యలిద్దరి మధ్యా చోటుజేసుకుంది వాణి. వదినలిద్దరి మధ్యా ఇరుక్కుని కూచుంది రాధారాణి. నళినీమోహన్ 'ఫస్టుక్లాసు కంపార్టుమెంటు'లో తాముపడ్డ ఇబ్బందుల్ని పెద్దగలభాగా అదోకథలా, చెప్పుకుపోతున్నాడు. పెద్దవదిన విజయ ఇంగ్లీషులోనేగాని తెలుగులో మాట్లాడదు. మధ్య మధ్య, 'పొండి—మీతో ప్రయాణం చెప్పొచ్చారూ ఎక్కడపడితే అక్కడ హాల్లో అని ఎవరో ఒక యంబ్రహ్మ తారసిల్లా, వాడితో కకపికలూ పకపకలూనూ. 'ప్లాట్‌ఫారంమీద!' బండి కదులుతోంది మహాత్మా అని జ్ఞాపకం చెయ్యాలయ్యె అడుగడుక్కీ—అబ్బ పగవాడికైనా వద్దు' అని జడలో డిసెంబర్లూ, బుగ్గలమీద గులాబులూ ఏకమయ్యేలా ఒక్కవరసని ఎగతాళి పట్టేస్తోంది. డా॥ రామచంద్రం సరేసరి, బయల్దేరేటప్పుడు తన పెట్టె బేడాతోపాటు తనపెళ్లాన్నికూడా ఒక శాల్తీ కింద లెఖ్ఖపెట్టుకుని, ప్రయాణంలో మధ్యస్తంగా ఆరాతీసుకునేటప్పుడు మాత్రం ఆవిడగారిని లెఖ్ఖలో వొదిలేసుకుని గాబరాపడిపోయిన ఘట్టాన్ని, తన తెలివి తక్కువ కప్పదేలా, అదేఒక ప్రజ్ఞకిందా, పెళ్లానికి పెద్దనవ్వొచ్చేలా, హాస్యంగా, మార్చి, మలిచి, విడ్డూరంగా చెప్పుకుపోతున్నాడు. అన్నయ్యలెట్లా మాట్లాడుతున్నారో, వదినలు అన్నయ్యలనెట్లా తురస్కరిస్తున్నారో, వాళ్లచేతులు, పెదిమలు కళ్లు......ప్రతిచలనమూ, ప్రతిభంగిమా, అస్తారుబతంగా, అమాయికంగా పరిశీలనగా చూస్తో కూచుండిపోయారు అక్కచెల్లెళ్లు. అన్నయ్యలిద్దరూ తమ ప్రపంచంలోకి రావడానికి కొంత టైము తీసుకుంటారని అర్థమయిపోయింది ఇద్దరికీ. మధ్య మధ్య 'లెదర్‌బాగ్' తెరిచి పెద్దవదిన ఏవో తీసి సరుకులు నములుతోంది. 'పీస్‌పాపిడి' డైమన్ అచ్చొకటి విరిచింది. పక్కనవుంటే దేవిరిగొట్టు మొహాలనుకుంటుందేమోనని లోపలికి తప్పుకున్నారు వాణీ

రాధారాణీ. తరవాత మెల్లిగా వచ్చిచేరారు. వాళ్లు కాస్త అటూ ఇటూ యధాలాపంగా చూస్తే చాలు, ఏమి కావాల్సో అని వాణికి వాణీ రాణికి రాణీ రివ్వునలేచి తయారైపోతున్నారు. అన్నయ్య చేతి 'రిస్టువాచీ' చూస్తోంది వాణీ. మణి కట్టు పైకెత్తి పట్టుకుని ఇందులో 'క్యాలెండరు' కూడా ఉందేవ్ అని ఒక్కఅరుపు అరిచింది. వొదిన రాళ్ల నెక్‌లెస్ పతకంలో పొదిగివున్నది కెంపా, పగడమా అని ఆలోచిస్తోంది రాధ.

పిల్లలొచ్చారని అరటిపువ్వు పాటోళీ చేస్తోంది పార్వతమ్మ. నేతి తాలింపు ఘుమఘుమలు రెపరెప లాడుతున్నాయి. ఫలహారాలు నేను తెస్తానంటే నేను తెస్తానని పంతులుబోయారు వాణీ, రాధారాణీ. కొంత సేపటికి 'పదే నువ్వే తీసుకురావే అంటే నువ్వే తీసుకురా' అని ఇద్దరూ బిడాయించుక్కూమన్నారు. చివరికి ఇద్దరికీ తప్పలేదు. పెదవదినకీ పెద్దన్నయ్యకీ పెద చెల్లెలువాణీ, చిన్నవదినకీ చిన్నన్నయ్యకీ చిన్న చెల్లెలు రాధా ఖాయం చేసుకున్నారు.

ఫలహారాలయినై. కాఫీలు సేవించారు. మూతి పళ్లేందగ్గర 'ప్లేట్లు' కడుగుతో 'పెదవదిన మూతి మీద చిన్నమీసముందేవ్' అని కిసుక్కున నవ్వింది రాధారాణీ. 'ఓసి నీ దుంపతెగా—వింటారే' అని ఒక మొట్టికాయ మొట్టింది వాణీ. పెద్దన్నయ్య మాట్లాడేటప్పుడు తల వోరగా పెడతాడనీ, చిన్నన్నయ్య తల ఎగరేస్తాడనీ, పెదవదిన చకచకా మాట్లాడు తుందనీ, చినవదిన మాటలు మింగేస్తుందనీ అను కున్నారు. అంతవరకూ 'ఎగ్రిమెంటు' కుదిరింది ఇద్దరికీ. పెద్దన్నాయి కొంచెం వొళ్లుచేశాడని వాణీ, కాదు చిన్నన్నాయే లావెక్కాడని రాణీ—ఇద్దరికీ వాదోపవాదాలు చెలరేగినయి. చివరికి 'సిది మట్టి బుర్ర' అంటే 'సిది చవిటిపర్ర' అని తెగవాడుకుని, 'అమ్మ నడుగుదాంపద' అని పందేలు వేసుకున్నారు. దొడ్లో ఏదో గలాటా జరుగుతోందనుకుని, పార్వతమ్మ పని వొదిలి వొచ్చేసింది.

అరుగుమీద కూచుని సూరపరాజుగారి దగ్గర ఎరువు తీసుకున్న దినపత్రిక చదవకుండానే మడిచి పట్టుకుని, 'పిల్లలంతా ఎట్లా ఇంత ఉల్లాసంగా ఉండగలుగుతున్నారా?' అని ఆశ్చర్యపోతున్నాడు శీతా రామయ్య. కటికచీకట్లోగూడా కొంతసేపటికి చుట్టూ వున్న వస్తువులు ఒకదానితరవాత ఒకటి, నెమ్మ నెమ్మదిగా లీలగా అవుపించడం ప్రారంభిస్తాయని శీతారామయ్య కింకా అనుభవంలోకి రాలేదు. జీవితం ఎట్లా ఎదురయితే అట్లా స్వీకరించగల సహనం ఆడదానికున్నట్టు మొగాడికి సాధ్యం కాదేమోనని మొట్టమొదటిసారి తెలుసుకున్నాడు కూడా. అంతే. కంచం ఖాళీ అయింతరవాత కంచంకింద మెతుకుల మీాదకి దృష్టి పోతుందిగావును! గాఢంగా ఊపిరి తీసుకున్నాడు శీతారామయ్య. మాటల సందర్భంలో వాళ్లిద్దరూ భార్యా సమేతంగానూ, బావమరుదుల్నీ మామగార్లనీ వెనకేసుకునీ, ఒకసారి ఢిల్లీ, ఒక సారి కలకత్తా, ఏ స్నేహితుడిపెళ్లి అనో, ఏ అఖిల భారత ప్రదర్శనమనో, అడపాతడపా, ఏ మొక్కు బళ్ల పంకనో. ఇటుకంచి, కాళహస్తి, మహాబలి పురం, మద్రాసూ చక్కర్లుకొట్టి వస్తోపోతో ఉండడమూ గట్రా అక్కడి వింతలూ విశేషాలూ వాళ్లు చెప్పుకోవడంలో గ్రాహ్యమవుతోనే వుంది. ఇన్నిటికి దమ్మ ఆమరగా లేంది. తనకి పంపాలిసిన యాభైకీ పాతికకీ మినహాయింపు లొచ్చినయ్యా? రాస్కెల్స్! పైపెదిమ కిందపంటితో నొక్కిపెట్టి తలవంకించి ఊరుకున్నాడు శీతారామయ్య.

తరువాత తనూ కొడుకులిద్దరూ ఎంతోసేపు ఇష్టంగానే మాట్లాడుకున్నారు. పళని తమ పని చేస్తున్న ఉక్కు ఫ్యాక్టరీలో ఉద్యోగ నిర్వహణకి సంబంధించిన వివరాలూ, తన అజమాయిషీలూ, తను కనిపెట్టిన కొత్త ఇంజనీరింగు పద్ధతులూ, 'రష్యన్ ఇంజనీర్ల' కలుపుగోలుతనమూ, తనకి తెలియని 'టెక్నికల్' పదాలు దొర్లిస్తో ఏకవర్ణించాడు. డాక్టర్ రామం తన ఆస్పత్రిలో 'డ్యూటీలూ', నర్సుల వేషభాషలూ, 'ఆపరేషన్లు', మొన్న నీమధ్య పెద్దడాక్టరు మీాదవచ్చిన అభాండాలూ, 'మెట ర్నిటీ వార్డు'లో పసిబిడ్డలు మారుగుళ్లయిన కేసు వివరాలూ ఆషామాషీగా చెప్పుకుపోతున్నాడు. సావ ధానంగా వింటో పోతున్నాడు శీతారామయ్య. ఎంతకీ వాళ్ల జీతాలెంతో, ఖర్చులేమాత్ర మవుతున్నాయో, ఖండితంగా తేల్చుకోలేక పోయాడు. ఒకడు అదేదో

స్పెషల్ 'పే' అంటాడు. ఒకడు 'కంపెనీ ఎలవెన్స్' అంటాడు. ఇకపోతే ఖర్చులు — ఒకడు 'డెవలెప్ మెంట్ సెస్' అంటాడు. ఒకడు 'మేగజీన్ కాన్ట్రిబ్యూషన్' అంటాడు. అదీ ఇదీ కలిపి, అందులోనించి ఇదీ పారేసి, కురదలా తేల్చుకోమన్నట్టు గడబిడగా చెప్పుకుపోతున్నారిద్దరూ. పాలకి రూ. 40/— అని ఒకడూ, కాదు నాకు యాభై అవుతున్నాయని ఒకడూ — ఏ రేటున కొంటున్నదీ ఒక్కడూ చెప్పడు. మరి ఆ అంకెని ఈ అంకె పెట్టి భాగారిస్తే, దినానికున్న ఇరవై నాలుగు గంటలలోనూ ఎవరెన్ని శేర్లు తాగేస్తున్నారో నికరంగా తేలనే తేలుతుందాయెను. ఆ నళిని మరీనూ. నక్కజిత్తులు వాడివి. పాలపంగతి ఎత్తుకొని, పాలసరఫరా కంపెనీలలో జరుగుతున్న అన్యాయాలు విమర్శించి, ఉత్తరాది వాళ్ళు పాలతోనూ పంచదారతోనూ ఖీల్ మోహన్ అనీ, బాసంతి అనీ ఎన్నెన్ని తీపి సరుకులు చేసుకుంటారో ఉటంకించి, అయినా పంచదార అంత ఆరోగ్యకరమైన పదార్థం కాదన్న ఉపదేశంతో శాఖా చంక్రమణాలుపోయి, 'నాన్నా, నీకు షుగరన్నావు ఎట్లా వుందీ?' అన్న కుశలప్రశ్నలతో ఉపసంహారానికొచ్చి, అసలు సంగతి తప్పించేశాడు. సీతారామయ్యకి వినుగ్గా వుంది.

ఎటొచ్చీ రామచంద్రం కొంచెం మెతక. కల్పనా కథలు చకచకా అనర్గళంగా అల్లడం చాతగాక, మధ్య మధ్య నట్టుతో, 'మారిదేవుడు మేలు చేస్తే' అని గెడ్డాన్ని బొటనవ్రేలూ చూపుడు వ్రేళ్ళ మధ్యని పుణుక్కొంటో, అయోమయంగా, ఏమీ పాలుపోక 'మా కోడలు కొంచెం ఖర్చు మనిషి' అని నాలిక జారాడు. మరి ఆ మాట, ఆ కోడలు ఎక్కణ్ణించి విన్నదో, ఎంత జాగర్తగా విన్నదో, రివ్వున హాలులోకి దూసుకొచ్చి, 'చూశారా మామయ్యా — ఆయన దుబారా అన్నీ దాచుకుని నామీదకి నెట్టేస్తున్నారు. మువ్వయ్యారు నూర్లెందుకు చెప్పండి? తాజమహల్ ఒకసారి చూస్తే చాలదూ? ఎండలో ఒకసారీ, వెన్నెట్లో ఒకసారీ చూడాల్నా? మొన్నటికి మొన్న పుస్తకంలో వందరూపాయిలనోటు పెట్టి, మర్చిపోయి, 'లైబ్రరీకి' వాపసు చెయ్యలేదూ' అని బి. యె. ప్యాసయినా, కళ్ళూ చేతులూ తిప్పే అలవాటు అంతరాళంలోనించీ పైకుబికి వచ్చినట్టయి, ఆయనగారి అవకతవకలన్నీ ఒక్క పెట్టున వెరిగిపోసింది. డాక్టరు రామంగారు మాత్రం తక్కువ తిన్నారూ? తన భార్యారత్నం పెట్టెలో ఎన్ని చీరలున్నాయో, 'టాక్సీ' మీద నెల కెన్నిసార్లు 'షాపింగు'కి వెడుతుందో ఎన్ని 'టేబిల్ ఫాన్స్' కొనిపించిందో, 'వద్దే మనకెందుకు? మనం సామాన్య కుటుంబీకులం, సంసార్లమూ గుండా గొయ్యలమా?' అని శతపోరినా అదిగో ఆ 'రిఫ్రిజిరేటర్' కొనేదాకా ఎట్లా గుంజిపెట్టిందో, ఆ ఘట్టాలన్నీ, కొళాయి తిప్పగానే నీళ్ళొచ్చినట్టు ఏకధాటీని ఏకరువు పెట్టేశాడు. దానాదీనా, చిలికి చిలికి గాలివానయింది. మాటకి మాటతెగులూ, నీటికి నాచు తెగులూ అన్న సామెతగా, ఇద్దరూ ఢీ అంటే ఢీ, నువ్వంటే నువ్వు అని చెలరేగిపోయి, ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు విరుచుకునిపడి, నానారభసచేసి వదలిపెట్టారు. అటు వాణీ రాణీ పార్వతమ్మ రెక్కపట్టుకుని ఇద్దర్నీ వెనక్కిలాగినా వినలేదు. పైపెచ్చు వారించినకొద్దీ రెచ్చిపోయారు కూడా. ఆఖరికి చిత్రంగా, ఎంతకీ సమవుజ్జీ అయిపోతున్నదే, అనిపించి గావాల్ను, ఆ కోడలు ఇహ వాక్చాతుర్యం చాలించి, గప్పున కన్నీళ్ళలో కరిగిపోయి ఆడంగుల చేతిలోని అమోఘమైన అస్త్రాన్ని గురిచూచి మరీ ప్రయోగించింది. దానితో సద్దుమణిగింది. వాణీ చినవదినని లోపలికి బలవంతాన తీసికెడుతూ, 'వాళ్లే ప్రతాపాలు' అని చిన్నన్నయ్యవంక ఉగ్రంగా చూచింది. ఎర్రని మొహం మరీ ఎర్రబడిపోయి, పైటకొంగుతో కళ్ళొత్తుకొంటూ, భుజమ్మీదవేసిన వాణీ చేతులు విదిలించుకుంది కోడలు. అక్కడికి, ఇందాకట్నించీ ప్రేరేగిన కలహానికంతకీ తామే కారణమైనట్టూ, అన్నెయ్యని పనిగట్టుకుని తామే ఉసిగొలిపినట్టూ మొహం పెట్టిందావిడ. ఆ నేరంలో తనూ ఒక భాగస్వామినే అన్నట్టు వంటింటోనించీ చెమట తుడుచుకొంటో వచ్చి, కోడల్ని అనునయిస్తూ కూచుంది పార్వతమ్మ.

ఈ రణరంగంలోకి ప్రవేశించకుండా అసింటా వుండి గమనిస్తున్నది సీతారామయ్య. ఆయనకి పట్టుకున్నది ఒకేఒక్క సందేహం. ఈ రగడంతా — ఎత్తుగడా, నిర్వహణా, ముగింపూ అన్నీ ముందే పన్నుకుని, 'రిహార్సల్స్'తోసహా 'ప్రాక్టీసు' చేసుకుని ఇక్కడ తెర ఎత్తారా వీళ్ళు? ఏమో ఎంతకి తగరు! ఇదంతా వెల

నెలా తనకి పంపడానికి సాధ్యమయ్యేదెంతా అన్న సమస్య తెగకుండా, అస్పష్టంగా, అట్లా వుంచేసి, ఆఖరికి అడుగున పడేయ్యాలని ఎత్తా? కాని అనుకోకుండా చిలవలు పలువలుగా పెరిగిపోయిన ఆ 'డయలాగు'లో నించీ వీళ్లలో లోపల సాగుతున్న స్వయంపాకాలూ, చేస్తున్న దుబారాలూ, బహిర్గతమైన మాట మాత్రం నిజం! వళిని అట్లా దొరకని మాట నిజమే. వాడి భార్య విజయ సరేసరి అదొక కూపి. ఇద్దరిద్దరే నిపత్తరంగసముద్రాలు. తొణకరు బెణకరు!

అక్కడ పెళ్లి అయిపోయింది. పెళ్లి వారింటికి వెడుతోవస్తూ కోడళ్లిద్దరూ మార్చి మార్చి కట్టుకొన్న డెకరాన్ జరీచీరెలూ, ప్రింటెడ్ నైలాన్ చీరలూ, రుద్రాక్షంచు క్షీరాబ్ధి పట్టు చీరలూ, ట్వింక్లింగ్ టెరెలిన్ జంపర్లూ కళ్లు జిగేల్మనిపించి, వెనక్కి తిరిగి తిరిగి మరీ చూచారు అక్కచెల్లెళ్లిద్దరూ. చూచి చూచి కొయ్యబారి పోయారు. ఇంతవరకూ కోడళ్లిద్దరూ వంటయింటో అడుగుపెట్ట లేదు సరిగదా, ఆ ధరిమేనా వెళ్లిన పాపాన పోలేదు. కోడళ్లు చదువుకున్న దొరసాన్లు కాబట్టి వాళ్లు వంటింటోకి వెళ్లకపోతే మానె, కొడుకులైనా, చెల్లాయిలిద్దరూ తమకి వొత్తులు వొత్తుతూ తమ దగ్గరనే ఉండిపోయిరి, వంటింటో ఆ తల్లి ముండవక్కర్తే సతమతమవుతోందికదా, తమ మాటా మన్ననా, అత్తమామలంటే తమకి ఉండుకున్న భక్తిప్రపత్తులూ, ఒలకబోసేది ఈ మూడు రోజాలేకదా, కనీసం నటనకయినా ఒక్కరవ్వ అటు తొంగి చూడండే అని కలగజేసుకుని సూచించారా? అదీ లేదు.

రామూని పిలిచి ఒక చిన్నపని పురమాయించాడు శీతారామయ్య. పడమటి వీధిని కుటుంబయ్యని ఒకతనికి పదేళ్లయి ప్రోనోటుమీద బదులిచ్చాడు తను. వడ్డీ పోనపురమూ ఏమీ అఖర్లేదు. అసలియ్యవయ్యా అంటే దిక్కూ దివాణమూ లేదింతవరకు. 'నువ్వేమో ఆఫీసరివి కాబట్టి, ఒకసారి మదలకించు' అని పంపాడు. కుటుంబయ్యని రామూ ఎరుగును.

'వాడా? దొంగ రాస్కెల్! పలుకుతాడా? ఈ నోట్లేమిటి? బదుళ్లేమిటి?' అని సణుగుతోనే బూటూ సూటూ కోటూ బనాయించి, అరగంట 'టాయిలెట్టయి' బయల్దేరి వెళ్లాడు డా. రామచంద్రం.

వెళ్లి ఒక గంటలో రిక్షామీద దూకుడుగా వచ్చాడు వస్తూనే జుయ్యిమంటూ, 'వాడా—దగుల్బాజీ—బాబా నాయనా అంటే వాడిస్తాడా? ఇవ్వకపోసీ చెప్తాను. 'డొక్క వాలికలు చేస్తాను—ఖబడ్దార్' అని చెప్పి వచ్చా—చేతిలో హంటరు లేదు. తాట వొలిచేవాణ్ణి' అని కోటు గబగబ విప్పేసి వంకీకి తగిలించి బూట్లు విప్పేసుకుంటున్నాడు. కుర్చీలో కూచుని, ఎవరికో ఉత్తరం వ్రాస్తున్న వాడల్లా, ఆపి, పక్కకి తిరిగి 'ఏమయిందీ?' అని ప్రశ్నిస్తున్నాడు శీతారామయ్య. 'ఎనిమిది వందలు కాదు ఆరు వందలట—దొంగ చూపులూ నంగిమాటలూ వాడూను. నోటు చూపించమంటే లేదట — ఉచ్చా — ఆస్పత్రిలో 'స్పెషల్ వార్డు'ల్లో పోలీసు సూపర్నెంట్లు నాకోసం పడిగాపులు పడివుంటారు - ఒక్క 'ఆఫీసర్ని' తగిలించానంటేసరి సఫా—ఏమనుకుంటున్నాడో బద్మాష్' అని అక్కడలేని కుటుంబయ్యమీద అదేపనిగా ఎగిరి పడుతున్నాడు డాక్టర్ రామచంద్రం.

నోటు వాడిదగ్గ రెందుకుంటుంది? మనం వాడి కప్పిస్తే నోటు మనదగ్గరుంటుంది—ఇదుగో— అని డ్రాయరులోనించీ ప్రోనోటుతీసి, వేలుపెట్టి అంతవరకూ పడిన జమలు భయంభయంగానే చూపించాడు శీతారామయ్య. వాడు తనమీద ఎక్కడ పడతాడోనని భయంగానేవుంది లోపల. 'ఇదుగో వంద ఒకసారీ, యాభైయాభై దఫదఫాలుగానూ జమ లిచ్చి నట్టు నమోదయినై. ఆ పద్దులు అసలు క్రిందనే ముట్టజెప్పినట్టు లెఖ్ఖపెట్టుకుంటున్నాడు గనుక,' అని వేలితో నిర్దేశిస్తూ, ఇష్టంగా నవ్వాడు శీతారామయ్య. 'ఎట్లాగయినా దొంగలెఖ్ఖలు నాన్నానాడివి. వాడికి నీతీ నిజాయితీలేదు. దెబ్బ దేవేంద్రలోకమని అదే వాడికి మందు. ఇక్కడికి రానీ చెమడా లెక్క దీశేస్తాను. ఈ అసలేమిటో, వడ్డీలేమిటో అదీ యిదీ కలిపి అందులోంచి ఇది తీసెయ్యడమేమిటో అంతా రావణా గోలగా వుంది. ఏమే బనియనిట్లా ఇవ్వు' అని లోపలికి చక్కాబోయాడు రామం. మొన్న భార్యతో కలబడినప్పట్నించీ వాడెత్తిన నరసింహావతారం ఇంతవరకూ ఉపసంహరించలేదు. మాట్లాడితే చిమ్మెట్లలా మీదపడుతున్నాడు.

(సశేషం)

పూజావనము

[దివ్యమానుష దృశ్యము]

శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

[సెప్టెంబరు నెల సంచిక తరువాయి]

భర్త: ఎక్కడో వంశీనాదము శ్రావ్యంగా వినవస్తున్నది. విను!

భర్త: ఆహా, ఎక్కడినుంచో ప్రణవనాదం వినిపిస్తున్నది?

భార్య: ఎవరో మహర్షులు వాల్మీకివలెనో చ్యవనునివలెనో తపస్సు చేస్తూఉంటే, చుట్టూ పొదలూ పుట్టలూ పెరిగిపోగా, ఆ మధ్యనుంచి ప్రణవనాదము లాగా వినవస్తున్నది.

భర్త: అక్కడ, ఆ పొదలోనుంచి తుమ్మెద జంటలు జుం జుం నాదముచేస్తూ చుట్టుకొలుచేస్తూ ఉంటే ప్రణవనాదమువలె వినిపిస్తున్నది.

భార్య: అంతేనండీ, ఆ పొదలోనుంచే!

భర్త: అంతేకాదు. ఆ తుమ్మెదల ఝుంకారధ్వని ఆ పొదలోనుంచి వస్తున్న ప్రణవనాదానికి అనుకరణే కాని స్వతంత్రమైనది కాదు.

భార్య: అవునండీ, ఆ ప్రణవనాదము వచ్చేది ఆ ములుగోరంట పొదలోనుంచే!

భర్త: ఎంత అపచారం మాట అన్నావు! అది ములుగోరంట కాదు, మునిగోరంట! రుద్ర ప్రీతికరమైన పూలవి! గీర్వాణభాషలో 'ఝుంటీ' అని పేరు. ఝుం అనే శబ్దము చేస్తుంది కనుకనూ, సహచారిణులైన భ్రమరులతో భ్రమరము లిందులో చరించును గనుకనూ వచ్చునిది గనుకా ఆ పేరు వచ్చినది. ఎంత వేవళంగా ఉన్న వీపూలు!

భార్య: ఈ పొదనిండా సన్నని ముళ్లు ఉండి ఏ పువ్వు కోయబోయినా, అవి గుచ్చుకుంటూ ఉంటవి. అందువల్ల దీనికి ములుగోరంట అనే పేరు వచ్చినదనుకుంటున్నానే నేను!

భర్త: మళ్లీ ఆ అపచార వాక్యేనా! అది మునిగోరింట! మునీశ్వరులు స్థిరాసనాలు వేసుకొని ఝుం ఝుం అని ప్రణవనాదము, బోరు కలిగేట్లు ఎట్లా జపాలు చేస్తున్నారో చూడు!

> దుఃఖే ష్వనుద్విగ్న మనాః
> సుఖేషు విగత స్పృహః
> వీతరాగభయక్రోధః
> స్థితధీ ర్ముని రుచ్యతే॥

అని గీత వర్ణించిన మునులు వీరు! ముందు వీళ్ళకు భక్తితో నమస్కరిద్దాము!

[ఒక్కపెట్టున ప్రణవ ఝుంకార నాదముతో వనము నిండి నిబిడీకృత మవుచుండగా భార్యాభర్తలు నమస్కరిస్తూ మునిగోరంట పూలు గ్రహిస్తారు.]

భార్య: [ఉలికిపడి] ఎక్కడినుంచో బుసలు వినబడుతున్నవి.

భర్త: అవా, బుసలు కాదులే భయపడకు! అవి ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసాలు. మహాయోగు లెవరో ప్రాణాయామము చేస్తున్నారు.

భార్య: ఆ శబ్దము నాగమల్లె పూలలోనుంచండీ!

భర్త: మన మిప్పుడు నిలుచున్న చోటును తన దీర్ఘ శాఖలతో ఆవరించిన ఈ మహావృక్షములోనుంచి కూడా, ఆ శబ్దమే వినవస్తున్నది. పాన వట్టము, నాగాభరణముతోసహా శివలింగాకారముగా అవతరించిన పుణ్యమూర్తులు ఈ నాగలింగపూలు కూడా ప్రాణాయామము చేస్తున్నవి.

[భార్యాభర్తలు నాగమల్లెలు నాగలింగ పూలు గ్రహిస్తారు.]

భర్త: ఎక్కడో పెద్దనార్యుని పేరు వినవస్తున్నది. కాళిదాసు కంఠముతో కలసి!

భార్య: ఆ దిరిసెనపు చెట్టుమీది నుంచండీ!—శిరీష కుసుమపేశలసుధామయవాక్కుల పెద్దనార్య!— అని.

భర్త: ఓదంప అంలి దలమాణా
పమదా ఓ శిరీప కుసుమాళం—
అని కాళిదాసు కంఠం కూడా వినిపిస్తున్నది.

[దంపతులు శిరీషకుసుమాలు గ్రహిస్తారు]

భార్య: ఎవరండీ ఆ తాగుబోతులు ఈ పూజావనంలో?

భర్త: [ఆలకించి] చిత్రంగానే ఉన్నవి వాళ్ల మాటలు!

భార్య: ఒళ్లు మరచిన వాళ్ల మాటలమధ్య పాట కూడా ఏదో వినవస్తున్నదే.

అవల పాట [తెరలో]

ఎగురుచు చిందెడి ఈ మధుచషకము
ఎఱ్ఱని పెదవుల ముది డుమా!
చక్కిలిగింతల శరీరమంతయు
సంచరింపనీ మధురసమున్!

భర్త: [ఆలకిస్తూ] మదిరామదమో యౌవనమదమో తెలియడంలేదు. శ్రద్ధగా విందా ముందు!

అవలపాట [తెరలో]

కణకణలాడెడి కారుచిచ్చువలె
కాదంబరి యిది క్రమంబు,
శకలఘాత మటు మూటిగ హృదయము
చూడి పోవనీ సుమ మధువున్!

భార్య: ఏమిటా తాగుబోతులపాట అంత శ్రద్ధగా ఆలకిస్తారు?—మీకుకూడా ఏమన్నా—

భర్త: కాదు కాదు. ఉండు. అందులో దూరార్థము ఏదో స్ఫురిస్తున్నది. ఏదో మాత్రము స్పష్టముగా బోధపడడం లేదు. విను!

అవల పాట [తెరలో]

పొడిచిన బుసబుస పొంగెడి రక్తము
పొలుపు గలది ఈ పువురసము,
నరనరమ్ము బలు ఛురికధారవలె
నరుకనీయనీ నవమధువున్!

భార్య: ఏమిటండీ, మీకూ—

భర్త: ఉండు. పూల పాట అది. ఎక్కడినుంచి వస్తున్నదో బాగా పరికించు, నా హృదయాన్ని అకట్టివేస్తున్న దా పాట!

అవల పాట

కనుమీ మెరసెడి కనకపాత్ర మిదె
కన్నుల కరవులు తీరన్
యౌవనదీపిక యార్ద్రత వెలిగెడి
నందు లోపలను హాలాగ్ని!

భార్య: మధూక వృక్షములలోనుండి వస్తున్న దాపాట.

అవల పాట

పంచ బాణముల చంచల రసముల
పంచుకొన్న దీ వారుణము
ఉదయభాను ఖర కరంబు తమ మటు
విదల్చు జడిమము మధు ధారన్!

భర్త: ఇప్పుడు కొంచెము సూచనగా అర్థమవుతున్నది.

భార్య: మీకు మధ్య మధ్య కవిత్వము వింటే మతి కూడా పోతుందల్లే ఉన్నదే! ఏమిటి మీకా ఆనంద తన్మయత్వము, ఆ తాగుబోతుల పాట వింటూంటే? మీకు కూడా—

భర్త: వెర్రిదానా, షష్టి పూర్తి జనతర్వాత, రవిబాబు అంత మహాకవి, మధూక పుష్పాలమీద ఖండ

కావ్య సంపుటమే ప్రచురించాడు. స్వయంవర సమయంలో వధువు మధూకములతోనే వరుణ్ణి వరిస్తుంది.

భార్య: స్వయంవరానికీ పూజాపుష్పాలకూ సంబంధ మేమిటండీ? మత్తు కలిగిస్తుంది కదూ, మధూకపుష్పము?

భర్త: మధూకములు మత్తు కలిగించే మాట నిజమే కాని మధూకమాల పవిత్ర మైనది.

భార్య: మీ మాటలు అసందర్భంగా ఉన్నవి.

భర్త: అయ్యో, ఏ మనేది విన్ను! కాదంబినీప్రియా, మదవిహ్వలా, మధుప్రీతా, మాధ్వీ పానాలసా, మత్తా—ఇత్యాది నామాలు గుర్తులేవా?

భార్య: శ్రీదేవి రహస్యనామా లవి.

భర్త: అవును. అవి రహస్యనామాలని గుర్తుంచుకో! అవి బ్రహ్మానందమూ అమృతసేవనమూ వర్ణించే పవిత్రనామాలు. పంచతన్మాత్ర సాయకా, నిత్యయౌవనా—ఇత్యాదినామాలు కూడా జ్ఞాపకం చేసుకుంటే, ఈ ఇప్పపూలు కీర్తించేది శ్రీదేవినే అని తెలుస్తుంది.

భార్య: బాగా అర్థం కాలేదు.

భర్త: శ్రీకల చదువు! సౌభాగ్య భాస్కరం మరచిపో! శ్రీదేవి పూజ ఆనందంతో ఉత్సాహంతో కూడుకొన్నది కాని, జవసత్వా లుడిగిన వాళ్ళు మూలుగుతూ చేసేదికాదు. ఈ ఇప్పపూలు భక్తితో గ్రహింపవలె సుమా!

[ఇద్దరూ ఇప్పపూలు గ్రహిస్తూ ఉంటారు.]

భార్య: మీరు చెప్పినట్లే చేస్తున్నానుగాని అన్ని పూలలో శ్రేష్ఠమైనవి ఏవని మీ ఉద్దేశము?

భర్త: పుణ్యములో హెచ్చు తగ్గు లెన్నడముకష్టమే. కాని సుగంధముగల శ్వేతపుష్పాలు పూజకు ఉత్తమమైనవని శాస్త్రవచనము.

భార్య: ఎందువల్లనో?

భర్త: ఏమోగాని బహుశః తెలుపు సాత్త్వికవర్ణ మంటారు గనుక!—మన మిక స్వచ్ఛమైన పూలు—మాలతులు, జాజులు, విరజాజులు, గరుడవర్ధనలు, నందివర్ధనలు కోసుకొని ఇక దేవమందిరానికి బయలుదేరుదాము పద!—

[ఇద్దరూ ఆ పూలు చకచక కోస్తూఉంటారు.]

భార్య: చూచారా? మనము వెళ్ళిపోతున్నామని, మధ్యాహ్నమయితేకాని విచ్చుకోని ఈ మధ్యాహ్న మల్లెలు—ఎర్రనివీ తెల్లనివీ—కోయమంటూ విచ్చుకొని పిలుస్తున్నవి.

భర్త: వాటినీ కోదాము—చిత్రము చూశావా? ఆ సూర్యకాంతము సూర్యబింబమువలెనే విప్పారి మనవంకే చూస్తూ పిలుస్తున్నది.

భార్య: అయ్యో, అది కోయకపోతే ఎట్లా? [కోస్తుంది]

భర్త: ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! కలువలు పగలు వికసించవని కవులంతా అంటారు. కాని మన సరోవరంలో ఈ కలువలు ఎంత ముద్దుగా విప్పారినవో చూడు!—తెల్లటివి, ఎర్రటివి, నీలపువి—ఆ పద్మాలకు ప్రతిస్పర్థులుగా ఇవి కూడా కేవలం శ్రీదేవీ స్వరూపంగానే ఉన్నవి.

భార్య: కలువలు పగలు నిద్రపోతవని తోస్తుంది! కళ్ళు తెరచుకుని నిద్రపోయేవాళ్ళలాగే! నిద్రపోయే పూలను కోయరాదేమో!

భర్త: వెర్రిదానా, దేవతాప్రతిష్ఠలు సరిగా తెలియక పోయినా చూడనైనా చూడనివారి మాటలవి! ప్రతిష్ఠాచార్యులు ఏ దేవతాప్రతిష్ఠ చేసినా, ముందా దేవతవద్ద నిద్రాకలశం పెట్టి నిద్రా దేవతను ఆవాహనచేసి నిద్రపుచ్చి—ఆ తర్వాత పీఠస్థానంలో ప్రతిష్ఠిస్తారు.

భార్య: ఓహో, ఆ తర్వాత కనకశలాకతో నేత్రోన్మీలనం చేస్తారు కదూ, ప్రతిష్ఠాచార్యులు!

భర్త: అవును. దేవత ప్రథమదృష్టి తీక్ష్ణమై ఉంటుందని ఆచార్యుడు దేవతాప్రతీకకు ప్రక్కనో వెనుకనో ఉండి చేస్తాడు. ఎదురుగా ఎవరూ లేకుండా అడావిడిచేసి ప్రక్కలకు వద్దుతారు కనుక నేత్రోన్మీలనం తతంగ మందరికీ తెలుస్తుంది.

కావ్య సంపుటమే ప్రచురించాడు. స్వయంవర సమయంలో వధువు మధూకములతోనే వరుణ్ణి వరిస్తుంది.

భార్య: స్వయంవరానికి పూజాపుష్పాలకూ సంబంధ మేమిటండీ? మత్తు కలిగిస్తుంది కదూ, మధూకపుష్పము?

భర్త: మధూకములు మత్తుకలిగించే మాట నిజమే కాని మధూకమాల పవిత్ర మైనది.

భార్య: మీ మాటలు అసందర్భంగా ఉన్నవి.

భర్త: అయ్యో, ఏ మనేది నిన్ను! కాదంబినీప్రియా, మదవిహ్వలా, మధుప్రీతా, మాధ్వీ పానాలసా, మత్తా—ఇత్యాది నామాలు గుర్తులేవా?

భార్య: శ్రీదేవి రహస్యనామా లవి.

భర్త: అవును. అవి రహస్యనామాలని గుర్తించుకో! అవి బ్రహ్మానందమూ అమృతసేవనమూ వర్ణించే పవిత్రనామాలు. పంచతన్మాత్ర సాయకా, నిత్యయౌవనా—ఇత్యాదినామాలు కూడా జ్ఞాపకం చేసుకుంటే, ఈ ఇప్పపూలు కీర్తించేది శ్రీదేవినే అని తెలుస్తుంది.

భార్య: బాగా అర్థం కాలేదు.

భర్త: శ్రీకల చదువు! సౌభాగ్య భాస్కరం మరచిపో! శ్రీదేవి పూజ ఆనందంతో ఉత్సాహంతో కూడుకొన్నది కాని, జపసత్వా లుడిగిన వాళ్ళు మూలుగుతూ చేసేదికాదు. ఈ ఇప్పపూలు భక్తితో గ్రహింపవలె సుమా!

[ఇద్దరూ ఇప్పపూలు గ్రహిస్తూ ఉంటారు.]

భార్య: మీరు చెప్పినట్లే చేస్తున్నానుగాని అన్ని పూలలో శ్రేష్ఠమైనవి ఏవని మీ ఉద్దేశము?

భర్త: పుణ్యములో హెచ్చు తగ్గు లెన్నడముకష్టమే. కాని సుగంధముగల శ్వేతపుష్పాలు పూజకు ఉత్తమమైనవని శాస్త్రవచనము.

భార్య: ఎందువల్లనో?

భర్త: ఏమోగాని బహుశః తెలుపు సాత్త్వికవర్ణ మంటారు గనుక!—మన మిక స్వచ్ఛమైన పూలు—మాలతులు, జాజులు, విరజాజులు, గరుడవర్ధనలు, నందివర్ధనలు కోసుకొని ఇక దేవమందిరానికి బయలుదేరుదాము పద!—

[ఇద్దరూ ఆ పూలు చకచక కోస్తూఉంటారు.]

భార్య: చూచారా? మనము వెళ్ళిపోతున్నామని, మధ్యాహ్నమయితేకాని విచ్చుకోని ఈ మధ్యాహ్న మల్లెలు—ఎర్రనివీ తెల్లనివీ—కోయమంటూ విచ్చుకొని పిలుస్తున్నవి.

భర్త: వాటినీ కోదాము—చిత్రము చూశావా? ఆ సూర్యకాంతము సూర్యబింబమువలెనే విప్పారి మనవంకే చూస్తూ పిలుస్తున్నది.

భార్య: అయ్యో, అది కోయకపోతే ఎట్లా?[కోస్తుంది]

భర్త: ఆశ్చర్య మాశ్చర్యము! కలువలు పగలు వికసించవని కవులంతా అంటారు. కాని మన సరోవరంలో ఈ కలువలు ఎంత ముద్దుగా విప్పారినవో చూడు!—తెల్లటివి, ఎర్రటివి, నీలపువి—ఆ పద్మాలకు ప్రతిస్పర్థులుగా ఇవి కూడా కేవలం శ్రీదేవీ స్వరూపంగానే ఉన్నవి.

భార్య: కలువలు పగలు నిద్రపోతవని తోస్తుంది! కళ్ళు తెరచుకుని నిద్రపోయేవాళ్ళలాగే! నిద్ర పోయే పూలను కోయరాదేమో!

భర్త: వెర్రిదానా, దేవతాప్రతిష్ఠలు సరిగా తెలియక పోయినా చూడనైనా చూడనివారి మాటలవి! ప్రతిష్ఠాచార్యులు ఏ దేవతాప్రతిష్ఠ చేసినా, ముందా దేవతవద్ద నిద్రాకలశం పెట్టి నిద్రా దేవతను ఆవాహనచేసి నిద్రపుచ్చి—ఆ తర్వాత పీఠస్థానంలో ప్రతిష్ఠిస్తారు.

భార్య: ఓహో, ఆ తర్వాత కనకశలాకలో నేత్రోన్మీలనం చేస్తారు కదూ, ప్రతిష్ఠాచార్యులు!

భర్త: అవును. దేవత ప్రథమదృష్టి తీక్ష్ణమై ఉంటుందని ఆచార్యుడు దేవతాప్రతిమకు ప్రక్కనో వెనుకనో ఉండి చేస్తాడు. ఎదురుగా ఎవరూ లేకుండా అడావిడిచేసి ప్రక్కలకు పద్దుతారు కనుక నేత్రోన్మీలనం తతంగ మందరికీ తెలుస్తుంది.

భార్య: మరి ఆ తీక్ష్ణదృష్టి ఎట్లా శమిస్తుందో?

భర్త: ఆ దృష్టిపాతము భరించగలది జీవజ్జంతువులలో గోమాతా, దేవతలలో అగ్నిహోత్రుడూ మాత్రమే!

భార్య: నిద్రపోయే పూలుకూడా దేవతాస్వరూపాలు కాబట్టి పూజలోవల కళ్లు తెరిస్తే, ఆ దృష్టి ఎవరిమీదనైనా పడితే బాధ కలుగుతుందనే నిద్రపోయే పూలను కోయవద్దంటారేమో!

భర్త: అవును. నీ వన్నది నిజమే కావచ్చు! నిద్రపోయే పూలను కోయగూడదనే ఇప్పుడు నాకూ తోస్తున్నది. కాని—

భార్య: ఏమిటి ఆ కాని—? నిద్రపోయే కలువలను కోయవద్దు లెద్దురూ!

భర్త: బుద్ధిమంతురాలవే కాని అంత తొందరపడతావేమి? ఆ కలువల మాటలు వినబడటంలేదా?

భార్య: నాకేమీ వినబడడంలేదు. నిద్రలో కలవరిస్తున్నవేమో! పాపము వాటికి నిద్రాభంగము చేయకండి! మాట్లాడకండి!

భర్త: ఇవ్వాళ నీ మాటలవల్లనే నా లోపలచెవి కాస్త తెరుచుకున్నది. ఇప్పుడు నీకు చెవుడు వచ్చినట్లున్నదే చిత్రంగా!

భార్య: ఇష్! కలువలకు నిద్రాభంగం చేయకండి, ఇష్!

భర్త: ఆ కలువలు, మేము మేలుకొన్నాము, మేలుకొనే ఉన్నాము, మేలుకొన్నాము అని ఘోషిస్తున్నవి. వాటి పాటైనా విను!

[తెర] కలువల గీతము

హృదయవాత, ఓహో, సుధామృదులహృదయ
నీవు కామేశ్వరు తటంకనిలయురాలై
నంబ కామేశ్వరివి నిజబింబ పీఠి
భక్తి ధరియించి పోతారు ప్రజల రుజలు!

నీ కలాలేశ మేము నిర్నిద్ర భక్తి
నిచ్చలు ధరించి యెదల ధ్యానింప మాకు
ఎడనెడ నవశాధిదశయు ప్రాపింప గాంచి
నిద్రయంచు నిద్రాణు లెంచెదరు భ్రమసి!

నిన్ను ధ్యానించువారికి నిద్ర యున్నె!
పాలసంద్రంపు తరగల పడకలవలె
చిరులొందలతోడ నమృతంబు చిలుకు, మాకు
మృదుగతుల నల్పు నీ లాస్య పదము లెదల!

భార్య: పాటకాదు. ఏవో పద్యాలవలె ఉన్నవి.

భర్త: అవును. అవి గీతాలు, తేటగీతాలు!

భార్య: అయితే ఈ కలువలు ఏమంటున్నట్లు?

భర్త: వాళ్ల పాట విను!

[తెరలో] కలువల పదము

కవి కవీశ్వరులార గ్రహియింపరండి
కువలయేశుని భక్తికోటుల మేము!

భార్య: మనకిద్దరికి బిరుదులుకూడా చేర్చి ఈ కలువలు ద్విపద పాడుతున్నవి! వెంటనే వాటిని కోసుకురండి, ఈ కమలాల పక్కన ఉంచుదాము.

[భర్త కలువపూలు కోస్తూ ఉలిక్కిపడతాడు.]

—ఏమిటండీ, అట్లా ఉలిక్కిపడ్డారు?

[భర్త మౌనమువహించి ఆర్ద్రమైన కన్నులతో దిక్కులు చూస్తూఉంటాడు.]

భార్య: [ఆదుర్దాతో] ఏమండీ, ఏమిటండీ? అట్లా వెర్రి చూపులు చూస్తున్నారు! అట్లా కన్నీళ్లు కారుస్తారేమి? - ఇవ్వాళ మనకు కలిగిన ఈ అభినవానుభూతివల్ల — మనస్సు తిరిగిపోయి వికలము కాలేదు గదా!—అయ్యో, మాట్లాడరేమి?—

[భర్త వెర్రి చూపులతో తోటంతా కలయజూస్తూ ఉంటాడు]

భార్య: [మరింత ఆదుర్దాతో] అయ్యో, ఏమండీ?

[భర్త తెప్పిరిలుకుని ఒడుకుచేరి చేతిలో కలువలు భార్యవద్ద సజ్జలో జారవిడిచి నిట్టూర్పుతో కూర్చుంటాడు.]

భార్య: [నీటితో కన్నులు ముఖము తుడిచి దేహమంతా చిగురు చేతులతో చల్లగా నిమురుచు] ఒంట్లో ఎట్లా ఉన్నది?

భర్త : [శీలగా చిరునవ్వుతో] ఊఁ!

భార్య : ఏమిటండి, అట్లా గాభరా పెడుతున్నారు?

భర్త : పాపము! పాపము! పాపము!

భార్య : పాపమేమిటి?

భర్త : నీవు వృథాగా ఆదుర్దా పడక, పాప మా దీనాలాపాలు కాస్త విను!

భార్య : ఎక్కడ?

భర్త : మన తోటలోనే. ఏదో భాషలో పిలుస్తున్నారు?

భార్య : ఎక్కడండి? నాకేమీ వినబడడంలేదే!

భర్త : ఈ తోటలో పూలభాష వినగలిగేట్లు నా లోపలి చెవి విప్పారజేసిన నీకే వినబడడంలేదా?

భార్య : ఎబ్బే. ఎక్కడా సడేలేదు. మీా వి(భాంతి ఏమో!

భర్త : అయ్యో! ఆ దీనాలాపాలు ఒక్క భాషలో లేవు. ఏ ఏ భాషవో కూడా తెలియడంలేదు. కాని అంతా భగవంతుణ్ణి సంకీర్తనం చేస్తున్నట్లున్నది!

భార్య : తెలియని భాషలలో చేసేది భగవత్సంకీర్తనమని ఎట్లా చెప్పగలరు?

భర్త : అదే చిత్రము. నాకేమాత్రం సందేహంలేదు.

భార్య : మన తోటలోనుంచేనా? —ఎటుగా వస్తున్నవి?

భర్త : మనము సరదాకోసము దేశదేశాల పూలచెట్లు వేశామే, ఆ మూలనుంచి.

భార్య : గులాబీలలోనుంచి కూడానా? —పేర్లవల్లైనా వినవస్తున్నవా పోనీ?

భర్త : ఆ! ఖయాం—రూమీ—హాదీ—హాఫీజ్—

భార్య : వాళ్లెవరో ఎరుగుదురా? కుబ్జాకమని వినిపిస్తున్నదే.

భర్త : ఆ. వాళ్ల కావ్యాలు భాషాంతరీకరణాలలో చదివాను. పారసీక భక్తులూ, సూఫీలూ—సంప్రదాయంలో ఈ మధ్యకాలపు కవులు గులాబిని కుబ్జాక మన్నారు.

భార్య : అయితే పాపము, వాళ్లంతా ఏరి కోరి వరించి కృతార్థతకోసము మన ఈ తోటలో జన్మలెత్తితే, మమ్ము పరమేశ్వరి పూజకు కోయక విదేశీ పుష్పాలని పరిహరిస్తారా, అని ఘోషిస్తున్నవేమో!

భర్త : కావచ్చు. ఇతర దేవతలను శ్రద్ధగా భజించే వాళ్లుకూడా నన్నే అవిధిపూర్వకంగా యజిస్తున్నారనీ, భక్తుడైనవాడు ఏ ఏ రూపముగా దేవతను ధ్యానము చేస్తాడో, ఆ రూపమందే వాని భక్తిని దృఢముచేస్తాననీ, శ్రీ కృష్ణ భగవానుడు ఉపదేశించలేదా?

భార్య : ఏమిటి? —

భర్త : ఇంకా ఏమని ఉపదేశించాడో తెలుసునా?

> 'సమోఽహం సర్వభూతేషు
> నమేద్వేష్యోఽస్తి నప్రియః
> యే భజంతి తు మాం భక్త్యా
> మయి తే తేషు చాప్యహమ్.'

తెలుస్తున్నదికదా? శ్రీ కృష్ణభగవానుల ప్రతిజ్ఞ కూడా విను! ఆయన ప్రతిజ్ఞకూడా కాదు అర్జునునిచేత ప్రతిజ్ఞ చేయించాడు.

భార్య : ఏమని?

భర్త : 'కౌంతేయ ప్రతిజానీహి నమే భక్తః ప్రణశ్యతి.'

భార్య : నిజమా?

భర్త : నిజమే. సందేహం కూడానా? వేదపురుషుడూ అంటున్నాడు:

> 'ఆకాశాత్పతితం తోయం
> యథా గచ్ఛతి సాగరమ్
> సర్వదేవ నమస్కారః
> కేశవం ప్రతి గచ్ఛతి.'

భార్య : ఐతే ఆ విదేశీపుష్పాలు కూడా స్వర్గసౌఖ్య మనుభవిస్తున్న మహాభక్తులే నంటారా?

భర్త : సందేహమా? ఇందులో పారసీకులే కాదు, అరబ్బులు, యూరపియనులు, ఐగుప్తులు, ఆఫ్రికనులు, యూదులు, చీనులు, బ్రహ్మదేశీయులు, సింహళులు,—ఆ చెర్రీబ్లాజమ్సులో నిప్పానులూ—ఇంకా ఎందరెందరో భక్తులు ఉండవచ్చు!—

భార్య: ఆ పచ్చికపరకలలో ఏదో గలగల మంటున్నది?

భర్త: చూచావా, ఎంత అపరాధమయ్యేదో!-పశ్చిమార్థ గోళమని మమ్మలను మరచిపోయినారా అని కాబోలు, అక్కడ గడ్డిఆకులలోనుంచి వాల్టు వ్హిట్‌మన్—మానవుణ్ణి గురించి—పూర్ణమానవుణ్ణిగురించి పాడతాను—అంటూ ఆ పచ్చిక పరకలలోనుంచి వచనపద్యాలు పలుకుతున్నాడు. ఆ ప్రక్కనే ఘోరో స్వచ్ఛమైన కలవరము కూడా స్పష్టంగా వినవస్తున్నది!—

భార్య: ఈ విశ్వమంతా శ్రీ దేవీమహిమనే గానము చేస్తున్నదన్నమాట!—ఎవరి కెంతవరకు కానవస్తుందో అంతవరకూ!—ఇవి అవి అనకుండా అన్నిపూలూ కోసి శ్రీ శివార్చనకు వినియోగిద్దా మిక!

[ఇద్దరూ విచక్షణ లేకుండా పూలన్నీ కోస్తూ ఉంటారు.]

*

తోటలో వేరువేరుచోట్లనుంచి ధ్వనులు

హావుహావు హావూ!—సహస్ర శీర్షా పురుషః సహస్రాక్షః సహస్రపాత్ స భూమిం విశ్వతో వృత్వా అత్యతిష్ఠ ద్దశాంగులమ్—తస్యమధ్యే మహావహ్ని ర్విశ్వార్చి ర్విశ్వతో ముఖః—వాసనా ద్వాసుదేవస్య వాసితంతే జగత్త్రయమ్ సర్వభూత నివాసోఽసి వాసుదేవ నమోఽస్తుతే—సర్వస్వరూపే సర్వేశే సర్వశక్తి సమన్వితే—పుణ్యో గంధః పృథివ్యాం చ తేజస్తేజస్వినా మహమ్—సాధుష్వపి చ పాపేషు సమబుద్ధి ర్విశిష్యతే!—

*

భార్య: ఏమండీ, చిటుకుచిటుకుమనే ఆ శబ్దము వినిపిస్తున్నదా?

భర్త: వినబడకేమి? ఈ పూలతోటలోనే అంతా చిటుకుచిటుకుమని చిట్లుతున్నది!

భార్య: [భయముతో] అయ్యో, ఏమండీ, ప్రళయము వలె నేలలోనుండి చీకట్లు మొలుచుకొని వస్తున్నవేమి! అయ్యో, అయ్యో!—కాలనాగాల నాలుకలవలె ఏమిటివి?

భర్త: పాతయు వా పాతాలే
స్థాపయు వా సకలలోక సామ్రాజ్యే
మాత స్తవ పదయుగలం
నాహం ముంచామి నైవ ముంచామి.

భార్య: [వణుకుతూ] నాకు భయము వేస్తున్నదండీ!

భర్త: భయమెందుకు?—పాతాళలోకవాసులు శ్రీ దేవీ పదపూజకు పైకి వస్తున్నట్లున్నారు!

భార్య: ఎంత నిబ్బరమండీ మీకు! నాకు మనస్సు వికలమై ఏమీ తోచడం లేదు. భయమేస్తున్నది.

భర్త: భయము దేనికి? శ్రీదేవి వాత్సల్యం మనమీద పరిపూర్ణంగా ప్రసరిస్తున్నదనుకో! 'నీలతోయద మధ్యస్థా విద్యుల్లేఖేవ భాస్వరా' అని వేదమాత పలుకుచున్నది గదా! ఆ నీలతోయదమే ఏమో ఇది!

భార్య: కాదండీ! లోకాల పాపమంతా పండి ఈ విధంగా మన తోటలో మొలకెత్తుతున్నట్లున్నది.

భర్త: కావచ్చు కాని, మనము కొంచెము విచారించవలె. శ్రీ దేవి అర్చనలో రౌరవాది నరకాలలో ఉండే పాపకర్ములకు మాత్రము భాగమెందుకు ఉండరాదు?

భార్య: శ్రీ దేవిని అర్చించవలె ననే బుద్ధే గనుక వాళ్ళ కుంటే, నరకంలోకి ఎందుకు పోవలసి వచ్చేది?

భర్త: అసలు వాళ్ళను నరకంలోకి పంపిన దెందుకనుకొంటావు?

భార్య: ఏమో మరి!—వాళ్ళను శిక్షించడానికి కాదూ?

భర్త: నేనట్లా అనుకోను! వాళ్ళకు పశ్చాత్తాపము కలిగించడంకోసమని నా తలంపు.

భార్య: కరుణాస్వరూపుడైన భగవంతునికి తప్పుచేసిన కుమాళ్ళపైవాదమాత్రము దయే ఉంటుంది కాని కోపమెందుకుంటుంది?— అయితే వీరంతా

నరకబాధతో పశ్చాత్తాపమంది, భగవతిని ఆరాధన చేసేవారినిచూచి ఐనా పరిపూతులు కావలెననే ఉత్కంఠతో వస్తున్నారల్లే ఉన్నది!

భర్త: అవును. ఇంకొక విషయము. లలితారహస్య నామాలలో ఒక్కనామము కీర్తించినా మహాపాపాలుకూడా నశిస్తవంటూ ఉత్తర పీఠికలో ఇంకా ఏ మున్నదో తెలుసువా?

భార్య: ఏ మా విశేషము?

భర్త: విను!

'అత్రైకనామ్నో యాశక్తిః
పాతకానాం నివర్తనే
తన్నివర్త్యమహత్కర్తుం
నాలం లోకాశ్చతుర్దశ'

భార్య: అంటే?

భర్త: ఏమున్నది! పాతకాలను పోగొట్టడములో రహస్య నామాలలో ఒక్కొక్క నామము మాహాత్మ్యము ఎంత గొప్పదంటే, దాని శక్తిని పోగొట్టడానికి చతుర్దశ భువనాలూ చాలవట!—

భార్య: మనము మన రహస్య నామాలు చెబుతూ పూజ చేస్తాము కనుక నారకుల పాపాలు కూడా నశిస్తవా?

భర్త: అవును. మరి లోకంలో ఏ పువ్వుకూలేని కారు నలుపురంగు వీరి కున్నది చూచావుగా! మనము స్వర్గము ఎక్కడో దూరంగా లేదు, విశ్వమంతా వ్యాపించి ఉన్నదనుకున్నాముగదా!—మరి నరకము మాత్రమో!

భార్య: అంటే మన పూజావనంలోనే నరకము కూడా ఉన్నదనా? సరే, సరే, సరే—మీా పాండిత్యాలు చాలుగాని ఇక దేవమందిరానికి వెళదాము బయలుదేరండి!

భర్త: నాకు రాబుద్ధి పుట్టడము లేదు. ఈ పూజావనములో మధురాతిమధురమైన శబ్దాలు వినవస్తున్నవి. అవి ఆలకిస్తూ ఇక్కడే ఉండిపోతాను. విను ఆ మధురమైన కోకిలాలాపము వాల్మీకి మహర్షి వాక్కు! ఆ బంభర ఝుంకారము విను, వేదవ్యాస మహర్షి ఓంకార నాదము! ఆ చిలుకల కలకలం విను, శుక మహర్షి భాగవత గానము! ఆ శారికల కలవరము విను, కాళిదాసాది మహాకవులవాణి!—ఆ పూల పాటలు ఎన్నెన్ని రాగాలతో ఎంత శ్రావ్యంగా ఉన్నవో విను!—ఆహా!—

భార్య: నాకేమీ వినబడడము లేదే!—ఇక క్షణము తీరిక లేదు. సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలకు వేళదాటినది. దేవపూజకు వేళ అవుతున్నది. మీారు కూడా త్వరగా లేవిరండి!—

భర్త: రాను. ఈ పూజావనములో కూచోవడమే సంధ్యావందనాది నిత్యకర్మలుగాను, శ్రీ దేవ్యర్చనగానూ, నా కున్నది. రాను—రాను—ఇక్కడే ఉంటాను.

భార్య: మీ కవిత్వాలు చాలించి నా మాట విని, రండి

భర్త: రాను—రాను—ఆహా! ఆ పూల మృదుమధుర కలరవాలు విను, విను! ఆహా!—ఆహా—

భార్య: నాకేమీ వినబడడం లేదు. ఈ ఎండకు ఒళ్లంతా చిటచిట లాడుతున్నది—నేను వెళ్లుతున్నాను!—

[పూలనజ్జలతో నిష్క్రమిస్తుంది]

తోటలో మూల మూలలనుంచి నానావిధానంద శబ్దాలు—.

హోవు హోవు హోవూ! — హంస స్సోహం — హల్లేలులా హల్లేలులా హల్లేలులా—ఓం మణి పద్మేహుం—నమా నమా సెబేసియో—లాయిలాహు ఇల్లల్లాహు—అనల్ హక్—శివోహం, శివోహం, శివోహమ్—

భర్త: ఆహా! ఆహా! ఆహా! ఈ వనమంతా బృంద గానముతో మారుమ్రోగుతూ గొల్లుమంటు న్నది!—ఆహా!

[అకస్మికముగా నిశ్శబ్దమవుతుంది]

భర్త : ఏమిటిది? చెవులు గింగురుమని ఒక్కపెట్టున చెవిటిదనము వచ్చినదేమి? ఆ పూలపాటలేవి? మాటలేవి? గుసగుసలేవి? — ఇందాకటినుంచీ వినబడ్డట్లున్నది భ్రాంతి ఐఉంటుందా? ఏమి టబ్బా!— [దిక్కులు చూస్తాడు. నిశ్శబ్దం] ఏమి టబ్బా ఇది! [చెవులు చేతులతో విప్పదీసు కుంటాడు – నిశ్శబ్దం] ఆహా! ఈ పూలభాష ఏదో సుకృత విశేషంచేత ఇవ్వాళ కాస్త లీలగా వినిపించింది. అంతమాత్రాన ఈ తోటలోనే ఎల్లకాలమూ కూచుంటే వినబడుతుందా?— ఆ భాగ్యము ఏ జ్ఞానులకో?—మనకా అంత భాగ్యము! హుఁ!

[విరక్తితో నెమ్మదిగా అడుగులు వేసు కుంటూ బిల్వదళాల సజ్జతో పూజామందిరము వైపుకు నిష్క్రమిస్తాడు.]

(అయిపోయింది).

ద్విపద వాఙ్మయము

శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావు

తెలుగు సాహిత్యము అనువాద రచనలని, స్వతంత్ర రచనలని రెండు విశాల విభాగాలుగా ఉన్నది. స్వతంత్ర రచనలు ద్విపద, ఉదాహరణము, యక్షగానము సంకీర్తనము అనునవి. వీనిలో మొదటిదైన ద్విపదను గూర్చి జరిగినకృషి ఫలితమే యీ గ్రంథము. ఇందులకా గ్రంథకర్తకు పి. హెచ్. డి. పట్టము లభించినది.[1]

ఇట్టి గ్రంథములు ప్రాయికముగా పరిశోధనాత్మకములు. గ్రంథకర్త ఏదైనా ఒక విషయమును గూర్చి విశేషముగా పరిశీలనచేసి, మూలగ్రంథాలనామూలాగ్రముగా అవలోడన కావించి ఒక క్రొత్త సిద్ధాంతమునుగాని — దృక్పథమునుగాని ప్రతిపాదింపవలెను. ఇట్టి పరిశ్రమకు 'మౌలికత' ప్రధాన లక్షణము.

కాని ప్రస్తుత గ్రంథములో అట్టి మౌలికతా లక్షణ మంతగా గోచరించుటలేదు. ఏలననగా, ఈ రీతి గ్రంథములలో నియతముగా నుండదగిన—

"గ్ర ం థ సూ చి క"

ఇందు లేదు[2] — ఇది ఒక వాఙ్మయమునకు సంబంధించిన గ్రంథము కాబట్టి ఇందు ముద్రితాముద్రిత గ్రంథ వివరములను సమగ్రముగా దెలుపునట్టి 'గ్రంథ సూచిక' ముఖ్యముగా చేర్చుట అత్యంతావశ్యకము. ఇట్టి గ్రంథ సూచినే ఇంగ్లీషులో "Bibliography" అందురు. అయితే గ్రంథకర్త ఈ గ్రంథము 8 వ పుటలో కొన్నిగ్రంథముల నిచ్చి వాని క్రింది శీర్షిక నుంచియున్నాడు.

'ఉపయుక్త గ్రంథములు (Bibliography)'

'Bibliography' అనగా 'గ్రంథ వివరణ పట్టిక' అని అర్థము కాని ఉపయుక్తగ్రంథములన్న యర్థము కాదే? ఇక సమన్వయమెట్లు? ఈ సందర్భమున ద్విపదగ్రంథసూచికను గూర్చియు గ్రంథకర్త దానినెట్లు సంగ్రహించినదియు లోకమెఱుంగుట యావశ్యకమైనది.

'ద్విపద వాఙ్మయ సూచిక' ఈ గ్రంథకర్త పరిశోధన ప్రారంభింపకముందే ముద్రితమైనది. ఆ వివరము లివి.

ద్విపద కావ్యములనుగూర్చి నేను పరిశోధన చేయుట క్రీ. శ. 1950 లో ప్రారంభించి రెండేండ్లు పరిశ్రమించి పై వాఙ్మయ సూచికను ప్రకటించితిని.[3] అముద్రితములకు, మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారము - తంజావూరి పుస్తకశాల, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పుస్తకభాండాగారము, గోలుకొండ కవుల సంచిక పరిశీలించితిని. ముద్రితములకు ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక—బ్రిటిషు మ్యూజియము లైబ్రరీ 'కేటలాగు (లండను) సంప్రతించినాను, అన్నింటికి, సంఖ్యలిచ్చియున్నాను. అలభ్యములైనవాని కాకరములు తెలిపి, ఆ ఆకరముగల గ్రంథములు ముద్రితమో అముద్రితమో

---

1. ఇట్టి పట్టములకు మూలములగు రచనలకు ఇంగ్లీషుభాషలో "Thesis" అని యందురు— తెలుగున 'సిద్ధాంత వ్యాసము' అనియు 'పరిశోధక వ్యాసము' అనియు వ్యవహారము గలదు.

2. దీనికి బదులు 'ద్విపద గ్రంథముల జాబితా' ఒకటి గ్రంథాంతమున అనుబంధమున గలదు—దాని విమర్శన మీ వ్యాసాంతమున గలదు.

3. A bibliography of Dwipada Kavya Literature in Telugu. Annals of the oriental Research, University of Madras. Vol IX 1951—52 Part I Pages 1— 33; Vol X 1952—1953-Part I Pages 33-62.

తెలిపినాము. కొన్నిపట్టుల అముద్రితములలోని విశేషములు తెలిపెను. ఆ సూచికారచన యెట్లున్నదో ఒక ఉదాహరణముమ చూపుచున్నాను.

'పుట 52.'

1. కవి—నరసింహకవి ఎల్లకర (కృష్ణయామాత్యుని పుత్రుడు.)

2. కాలము—క్రీ. శ. 1580.

3. కవి కృతులు—భారత సావిత్రి వచనము.

4. ద్విపద కృతులు—మార్కండేయ పురాణము (కవి స్తుతిలో నన్నయ, తిక్కన, శ్రీనాథుడు, పెద్దన, తిమ్మన, అయ్యలరాజు రామభద్రుడు గలరు.)

5. కృతి విషయము- కొమరవోలు రాజగోపాలరాయనికి కృతి. గ్రంథము పద్మసాని కృతి కాలువసేనుని రణరంగమున గూర్చిన ప్రస్తావన గలదు—కాలువసేనుడు కాడవసేనుడు పల్లవరాజా కాదగును.

6. కృతి వివరణము.

అ. ముద్రితము—ముద్రాక్షరశాల.

ఆ. అముద్రితము - ప్రా.భా—సంఖ్య R 132 డి. 980.

పై యుదాహృతినిబట్టి యిది కేవలము వాఙ్మయ సూచికగాక, వివరణాత్మకమైనదని కవి కాలనిర్ణయాది విశేషములతో నున్నదని స్పష్టమగు చున్నదిగదా! ప్రస్తుత గ్రంథకర్త పై గ్రంథములోని విషయము లన్నింటిని తూ. చా. తప్పకుండా, ఆయాస్థలములలో ఉదాహరించుటయేగాని వేఱొండు లేదు. అముద్రిత ద్విపద గ్రంథముల విషయమై, గ్రంథకర్త, పై సూచికలోని గ్రంథములకంటె, వేఱు క్రొత్త గ్రంథముల నేవియు నీయలేకపోవుటయే యిందుకు తార్కాణ. మఱియు నీ వ్యాసమునందే గ్రంథకర్త విడివిపెట్టిన—ముద్రితాముద్రిత ద్విపద కావ్యములను పరిశీలించినచో నాతడు—పై వాఙ్మయ సూచికతప్ప—దానికి మూలమైన వివరణాత్మక గ్రంథములను చూడనేలేదని విశదమగుచున్నది.*

ఇక గ్రంథ విషయ ప్రస్తావన.

ద్విపద—మధుర కవితలు

ఉపక్రమణిక 2 వ పుటలోనే గ్రంథకర్త ద్విపద, పదకవితలో దేశిశాఖకు చెందినదని యిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

'పదశాఖలో (1) శుద్ధదేశిశాఖ (2) దేశిశాఖ అని రెండు భేదము లున్నట్లు ఆచార్య పింగళి లక్ష్మీకాంతముగారు విభజించియున్నారు.[5] ఆ వెనుక నీవి వివరణము గలదు--ఆ వివరణము పెద్దదిగా నుండుటచే ముఖ్యభాగముల నుదాహరించుచున్నాను.

'శుద్ధదేశిశాఖలోని పదములు సామాన్య ప్రజలలో, ప్రజలకొఱకే పుట్టి వారి ఆదరాభిమానములతో తరించి తర్వాత తరములవారిని తరింపజేయు ప్రజాకవిత్వ మనదగినది. తెలుగులోని బాలనాగమ్మకథ, లక్ష్మమ్మకథ, కామమ్మకథ, అంకమ్మకథ, చిన్నమ్మకథ, బొబ్బిలికథ, ఆరు మరాటీల కథ, కాపుకథ, బంగారు తిమ్మరాజుకథ, కుమారరాముని కథ, దేశింగురాజు కథ యిత్యాదులు - ఈ శాఖలోనివి. ఇవి ప్రౌఢసాహిత్య రచనలుగా పరిగణింప వీలులేనివి.

సాడదగిన పదకవిత్వమైనను, పాసయోగ్యమైన పద్యకవిత్వములతో సమానమనదగు సారస్వత ప్రతిష్ఠను పొందినట్టిది దేశిశాఖ.........ద్విపద కావ్యములు, రగడలు, ఉదాహరణలు, గద్యలు, శతకములు, యక్షగానములు, దండకములు, మున్నగు తెలుగు సాహిత్యప్రక్రియలు ఈ దేశిశాఖలో చేరదగినవి.'

---

4. ఇట్లు సంపూర్ణముగ నీ సూచిక నుపయోగించియు గ్రంథకర్త తానొక్కమారే, ఈ సూచికను సంప్రతించినట్లు 319 వ పుటలో నదియు నధోజ్ఞాపికలో వ్రాసియున్నాడు!

5. పుట యడుగున యధోజ్ఞాపిక.

1. చూ. గౌతమవ్యాసములు—పుట 112.

2. చూ. గౌతమవ్యాసములు—పుట 113 అని కలదు.

పై వాక్యముల నాధారముగా చేసికొని, గ్రంథకర్త గ్రంథమును ప్రారంభించి ద్విపదను దేశికవితాశాఖయందు జేర్చి, దానిపై గ్రంథ మంతటిని నిర్మించియున్నాడు. కాని పదకవితలలో పై శుద్ద దేశి దేశిశాఖా విభజనము ప్రాచీనలాక్షణిక మతమునకు అత్యంతమూ విరుద్ధము—సాహిత్యమున పదపద్య కవితా ప్రక్రియల నన్నింటిని, ఏకాకారముగా గ్రహించి వానివాని రచనా తత్త్వములనుబట్టి—నాలుగు విధములుగా లాక్షణికులు విభజించియున్నారు. వీనికే 'చతుర్విధ కవితలు' అని పేరు. ఈ చతుర్విధ కవితలనే ఆశు, మధుర, చిత్ర విస్తర కవిత్వములు' అని యందురు.[6]

ఆంధ్ర లాక్షణికులలో అప్పకవికి పూర్వుడగు వార్తాకవి రాఘవయ్య అనునతడు, తన లక్షణ దీపికలో ఈ చతుర్విధ కవితలను వర్గీకరణముచేసి వివరించియున్నాడు. అది చాలా దీర్ఘముగ నుండుటచే, మధుర కవితలను గూర్చి పూర్తిగా దెల్పి తక్కిన వానిని గూర్చి సంగ్రహముగా దెలిపెదను.

ఆశుకవిత్వం బన్నది

ఏకపాద, త్రిపాద, కఠిన విషమ సమస్యాపూర్తులు, వ్యస్తాక్షరి, న్యస్తాక్షరి, నిషేధాక్షరి రచనా చమత్కృతులు, అష్టావధానంబులు, ఘటికాశత గ్రంథకల్పన, ఆకాశ పురాణంబు, తత్కాలోచిత గీతిరచన అనునవి యాశుకవిత్వంబు—

మధురకవిత్వం బన్నది

నాటకాలంకారంబులు, కళికోత్కళికలు, విభక్త్యాది దేవతోదాహరణములు, సప్తతాళనటనలు, నట్టొట్టు, గీతప్రబంధములు, చతుర్భద్రిక అష్టభద్రికలు, బిరుదావళి, నామావళి భోగావళి, జయఘోష, చతురుత్తర సంఘటనలు, యక్షగానంబున వెలయుపదంబులు, దరువులు లీలలు ధవళంబులు మంగళహారతులు శోభనంబులు, ఉయ్యాలజోలలు, ఐక్కుంఠజేకుపదంబులు, చందమామ సుద్దులు అష్టకంబులు ఏకపద ద్విపద చతుష్పద షట్పదాష్టపదులు నవి యాదిగాగలవన్నియు లయప్రమాణంబుల నొప్పె మృదు మధుర వచన రచనల ప్రసిద్ధంబైనయవి మధుర కవిత్వంబులు.

చిత్రకవిత్వంబన్నది—

పాదగోపనంబును, పద్యభ్రమకంబును, పాదభ్రమకంబును, అనులోమ విలోమ గతి పద్యంబులు, కందగీత కందద్వయ గర్భిత వృత్తంబులు..........అష్టదళ, షోడశదళ, ద్వాత్రింశద్దళ పద్మబంధంబులు, చక్రాందోళికాచ్ఛత్రబంధంబులు...... కంకణ సర్వతోభద్ర కల్పిత కల్పవల్లరి నవి యాదిగా గలుగు బహువిధ రచనా చమత్కారంబులు చిత్రకవిత్వంబు.

విస్తర కవిత్వంబన్నది—

ఇష్టదేవతా ప్రార్థనంబును, కృతికర్త వంశావళియు, పుర గిరి మృగయా యాత్ర వన జలనిధి...... రణక్రీడ దిగ్విజయంబు నాదిగా గలుగు నష్టాదశ వర్ణనలు, అలంకారంబులు, రీతులు, శయ్యలు, వృత్తులు—పాకంబు లుత్ప్రేక్షలు, శ్లేషలు ధ్వనులు వ్యంగ్యబులు నవి యాదిగా గలుగు కావ్యలక్షణంబులు గలిగి పంచలక్షణ దశలక్షణంబులనొప్పి కథాసరణి వర్తిల్లుటంజేసి యది విస్తర కవిత్వంబన్నది మహాప్రబంధంబు.'[7]

---

6. ఈ సంప్రదాయము నన్నయనాటినుండి వచ్చుచున్నదే – భారతావతారిక 1 – 8 లో నిది గలదు. శ్రీనాథుడు నైషధమున (1 – 11) లో దీని ననుసరించియున్నాడు. ఇది నన్నయ కాలముననే యున్నట్లు తమిళభాషలో—'యాప్పిరుంగలో కారికై' అను ప్రాచీన గ్రంథమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ వివరము లకు—చూడుడు. తెలుగు కవుల చరిత్ర—ఇంగ్లీషు ఉపోద్ఘాతము. క్రీ. శ. 1656 లో అప్పకవికాలము నుండి ఈ సంప్రదాయము మఱుగుపడి ఆశు బంధ గర్భ చిత్ర కవిత్వములని ప్రచారములోనికి వచ్చినది.

7. లక్షణదీపిక అముద్రితము. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకశాలలో నున్నది. సంఖ్య డి. 1929. దీని నుండి క్రీ. శ. 1950 లో నా ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్రలో పై విషయమును పూర్తిగా ముద్రించియున్నాను. కాని యిప్పుడు ఆ పుస్తక మలభ్యము. నేటి సాహితీ విమర్శకులలో నే యిద్దరు ముగ్గురో తప్ప ఈ విషయమును గుర్తించిన వారే లేరు—

పై వివరణమునుబట్టి ద్విపద మధురకవితా శాఖకు జెందినదని స్పష్టమగుచున్నది. ద్విపదయే కాదు. నేడు మనము దేశిగా పరిగణింపుచున్న పద వాఙ్మయమంతయు నీ మధుర కవితాశాఖయే యని నిర్ణీతమగుచున్నది. మఱియు దేశిమార్గ కవితా భేదములను సమన్వయించుచు సాహిత్యక్రమ పరిణామానుకూలముగనున్న పై విభాగమెంతో, సముచితముగను, సహేతుకముగను, శాస్త్రీయమునై యున్నది.

వాస్తవికస్థితి యిట్లుండగా, ఈ శుద్ధదేశి—దేశివిభాగ మెట్లుత్పన్నమైనదని దురూహ్యముగ నున్నది. ఇక ఈ శుద్ధదేశిశాఖకు సంబంధించినవని యిచ్చిన కథలు—పదునేడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దుల వాటివి. ఈ నాటికి పై సంప్రదాయమే లుప్తమైనందున నీ విభాగము కేవల మూహాజనితమని నిరాధారమని యెన్నదగినది.

ద్విపద కావ్యములు : భాషావ్యాకరణ సంప్రదాయములు

పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రములు[8] ప్రకటింపబడినతోడనే, అందలి కవిత్రీతియు విలక్షణ భాషాసంప్రదాయములు—తెలుగు భాషా చరిత్రమున నొక పరివర్తనము గల్పించినవి. భాషావేత్తలందఱును నేకగ్రీవముగా శివకవులభాష—ఆంధ్రభాషా పరిణామ చరిత్రమున నొక ముఖ్య ఘట్టమని గుర్తించిరి. వ్యాకరణ సంహితా సర్వస్వాది మహాగ్రంథములలో దీనినిగూర్చి విమర్శలు సాగినవి.[9]

ఇట్లున్నను—ప్రస్తుత గ్రంథమున 'ద్విపద కావ్యములు—భాషా సంప్రదాయములు' అను ప్రకరణమే లేదు. ఇది యీ సిద్ధాంత వ్యాసమున నొక గొప్పలోపము. ఏవో కొన్ని వ్యాకరణ విశేషములను, 'సింహావలోకనము' అను శీర్షిక క్రింద జేర్చుట జరిగినది. దీనినిబట్టి గ్రంథకర్త ప్రణాళికలో నీ ప్రకరణము మొదటనుండి లేనేలేదని చెప్పవలసియున్నది.

ఒక్కభాషా విషయముననేగాక, తక్కిన విషయములలోను, ద్విపద వాఙ్మయమున పై రెండు గ్రంథములకుగల విశిష్టత యీ గ్రంథమూలమున నభివ్యక్తము కాలేదు. వానిలో కొన్ని—

జాతీయ సమైక్యత

బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్రలలో తెలుగు దేశమునందలి శివభక్తుల చరిత్రలేకాక, తమిళదేశమునందలి అరువత్తుమువ్వురునయనారుల కథలను, కన్నడదేశమునందలి బసవన మొదలగు మహాభక్తుల కథలను ప్రపంచింపబడుటచేత నవి ప్రథమముగా దక్షిణభారతదేశమున, తెలుగుల, తమిళుల, కన్నడుల జాతీయ సమైక్యతాభావమును నిరూపించినవి.

భాషా సమైక్యత

దక్షిణదేశమున, శ్రీశైలక్షేత్రమునకు శివరాత్రికి తెలుగు, తమిళ, కన్నడ, మహారాష్ట్ర దేశములనుండియేగాక ఉత్తరహిందూస్థానమునుండి శివభక్తులు వచ్చెడివారు. పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్రలో తమిళ, కన్నడ, అరె (మహారాష్ట్ర), సంస్కృతభాషలలో వారెట్లు సంభాషణ నెఱపినదియు, శివుని స్తుతించినదియు నాయా భాషలలోనే వ్రాసి తెలుగున భాషాసమైక్యతను మొదట ప్రపంచించియున్నాడు.[10] పండితారాధ్య చరిత్రనుబట్టి సంస్కృతభాషకూడ ఆ కాలమున నిత్యవ్యవహారములో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. క్రీ. శ 778 లో ఉద్యోతన మహాకవి, ప్రాకృతభాషలో, 'కువలయమాల' అను కావ్యమును వ్రాసి—అందు పదునెనిమిది భాషల ప్రసక్తి తెచ్చియున్నాడు. దీనివెనుక దేశభాషలలోగాని

---

8. ఈ రెండు గ్రంథములను, విపులపీఠికలతో ప్రకటింపజేసి కవితావిశేషములతోపాటు, భాషావిశేషములను నలువదేండ్ల క్రిందట పండితలోకము దృష్టికి తెచ్చిన కీర్తి ఆంధ్రగ్రంథమాలవారిది. ఇప్పటికిని నీ భాషను గూర్చి కూలంకషముగా వ్యాసంగము జరుగనేలేదు.

9. బసవపురాణ ప్రయోగాల సమర్థన—ఆంధ్రపత్రిక వికారి సంవత్సరాది సంచిక.

10. దీని ననుసరించియే నేను కన్నడాంధ్రముల పరస్పర ప్రభావమునుగూర్చి, ఒక ప్రత్యేక గ్రంథము వ్రాసి, యా రెండింటికిగల సన్నిహిత సంబంధము విశదపఱచితిని.

సంస్కృతమునగాని ఇతర దేశభాషల ప్రశక్తి తెచ్చిన కావ్యము పండితారాధ్య చరిత్ర తప్ప వేఱొకటిలేదు.

విజ్ఞాన సర్వస్వము

ఈనాడు ప్రచురమగుచున్న, విజ్ఞానకోశ, విజ్ఞాన సర్వస్వములకు నాంది గావించినది పండితారాధ్య చరిత్రమే. అది తెలుగువారి తొలి విజ్ఞాన సర్వస్వము[11]. దీనివలన నీ ద్విపదకృతులను, కేవలము తెలుగు సాహితీ పరిణామదృష్టితోనేగాక భారతీయ సాహిత్య దృష్టితో పరిశీలింపవలెనని స్పష్టమగుచున్నది.

ద్విపదచ్ఛందో విశేషములు

'ద్విపద చ్ఛందస్సు పాల్కురికి సోమనాథుడే సృష్టించెనని శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు 'సోమన సృష్టించిన ఛందస్సు' అను వ్యాసమునందు వ్రాసిరి...... కాని సోమనాథునికి చాల పూర్వకాలమునుండియే తెలుగున కలదని నిరూపింపవచ్చును.' పుట 36). 'సోమన సృష్టించిన ఛందస్సు' అనగా సోమనాథుడంతకు ముందున్న ద్విపదచ్ఛందస్సులో కొన్ని ప్రత్యేక లక్షణముల నేర్పఱచి ఆ ఛందస్సున నొక నూతన మార్గమునకు సృష్టికర్తయయ్యెనని యర్థమేకాని ద్విపద యంతకుముందు లేదను నర్థముకాదు. కవిత్రయములో ఎఱ్ఱన, తిక్కనను గూర్చి చెప్పుచు 'తను కావించిన సృష్టి తక్కొరులచేతంగాదునా' అని ప్రశంసించినాడు. అప్పుడు తిక్కనకన్న ముందు కావ్యములే లేవని, తిక్కనయే మొదట కావ్యసృష్టి చేసెనని యర్థమా?

ద్విపది—ద్విపద

ఇందీ శబ్దములను గూర్చిన విచారణ సరిగా చేయబడ లేదు. సంస్కృత నిఘంటువులలో ఋక్కున కర్థమయినప్పుడు 'ద్విపద' అనియు, మాత్రాచ్ఛందో విశేషమగునపుడు 'ద్విపది' అనియు కలదు.

'ద్విపదాస్త్రీ ద్విపాదావస్యాః పాదస్యాన్త్యలోపః టాది భత్వాత్పదాదేశః - ఋగ్విశేషే - ఛందోభేదే - జీప్ - ద్విపదీ' (శబ్దస్తోమ మహానిధి)

ద్విపదా—స్త్రీ— ఋగ్విశేషేద్వౌపాదవస్యాః సంఖ్యా పూర్వస్యేతి పాదస్యాన్త్య లోపః టాబ్బృతీతి టాపి పాదఃపత్.

ద్విపదీ—స్త్రీ—మాత్రా వృత్తాన్తరే: ఆదౌ షట్కలసంగత మేత త్త్రదను పంచచతుష్కలమ్ గుర్వంతమ్ ద్విపదీ భవతీహ వింశత్యష్టకలందలమ్. (శబ్దార్థ చింతామణి)

పై సంప్రదాయము ననుసరించియే చిన్నకోట పెద్దన ద్విపది యని వాడియుండును. పాల్కురికి సోమనాథుడు దీని నెఱిగియుండియు తెలుగు ద్విపదను, వేదముతో సమానప్రతిపత్తి గడింపదలచినవాడు. గావున - ద్విపదిని విడచి - ద్విపద శబ్దమునే నిర్ధారించియున్నాడు. ద్విపది మాత్రాచ్ఛందో విశేషము గావున— నీ ద్విసంప్రదాయములను సోమనాథుడు సమ్మేళనము చేసినాడని చెప్పనగును.

సోమనాథుడు ద్విపదను, అటు మహాకావ్యోపయోగియగు భాషగాను, ఇటు గేయరూపముతో పాటగా పాడదగినట్లుగాను ఎట్లు దిద్దితీర్చెనో, ఆ వివరణ మిందులేదు.

'అరుదగు దాసయ్య యఱవత్తుమువుర
చరితంబులును శ్రీ బసవపురాణంబు
వేలలు వెట్టుచు నింపు సొంపార
శైలిమై గాలుచు చదివెడివారు.'

పర్వత ప్రకరణము పుట 433.

బసవపురాణమును ఏలలు వెట్టుచు చదువుట యెట్టిదో యిందు తెలుపబడలేదు. ఈ విషయము వేఱొకచో తెలుపబడినది.[12]

ద్విపద వాఙ్మయ పరిణామము

తెలుగున ద్విపద వాఙ్మయమునకు హేతుభూతమైన వీరశైవ మత సంప్రదాయములను గూర్చి గాని, మత సాహిత్యములకుగల యవినాభావ సంబంధమును గూర్చిగాని గ్రంథకర్తకు నిశ్చితాభిప్రాయములు లేకపోవుటచేత - ఈ ప్రకరణమునందలి విషయము లసంగతములైనవి. ఉదాహరణ కీ క్రింది వాక్యము చూడుడు.

---

11. చూడుడు—పరిశోధన - పాల్కురికి సోమనాథ సంచిక—శ్రీ తిమ్మావఝ్ఝల కోదండరామయ్య.

12. చూడుడు కిన్నెర జాన్యువరి 1955 పత్రిక— జానపదగేయ వాఙ్మయము.

'శైవమతానుయాయులలో పాశుపతులు, కాపాలికులు, కాలాముఖులు, గోరక్షనాథులు — రసేశ్వరులు మున్నగు తెగలు తర్వాత నేర్పడినవి.' వీనిలో పాశుపతులు, తర్వాత నేర్పడుట యేమి? శైవమున పాశుపత సంప్రదాయ మతిప్రాచీనమైనది. ఈనాటికి ఆరాధ్యశైవము, పాశుపత సంప్రదాయమే. కాపాలికులు, కాలాముఖులు, వామాచారము లేక తాంత్రిక సంప్రదాయమునకు జెందినవారు. ఇక 'గోరక్షనాథులు' అనునది శైవములో వేఱు తెగకాదు. అది నవనాథసిద్ధ సంప్రదాయమునకు చెందినది. గోరక్షుడు నవనాథ సిద్ధులలో నొకడు. నాథపదీయ లేక సిద్ధ సంప్రదాయము. ఇక్కే రసేశ్వరులు—అనగా రసవాదులు. వీరిది సిద్ధసంప్రదాయమే—రసవాదసిద్ధులని పేరు. పై వివరణనుబట్టి, ఒక్కపాశుపత సంప్రదాయము తక్క తక్కినవి భక్తి ప్రధానమైన వీరశైవముతో సంబంధములేదని తెలియవలెను.[13]

వర్గీకరణము

వీరశైవమత సంప్రదాయము లవగాహన కాక పోవుట నీ గ్రంథమున వర్గీకరణ విధానము తప్పినది. కేవలము మతప్రాధాన్యముగల, ఈ ద్విపద వాఙ్మయమును నీ క్రింది విధముగ విభజించుట పరికాదు.

1. పౌరాణికములు 2. కావ్యప్రబంధములు 3. క్షేత్ర మహాత్మ్యములు 4 భక్తి ప్రబోధకములు 5. చారిత్రకములు 6. పంకీర్తనలు 7. కల్యాణాత్మకములు 8. వ్రతమహాత్మ్యములు 9. తాత్త్వికములు 10. చిత్రాఖ్యానములు.

మత ప్రాధాన్యము ననుసరించి పై రెండు ప్రకరణములను నీ క్రింది రీతిని విభజింపవచ్చును.

పరిణామ ప్రకరణము

1. మతము—సాహిత్యము.

శైవమతము—ద్విపద కావ్యోత్పత్తి.

వర్గీకరణము

1. శైవము 2. వైష్ణవము 3. అద్వైతము 4. నాథపదీయము. ఇట్లు విభజించిన పైవర్గీకరణములలోని 2. క్షేత్రమాహాత్మ్యములు 4. భక్తి ప్రబోధకములు 8. వ్రతమహాత్మ్యములు 9. తాత్త్వికములు పై నాల్గింటిలో నంతర్గతములగును. ఆపైని లౌకిక సాహిత్యమునకు జెందిన పురాణ ఉపాఖ్యానములు చారిత్రకములు ప్రకీర్ణములు అను విభజన చేయనగును.

ద్విపద కవిత్రయము

కావ్య వాఙ్మయమున కవిత్రయమువలె ద్విపద వాఙ్మయమున కవిత్రయమున్న సంగతి గ్రంథకర్తకు గుర్తులేక పోవుటచేత, నీ ప్రకరణములలో చర్వితచర్వణముగా చెప్పిన వానినే తిరిగి చెప్పవలసి వచ్చినది. ద్విపద కవిత్రయము మువ్వురు.

పాల్కురికి సోమనాథుడు

సోమనాథుడు ద్విపద ఛ్ఛందోరచనకేకాక, తరువాత తెలుగున వెలసిన, వీరశైవ వాఙ్మయమునకంతటికి సృష్టికర్త. అతడు తన గ్రంథములలో సంగ్రహముగా ప్రపంచిన విషయములను నా వెనుకటివారు విపులీకరించిరి. ద్విపద కవిత్రయమున— ఆద్యుడు - యాజ్యుడుకూడ సోమనాథుడే.

తాళ్లపాక చిన్నన్న

ద్విపద కావ్య చక్రవర్తులగు తాళ్లపాకవారు వైష్ణవమును ద్విపద మూలమున వ్యాప్తి జెందించిరి. వారిలో చిన్నన్న సోమనాథుని వెనుక ద్విపద ఛ్ఛందస్సులో ప్రత్యేక లక్షణముల నేర్పఱచిన మహాకవి[14]. దినమునకు వేయి ద్విపదలు చెప్పగలడిట్టి.

కట్టా వరదరాజు

వైష్ణవ మతానుయాయియైన వరదరాజు రామాయణము, తెలుగున ద్విపద రామాయణము

---

13. దీనినిబట్టి గౌరన నవనాథ చరిత్ర శైవ పౌరాణికశాఖలో చేర్చుట యనుచితము.

14. చిన్నన్న ద్విపద లక్షణములు—'ద్విపద ఛ్ఛందో విశేషములు' అను ప్రకరణముననే గ్రంథకర్త చెప్పవలసియుండెను. అట్లుగాక, ఆ విషయమును 'ద్విపద వాఙ్మయ పరిణామమున' (పుట. 89) దానిని చెప్పుటచేత, అది అస్థానపతితమైనది.

లన్నింటికన్న పెద్దది. సంఖ్యా పరిగణమున తెలుగు ద్విపద కావ్యములలో రెండవది.

ఒక శాఖా వాఙ్మయము ఉత్పత్తి వికాసమును గూర్చి రచన చేయుచున్నప్పుడు తత్కర్తకు సమగ్ర దృష్టియుండుట యావశ్యకము.

ఇక కొన్ని గ్రంథములను గూర్చి. –

శివ రహస్యఖండము

పుట 137. 'శివరహస్య ఖండమును వంకాయలపాటి వీరభద్రకవి, కోడూరి వెంకటాచలపతి, ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యులు – అనువారు పద్య కావ్యములుగా రచించినారు. వీనిలో ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగారాధ్యుల శివరహస్యఖండము మాత్రము ముద్రితము.'

శివరహస్యఖండ కృతికర్త కోడూరి వెంకటాచలకవిగాని వెంకటాచలపతి కాడు. ముదిగొండ బ్రహ్మయ లింగారాధ్యులకృతి వచనము కాని పద్య కావ్య మెంతమాత్రముగాదు[15]. కోడూరి వెంకటాచల కవి ('ఆశ్వాసాంతగద్యలో' బాలసరస్వతీ నామాంక వేంకటాచల నామధేయ' అని కలదు) శివరహస్య ఖండము 28 ఆశ్వాసముల మహాగ్రంథము. లోకారాధ్యులు కొడిమేల రాజలింగారాధ్యులవారిచే, స్వకీయ శైవప్రచారిణీ ముద్రాక్షరశాలయందు వరంగలులో క్రీ. శ. 1931 లో ముద్రితమైనది.

మార్కండేయ పురాణము

'మార్కండేయమునిచరిత్రమును మార్కండేయ పురాణము' అనుపేర 8 ఆశ్వాసముల ద్విపద గ్రంథముగా పర్వతమంత్రి లింగన రచించినాడు'......

పర్వతమంత్రిలింగన రచితమగు 'వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము' అను ద్విపద గ్రంథము సప్తమాశ్వాసమునందు మార్కండేయ మునిచరిత్రము సంగ్రహముగా కలదు. దానినే లింగకవి ప్రపంచించి 8 ఆశ్వాసములుగా రచించినాడు.'

లింగకవి రచించిన 'మార్కండేయ పురాణము' అను 8 ఆశ్వాసముల గ్రంథమే లేదు.[16]

'అనుచు మార్కండేయ మునిపురాణమున
మునినాథుడగు మాతమునియు మార్కండ
మునివల్లభు చరిత్ర మునుల కందఱకు
వినజెప్పె..............................
....
లీల పర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
ధారుణి వాచంద్ర తారకంబుగను
శ్రీ రమ్యమై సర్వ సంసేవ్యమగుచు
వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము
నందు మార్కండేయు డను మునిచరిత
నందమైతగ సప్తమాశ్వాసమయ్యె.

మూలగ్రంథమున స్పష్టముగా మార్కండేయ పురాణము '8 ఆశ్వాసము' అని తెలుపగా, ఈ గ్రంథకర్త 8 ఆశ్వాసముల గ్రంథముగా భావించి, రెండు చోట్లను తప్పుగా వ్రాసినాడు. ఇది పది యాశ్వాసముల గ్రంథము. 1. విభూతి మహిమ 2. రుద్రాక్ష మహిమ 3. పంచాక్షరి మహిమ 4. హరనామ మహిమ 5. శివరాత్రి మహిమ 6. శంఖచక్రోత్పత్తి 7. విష్ణు శాప విమోచనము 8. మార్కండేయ చరిత్ర 9. శరభేంద్ర మహిమ 10. వ్యాసశిక్ష – ఈ శీర్షికలను బట్టి మార్కండేయ చరిత్ర 8 వ ఆశ్వాసమే.

పై వివరణనుబట్టి యిది ఒక పెద్ద గ్రంథములో ఒక భాగముకాగా గ్రంథకర్త దీనిని ప్రత్యేక గ్రంథముగా[17] పరిగణించుట సరికాదు. వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహము వివరము ఈ గ్రంథమున 309, 310 పుటలలో గలవు. వానిని గ్రంథకర్త సమన్వయము చేయలేదు.

ఇట్లే యందలి 'రుద్రాక్ష మహిమ' అను ద్వితీయాశ్వాసమును – ప్రత్యేక గ్రంథముగా పరిగణించి యున్నాడు.[18]

---

15. చూ. ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము, పుటలు 86–89.

16. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారము– ఆర్ 630.

17. చూ. జాబితా–145. మార్కండేయ పురాణము (అను) పర్వత మంత్రి లింగన.

18. ,, ,, 176 రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యము (అను) పర్వత మంత్రి లింగన.

ఈ రుద్రాక్ష మాహాత్మ్యముయొక్క వ్రాత ప్రతి చివరభాగమును చూడుడు.

ఇందేందుధరళక్తి కామ్యాంతరంగ
శివకృపాంచితగాత్ర శ్రీవత్సగోత్ర
ప్రవిమల నిగమోక్త భవ్యచారిత్ర
....
శ్రీలపర్వతమంత్రి లింగనామాత్య
విరచితముగ సర్వవేదోక్తమగుచు
శ్రీకరమై సర్వసేవ్యమై యొప్పు
వీరమాహేశ్వరాచారసంగ్రహము
నందులో నొప్పు రుద్రాక్షమాహాత్మ్య
మందమై యొప్పును నఖిలలోకముల
ధరణిని వాచంద్రతారకంబుగను'

పై పంక్తులనుబట్టి రుద్రాక్షమహాత్మ్యము ప్రత్యేక గ్రంథముగాక, వీరమాహేశ్వరాచార సంగ్రహములోని భాగమే యని విస్పష్టమగుచున్నది. పైని వివరించిన గ్రంథాశ్వాస విభజనమునుబట్టి యిది అందు ద్వితీయాశ్వాసము. ఇక నీ గ్రంథము పూర్తిగా అముద్రితమనుటకు వీలులేదు. క్రీ. శ. 1885 లో ముద్రితమైన యొక శైవవంకలన గ్రంథమున నిందలి సగము భాగము మొదటి యైదాశ్వాసములు ముద్రితములైనవి. అందు రుద్రాక్షమాహాత్మ్యము ద్వితీయాశ్వాసమనియేకలదు. దీనినిబట్టి, మార్కండేయ పురాణము, రుద్రాక్షమహాత్మ్యము గ్రంథాంతర్భాగములే కాని వేఱువేఱు గ్రంథములు కావని నిశ్చయింపవచ్చును.

రఘునాథనాయకుని నలచరిత్ర

మూలగ్రంథములను చూడక, ఒకరు వ్రాసిన వ్రాతపై నాధారపడినచో, నెట్టి పొరపాట్లు కలుగునో నిరూపించుటకు పై గ్రంథము చాలును.

'దాక్షిణాంధ్ర యుగ వాఙ్మయచరిత్ర ప్రథమ భాగమున (పుట 65 లో) డాక్టరు కె. వి. ఆర్ నరసింహముగారు [19] ఎవరిచేత రచింపబడినదీ తెలియని ఒక ద్విపద నలచరిత్రను పురస్కరించుకొని యిట్లు వ్రాసియున్నారు.

'రఘునాథ నాయకుని యితర కృతులగు వాల్మీకిచరిత్ర రామాయణము మున్నగు వానిలో సాధారణముగ గన్పించు సంగీత సాహిత్యాభిమానము, శృంగారము, హాస్యచతురత ఈ నలచరిత్ర ద్విపదయందు లేకుండుటచే నిది రఘునాథనాయకుని కృతమేనా అని కొందరు శంకించిరి. రఘునాథరాయలు [20] నలచరిత్రను వ్రాసినమాట నిజమే కాని యీ గ్రంథ మిదియేయని నిరూపించుట కాధారములు చాలతక్కువ.'

డాక్టరు గారింతకుముందు - రఘునాథనాయకుని నలచరిత్ర [21] 'ఆంధ్రభాషోల్లాసిని'లో కొంత భాగము ప్రకటితమైనదని-తాము చూచిన గ్రంథము 8 ఆశ్వాసములున్న పూర్తి ముద్రణగ్రంథమని వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి డాక్టరుగారు రఘునాథ నలచరిత్ర చూడలేదనియు, తాము చూచినది అతడు వ్రాసినదేయనుట సరికాదని వారి యభిప్రాయమని స్పష్టమగుచున్నది.

పై దాని ననుసరించి ప్రస్తుత గ్రంథకర్త ఎట్లు వ్రాసెనో చూడుడు. 'దక్షిణాంధ్రయుగ సారస్వత లక్షణములైన భాషాసౌలభ్యము కథాకథనమునందలి దృష్టియు నీ నలచరిత్ర ద్విపదయందు సంపూర్ణముగనున్నవి. పైగా నిది కరుణరసోపేతమగు కావ్యమగుటచే శృంగార రసపోషకములగు వర్ణనలు మిక్కుటముగా నుండుట కవకాశమేలేదు. కనుక ఈ ద్విపద నలచరిత్ర రఘునాథనాయకుని రచితమే యని విశ్వసింపవచ్చును'. (పుట 197).

పై విషయములనుబట్టి డాక్టరు రామనరసింహముగారుగాని ప్రస్తుత గ్రంథకర్తగాని రఘునాథనాయకుని నలచరిత్ర ద్విపదను చూడకుండగనే దానినిగూర్చి వ్రాసిరనుట విస్పష్టము. వారి తెలివిడికొఱకు రఘునాథ నాయకుని ద్విపద నలచరిత్రను గూర్చి తెలుపుచున్నాను.

---

19 వీరు ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయములో తెలుగు శాఖకు అధ్యక్షులు.

20 రఘునాథనాయకుడుగాని రఘునాథరాయలు కాడు.

21 పత్రికపేరు – 'ఆంధ్రభాషావిలాసిని' గాని ఆంధ్రభాషోల్లాసిని కాదు.

ద్విపద నలచరిత్ర

రఘునాథ నాయకుని ద్విపద నలచరిత్ర క్రీ. శ. 1929 లో చిత్రాడ రామవిలాస ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితమైనది. డెమ్మీ సైజున 120 పుటలలో నున్నది. ద్విపదలు చిన్నయక్షరములతో నొకే పాద ముగా ముద్రితములైనవి. గ్రంథమునగల ఎనిమిది ఆశ్వాసములలో, ఎనిమిదవ యాశ్వాసము చివర కొంత భాగము మూలతాళపత్రప్రతిలో ఖిలమగుటచే, విందును అట్లే ముద్రితము. కాని కథలో చాలా భాగము మించుమించుగా పూర్తియగుటకు స్వల్పభాగమే లుప్త మగుటచేత, నిది పూర్తిగా నున్నదనియే చెప్పవచ్చును. ఇది రఘునాథ నాయకుని రచనయే యని నిస్సందేహ ముగా నిరూపించుటకై అందు ప్రథమాశ్వాసాంత మునగల గద్య నీ క్రింద నిచ్చుచున్నాను.

> ఇది రామచంద్ర మహిత దయాసాంద్ర
> విదిత సౌహిత్య నవీన సాహిత్య
> చినచెవ్వయాచ్యుత క్షితిపాల తనయ
> వినయాది శుభగుణ విభవ సనాథ
> రఘునాథ భూపాల రమ్య వాగ్జాల
> సంఘటిత నవరస స్ఫుట శబ్దమహిమ
> ఘనరెడు నలచరిత్రమను ప్రబంధ
> మునం ప్రథమాశ్వాసమును దగు శ్రీల.

ఇట్లే ఏడాశ్వాసముల యంతమందును గద్య లున్నవి. గ్రంథావతారికనుబట్టి రఘునాథుడు 'అచ్యుతా భ్యుదయము' అను ద్విపద కావ్యము రచించిన తరువా తనే నీ నలచరిత్రను రచించినట్లు తెలియుచున్నది[22]. గ్రంథము నలునికథ సంపూర్ణ ముగ తెలుపును.

విడిచిపెట్టిన ద్విపదకావ్యములు

ఈ గ్రంథ మెంత యపరిశీలితముగా వ్రాయ బడినదో చూపుటకు నుదాహరణములు చూపుచున్నాను.

1. తత్త్వ చంద్రోదయము

'ఇది వేదాంతగ్రంథము. దీనిని ద్విపదలో రచించినవాడు ముమ్మడి మల్లనార్యుడు (1650 A D).' 'యేను బాల్యంబున సకలసిద్ధాంత సార సంగ్రహంబైన తత్త్వార్థంబుల తత్త్వచంద్రోదయం బను ద్విపద కావ్యంబు రచించి యా తత్త్వ చంద్రో దయమునకు జానకీనాథు నాథుగా నియోగించి సంత సిల్లితి' అని మల్లన తన శ్రీరామస్తవరాజ మను పద్య కావ్యావతారికలోని వాక్యము దీని కాధారము - గ్రంథము అలభ్యము' పుట 299.

ఇది యలభ్యముకాదు— లభ్యమే—

> "శ్రీ లీల వైభవాంచితమైన యట్టి
> భూలోకమందు జంబూద్వీపమందు—
> అని ప్రారంభమై
> ....
> అని ధేనుకొండ తిమ్మార్యప్రసాద
> మున కొప్పరావూరి ముమ్మడి రాజ
> గంగనామాత్యుడు కన్న పుత్రుండు
> శృంగార నిధియైన కృష్ణమంత్రికిని
> రిమ్మకతెమ్మకును గారాబునుతుండు
> అఘనాశమైన బ్రహ్మానంద పూర్ణ
> మఖిల వైభవయోగి మల్లనయోగి
> సహజ కోదండ దీక్షా గురుపేర
> ....
> పావనాకృతిపేర పరమాత్ముపేర
> ....
> జానకీపతిపేర సదయాత్ముపేర
> శ్రీనిధానముపేర శ్రీరాముపేర
> ధర నెంచగా నంకితము చేసినట్టి
> సరసమౌ నీ'తత్త్వ చంద్రోదయంబు'
> ఆ చక్రవాళాద్రి యంత పర్యంత
> మా చంద్ర తారార్కమై యొప్పుగాత—

ద్వారకలో రుక్మిణి శ్రీకృష్ణుని వేదాంతము బోధింపు మనగా నాతడు బోధించిన విషయ మిందు గలదు. ఈతని శిష్యులు వ్రాసిన యీ క్రింది రెండు ద్విపద గ్రంథము లిందులేవు.

2. జ్ఞాన సూర్యోదయము

వేదాంత విషయికమైన నాలుగాశ్వాసముల ద్విపద కావ్యము. కృతికర్త ఢిల్లీ వెంకటకవి. ఈతడు తత్త్వ చంద్రోదయము, రామస్తవ రాజము మున్నగు వేదాంత గ్రంథములు రచించిన ముమ్మడి మల్లనార్యుని

22. దీనిని గూర్చిన సంపూర్ణ వివరములకు దక్షిణ దేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము, పుటలు 36—41 చూడుడు.

శిష్యుడు. కాబట్టి ఆతని కాలమువాడే. ఇది చాల పెద్ద గ్రంథము. ఇది

'శ్రీకరు మోక్షలక్ష్మీ మనోహరు
ప్రాకట విజపరబ్రహ్మావతారు' అని మొదలిడి,

....

ఇది విన్న జదివిన నిష్టార్థసిద్ధి
కొదవక సిద్ధించు గురు కృపచేత

అని అంతమొందును.

'సతత ముమ్మడి రాజ పట్నాల సీరు
ధృతి కృష్ణయారఘుపతెమ్మ కుమారు
డగు మల్లనాచార్యు నాత్మ మస్తోర్యు
నిగమోక్తి హృద్వీధి నిలిపి సేవించి'

అని గ్రంథ ప్రారంభమున నున్నది.

3. తత్త్వదీపికా ప్రబోధము

ఇది వేదాంత గ్రంథమే. మారేపల్లి వెంకట యోగి ప్రణీతము. ఈతడును మల్లనయోగి శిష్యుడే. గ్రంథాంతమున

అనుచు శ్రీ మల్లనాచార్య ప్రసాద
ఘనత మారేపల్లి కామార్య సుతుడు
స్తుతుడు వేంకటభట్టు సూనృత్నవతుడు
అతని యిల్లాలు ధర్మాంబ వారలకు
గారాబు సుతుడు వెంకటయోగి వరుడు
సారత వెంకటాచలపతి పేర
వారూఘులెంచగా నంకితంబైన
ధీరత నీ తత్త్వ దీపికా బోధ.

ఈ మూడు గ్రంథములును ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పుస్తక భాండాగారము 77 వ సంఖ్యగల తాళ పత్రప్రతి యందున్నవి. (చూడుడు. పరిషత్పుస్తక భాండాగారము, ద్వితీయభాగము—పుటలు 34–38.)

పై మూడేకాక యింకను గ్రంథకర్త విడిచి పెట్టిన ద్విపద కృతులను వివరించుచున్నాము—

4. నాసికేత పురాణము

ఇది దక్షిణ దేశీయాంధ్ర సాహిత్యమునకు సంబంధించినది. తంజావూరియందు వెలసిన శ్రీ కృష్ణున కంకితముగా శృంగారకవి తిరుమలనాథకవిచే అనంతజెట్టి తిమ్మాజెట్టి అను మల్లుని ప్రేరణచే రచింపబడినది. నాలుగాశ్వాసముల కృతి. కథ దగ్గుపల్లి దుగ్గన నాసికేతూపాఖ్యానము నందలిదే. ఆ పద్య కృతియందు లుప్తమైన అశ్వాసములలో కథ యిందు కలదు. 23

5. కపిల చరిత్రము

దీనిని రచించిన కవి చెన్నయ. ముష్టిపాల గోత్రుడు. పాటూరి తిమ్మాంబ, అనంతయ్యల పుత్రుడు. ఇది వేదాంతవిషయికము. భాగవతము నందలి కపిల దేవహూతి సంవాదము దీనికిమూలము. 24

6. మాతపురాణము.

మాతపురాణము, శక్తి కథలలోనిది. దీనిని రచించినవాడు బడబాగ్ని రామచంద్రుడు లేక బడ బాగ్నిభట్టు.

మొదలు

శ్రీరామచంద్రుండు శ్రీకరంబుగను
వారిల మండెడివారల దలతు
ముదముతో శ్రీలక్ష్మి యా లోకమాత
(మల్లోకమాత)
మోదంబుతో నంత మునిదత్తు దలతు
వినుతి కెక్కిన యట్టి వీరశైవులకు
మతు లవగించి సమర్థించినట్టి
కత విన్నవించెద క్రమమెల్ల దెలియ.
వినిపింతు వీనుల విందులుగాను
రక్షించు శ్రీమాత రమణి చరిత్ర
ఆ కథావృత్తాంత మది యెట్టిదనిన
చేకొని బడబాగ్ని రామచంద్రుండు
చెప్పదొడంగెను శాశ్వతంబుగను'

'ఒరుగల్లు పట్నంబు వొప్పునిలలోన' అని యుండుటయేగాక ఏకవీరా కాకతిశక్తి కథలుండుట చేత నిది కాకతీయ చరిత్రకు సంబంధించిన కథ.

---

23 చూడుడు. దక్షిణదేశ యాంధ్ర వాఙ్మయము. పుట 291.

24. ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు. అముద్రిత గ్రంథ సంఖ్య.

గొల్లలు, పిచ్చుకుంట్లు పాడుటచేత రచన బహు వికారములను పొందినది.[25]

7. మావురమ్మ కథ

మావురమ్మ కథ యనగా మాహురమ్మ కథ. ఇదియును పై దానివలెనే శక్తి కథలలో చేరినది. ఈ మాహురమ్మ ప్రశంస క్రీడాభిరామమున గలదు. ఇది ఎవరిచే రచింపబడెనో తెలియరాదు.

'శ్రీ రాజాధిరాజు గిరిరాజు
కలునంది కలుబెంక గలిగినరాజు
కలనపోయిన భవులు కలిగినరాజు
రాముకుంభిణీ రక్తకుంభిణీ
కలవ కుంభి గజకుంభి
ఏకచ్ఛత్రంబుగా భోగావతి యేలినరాజు
అటువంటి రాజుకు అవని కులాంగి
అతి పుణ్యశాలి జమిలిదేవికి పుత్ర
సంతానమె కాని'
వ్రాత చాలా దోష భుయిష్ఠము.[26]

8. సత్యభామావిజయము

ఈ గ్రంథ మలభ్యమని జాబితా 9 వ పుటలో నిట్లు వ్రాయబడియున్నది.

'215. సత్యభామావిజయము (అం) ఘట్టు ప్రభువు'. ఇది లభ్యమే.

సత్యభామ నరకాసురునితో యుద్ధము చేసి జయించిన కథను మూడాశ్వాసముల ద్విపద కావ్యముగా ఘట్టు ప్రభువు రచించియున్నాడు. ఈ గ్రంథము నితడు భానుముక్కల విశ్వేశున కంకితముగా, నా పురవాసి నాళ్లగట్టు ఎల్లయామాత్యుని ప్రేరణమున రచించియున్నాడు. ఇందు ఎల్లయామాత్యునివంశము విస్తారముగా వర్ణితమైనది.

మొదలు

"శ్రీగిరిజావధూ చిత్తసంచారు
భోగికులాధీశ భూషణోదారు
....
మల్లికార్జునదేవు మదినన్నుతించి.

కృతి ప్రేరకుడగు ఎల్లయామాత్యుడిట్లు కవిని గూర్చి చెప్పియున్నాడు.

"కరమును రాణించు ఘట్టువంశమున
పరనుడవయ్య శేషకవీంద్ర నీవు
కావున నొక్క ప్రఖ్యాతకావ్యంబు
విశ్వరక్షకుడగు విశ్వేశ్వరునకు
నంకితంబుగ జేయుమనిన నమ్మంత్రి
వంశంబు వర్ణింతు"
....

గ్రంథాంత గద్య

ఇది భ్రమరాంబా సమిద్ధప్రసాద
విదిత పారవ్వత విఖ్యాతఘట్టు
పీరసత్పుత్ర నవీనసాహిత్య
సారాభిలాష శేషకవీంద్ర భవ్య
శేముషీరచితమై చెలువగు సత్య
భామావిజయమని ప్రఖ్యాతిగాంచి
యనుపమంబైన మహాప్రబంధమున
ననఘమై ఖరి తృతీయాశ్వాసమయ్యె
చెలువుమీఱగ లిఖించి పఠించినను
జనులకు సంపదల్ సకలపొందికలు
వనజనేత్రుం డపవర్గంబు నొసగు

కృతిపతి ఎల్లయామాత్యుడు కృతికర్త ఘట్టుప్రభువులె యాజ్ఞవల్క్య శాఖీయుడు. కృతి పతి వంశములో పెదలింగరాజు శ్రీశైలమార్గమున వనము నాటించి, బావి త్రవ్వించెనను కొన్ని చారిత్రక విషయమున నీ వంశవర్ణనమునుండి తెలియుచున్నవి.[27]

9. కన్యకాపురాణము

వైశ్యపురాణమునకే కన్యకాపురాణము అని నామాంతరము. ఈ కన్యకాపురాణము రచించిన కవి కంభగిరి వినాసి కొండమడుగు పుల్లయకవి (పురుషోత్తమ కవి)[28]. ఈతడు సానందగణేశ్వరమను పద్య

25. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారము సంఖ్య R 693.

26. సంఖ్య R 694.

27. ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తకభాండాగారము, 4వ సంపుటము ఆర్. 871.

దీనిని గూర్చి ఈ సంపుటమున 2012 మొదలు 2020 వఱకును 9 పుటల వివరణము కలదు.

28. ఇందే ఆర్‌సంఖ్య 885.

కావ్యము రచించియున్నాడు. "కవిగంధ సింధురము" అను బిరుద మీతనికి గలదు. ఇది మూడాశ్వాసముల కృతి.

మొదలు

శ్రీమన్మహీజ రంజిత దివ్యతేజ
మామోదముగ వక్షమందు నధ్యక్ష
లీలాప్తిగా గొగలించి సద్యోగ
పాంకుండగు ధాటి వరగినమేటి
....

గద్య

శ్రీ కుంభగిరి వారసింహాంఘ్రిపద్మ
సాకల్యసేవా విచక్షణాక్షీణ
మహనీయమతి కొండమడుగు సద్వంశ
విహితసంభవ కళాన్విత గిర్యపార్య
మణి సతి వెంగమాంబా గర్భశుక్తి
మణి పుల్లకవి సుధామయ చాకచక్య
వాక్య వైఖరులచే..............
....
తతలీల నాచంద్ర తారార్కమగుచు
నతులితంబుగ తృతీయశ్వాసమయ్యె.

10. బిల్హణోపాఖ్యానము

బిల్హణీయము లేక యామినీపూర్ణ తిలకా విలాసము అను నీ ద్విపదకృతిని రచించిన కవి అరుణాచలము.[29] ఇతడు కాశ్యపగోత్రుడు. సుబ్బమాంబానారనలపుత్రుడు.

మొదలు

'శ్రీమించు రఘుకుల క్షీరాబ్ధిసోము
సోమసమాసని సుందరాకారు
కారుణ్యఘనమూర్తి కరుణావిహారు
హారరాజితవక్షు సహివైరివాహు
వాహినీ భరణ దుర్వార సుబాహు
బాహు గర్వ వినాశ భవ్య ప్రతాపు.

కవివిషయము

నారాయణాఖ్యచే (నరరినవాడు)
....
వరున కల్వలపల్లి వారిధి సోము
డరిగజకేసరియై యొప్పువాడు
నగునట్టి పుణ్యాత్మునకు జనియించి
అగణిత సమ్మతి హరిహర సేవ
ధరణిపై జేయుచు దనరినవాడ
గురుతర కాశ్యపగోత్రుడఁ జూడ
నరుణాచలాఖ్యచే వలరినవాడ'

గ్రంథ మసమగ్రముగా లభించినది.

11. బేతాళ పంచవింశతి

ప్రాచీనాంధ్ర వాఙ్మయమున 'బేతాళ పంచవింశతి' అను పద్యకావ్యము ప్రసిద్ధము. ఇది ద్విపదకృతి.

'శ్రీ సర్వ మంగళశ్రీతభూమి యగుచు
నా సదాశివునకు నాలయంబైన
వారాణసీపుర (వర) మేలు విభుడు
వారిత రిపుడు...ప్రతాపశాలి
సూనాస్త్రు రతిబోలు సుందరి యతని
మానిని యొప్పు సోమ ప్రభ యనగ
మతి కుమారుడు చంద్రమకు టాహ్వయుండు
నెతి వసంతుని బోలు విజరూపరేఖ
బుద్ధిమంతుడు మంత్రి పుత్రుల ఘనుడు
బుద్ధిశరీరాఖ్య బొలుపారువాడు
నరనాథ సుతుడొక్క వాడు సమ్మంత్రి
వరతనూజుని తోడ వసిభూముల కుసు
....
అని చెప్ప బేతాళు డాక్షణంబునను
జని శింశుపావృక్షశాఖతో వ్రేలె
వెలయ నీకథ పంచవింశతి లోన
వలరు ద్వితీయమై యభినుతంబగను.

ఇందిట్లున్నను దీనియందుగల వేఱుతాళపత్రములలో 2, 5, 6, 7, 8, 9 కథలు గలవు. గ్రంథ మసమగ్రము.[30] ఈ గ్రంథమున 387 వ పుటలో నీయబడిన బేతాళ చరిత్రకన్న నిది వేఱైనది.

---

29. ఇందే ఆర్ సంఖ్య 1011.

ద్విపదగ్రంథముల జాబితా 115 సంఖ్యలో 'బిల్హణకథ' (అము) అని మాత్రమేగలదు.

30. తంజావూరి పుస్తకశాల సంఖ్య 824. రెండవ సంపుటము. సంపాదకుడు. వి. సుందరశర్మ.

12. సీతాకళ్యాణము

ఏ కవి కృతమో తెలియని సీతాకల్యాణ ద్విపద యొకటి లభ్యమగుచున్నది[31]. అందుండి కొన్నిపంక్తుల నుదాహరించుచున్నాను.

"వినవోయి దశరథ విపులాధిపేంద్ర
సనయుడ యగణితసద్గుణసాంద్ర
రవికులంబున బుట్టు రాజశేఖరులు
వివరులు చాల నభీష్టదాయకులు.
....
జనపాల ధౌరేయ సత్పుత్రులైన
తనయుల నడసితి తథ్యంబుగాను
ఇంటిలోన వీభాగ్య మెట్టిదోగాని
తలచి చూడగ నీవు ధన్యుడౌ ధరను
అవనీశ విను మింక నమరంగనేను
వవగాను యాగంబుసేయు నేమించు
....
వరుసతోడుత స్వయంవరము జూడగను
వరుదెంచి హరువిల్లు నవలీల ద్రుంచి
వెల్లరాజులు సన్నుతింపగ రాము
డల్లడాయను ధన్యుడై తనివంచు.

పైవన్నియు ప్రాచీనములు. అముద్రితము. ఈ క్రిందిని నవీనములు ముద్రితములు.........

13. మడుకత

మంజరీ ద్విపద మంగిపూడి వెంకటశర్మ రచితము. క్రీ. శ. 1935 లో 'భారతి' పత్రికలో ప్రకటితము. మంచి రచన. ఒక హరిజన స్త్రీ సాహసగాథ యిందు వర్ణితము.

14. రతి విలాపము

ద్విపద. కళాప్రపూర్ణ త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరాయకవి రచితము. క్రీ. శ. 1940 లో భారతిలో ప్రకటితము.

15. వీరసింహుడు

మంజరి ద్విపద. కళాప్రపూర్ణ వఝ్ఝల చిన సీతారామస్వామిశాస్త్రి విరచితము. ఇందు 1490 పంక్తులున్నవి. ఇందలి కథ ఆర్వీటి రామరాజునకు సంబంధించినది. కొంత కల్పితముకూడ కలదు. పండితకవి ప్రౌఢరచన.

ద్విపద గ్రంథముల జాబితా

ఇందు 245 ద్విపద గ్రంథములున్నవి. గ్రంథములకు (అము) అముద్రితమని, (అల) అలభ్యములని సాంకేతికము లీయబడినవి. కొన్నిటి కేసాంకేతికములు లేవు. కొన్ని రెండు పేళ్లతో నున్నవి ఒకే గ్రంథముగా నున్నది. దీని నంతటిని విమర్శించుట కిట తావులేదు. స్థాలీపులాక న్యాయంగా కొన్నింటిని మాత్రమే విమర్శిస్తున్నాను.

1. అగుమంచికథ (అము). ఇది పరిశోధన పత్రిక 1955 ఫిబ్రవరి మొదలు నాలుగు సంచికలలో ముద్రితమైనది.

14. అధ్యాత్మ రామాయణము—మామిడమ్మ సుభద్రమ్మ. ఇది 1911 లో ముద్రితము. గ్రంథకర్త్రి మామిడన్న సుభద్రమ్మ

28. కాటమరాజుకథ (అము). నందుల కొటమరాజు. క్రీ. శ. 1917 లో కృష్ణా ముద్రాక్షరశాలలో చెన్నపురిలో అచ్చయినది. పరిష్కర్త యం. సంజీవకవి.

35. కృష్ణకథామృతము—తురగా పురుషోత్తమకవి. ముద్రితము. 1907.

38. కృష్ణార్జున సంవాదము. వాదిండ్ల గోపనమంత్రి. దీనిని విపుల పీఠికలో వావిళ్లవారు క్రీ. శ. 1950 లో అచ్చువేసియున్నారు.

43. గణమాలిక (అము). వివరములు లేవు. ఇది పాల్కురికి సోమనాథుని పండితారాధ్య చరిత్ర నుండి గ్రహింపబడిన సహస్రగణ మాలిక. ఇది 1895 లో ఏలూరిలో నొక శైవసంక లనమున ప్రకటితమైనది.

46. గోపికాంతుకాపహరము (అము). గ్రంథము ముద్రితమైన యెచ్చట నున్నది?

52. జాంబవతీ కల్యాణము (అల). కాళాధరకవి. కవి పేరు కళాధరుడు.

---

31. తంజావూరి పుస్తకశాల సంఖ్య 825.

65. దేవాంగపురాణము. (అము). భద్రకవి లింగన— ఇది 1879 లో చెన్నపురిలో ఆరాధ్యుల వీరేశలింగంగారిచే అచ్చువేయించబడినది.

73. నలచరిత్ర: రఘునాథ నాయకుడు. ముద్రణ— 1929.

74. నలచరిత్ర: చక్రపురి రాఘవాచార్యులు— ప్రథమ ముద్రణము 1841 American; Mission Press—Edited by C. P. Brown.

77. నలచరిత్ర: (అము). కాకర్లపూడి రాఘవాచార్యులు—ముద్రణ 1916.

83. నవనాథ చరిత్ర: గౌరన—ప్రథమ ముద్రణము—1842. Mission Press: Vepery- (Brown). B. M. C. 14174 K. 28.

88. పండితారాధ్య చరిత్ర: ప్రథమ ముద్రణము— 1909; శివధర్మేశ్వర రామలింగ ముద్రాక్షరశాల, వరంగలు.

ద్వితీయ ముద్రణము: వసపుల నాగయ్య: నిడుదవోలు సుందరము. విజయరామచంద్ర ముద్రాక్షరశాల, విశాఖపట్టణము 1914.

89. పతివ్రతా చరిత్ర: మద్రాసు. ప్రా. భా. నెం. 60. పరిష్కర్త. పరిష్కర్త ఎవరు?

90. పతివ్రతా చరిత్ర: (అము). కారణ వైరాగ్య రావు, ముద్రితము 1909.

99. పుష్పహారము: కోదండరామయ్య—ముద్రితము 1913.

100. పెద్దబొబ్బిలి మహారాజాకథ (అము). కాడూరి చెంగల్వరాజా వీరయ్య.

ఇది అముద్రిత మనుటతప్పు. దీని ముద్రిత ప్రతి లండనులో బ్రిటిషు మ్యూజియములో నున్నది. చూడుడు. B. M. C. 14174 K. 51 (S) B. M. C. అనగా British Museum Library Catalogue.

108. బసవ పురాణము. పాల్కురికి సోమనాథుడు. మద్రాసు వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్ 1952.

బసవ పురాణమును వేటూరి వారి విపుల పీఠికతో క్రీ. శ. 1929 లో ఆంధ్రగ్రంథమాల వారు ప్రకటించియున్నారు. దానివలననే ఆ గ్రంథ విశిష్టత లోకమెఱిగినది. ఆ వెనుక ద్వితీయ ముద్రణము క్రీ శ. 1952 లో ప్రస్తుత వ్యాసకర్త విపుల పీఠికతో ప్రకటితమైనది. ఈ రెండింటిని పరిశోధకులు, విమర్శకులు చారిత్రకులు ప్రమాణముగా గైకొన్నారు. ప్రస్తుత గ్రంథకర్త వావిళ్ల ముద్రణము నుదాహరించుటచే, పై రెండింటిని చూచియుండలేదని స్పష్టము.

110. బాల భాగవతము (అము) దోనూరు కోనేరునాథకవి. ఇది అముద్రితము కాదు. అవతారిక తక్క తక్కిన గ్రంథమంతయు క్రీ. శ. 1914 లో మద్రాసులో కృష్ణ ముద్రాక్షరశాలలో ముద్రితమైనది.

114. బ్రహ్మోత్తర ఖండము - పిడుపర్తి బసవన ఏ సాంకేతికము లేదు.

116. భక్తస్తవము (అము) పాల్కురికి సోమనాథుడు. ఇదే 'సోమనాథస్తవము' అను సంగతి తెలియక పోవుటచే గ్రంథకర్త వేఱుగానిచ్చినాడు. ఇదియును 1895 లో గణసహస్రమాలికతో ముద్రితమైనది.

118. భగవద్గీత (అము). వావిలికొలను సుబ్బారావు. ఇది ముద్రితము. చూడుడు - ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక - ఆంధ్రగ్రంథమాల వారిది. 134 వ పుట.

127. భల్లాణ చరిత్ర: (అల) మేధాతిథిభట్టు— దీని కాకర మెక్కడ?

133. మనుచరిత్ర: (అము). పూండ్ల వెంకటరమణయ్య - ఇది ముద్రితము. క్రీ. శ. 1904 లో నెల్లూరి శ్రీ రంగనాయక ముద్రాశాలలో అచ్చైనది.

134. మహాబోధ (అము). కొలని గణపతిదేవుడు— ఇదీ ముద్రితమే. చూడుడు—Bulletin of the Government Oriental Manuscript Library, Madras 1950 - పుటలు.

61—77. పరిష్కర్త. యస్. యస్. సుంద రేశ్వరరావు.

141. మాయాచిదానంద మంజరి (అము). నాదిండ్ల ఉమాపతి. ఇందే 49 వ సంఖ్యలో నిట్లున్నది. 49. చిదానంద మంజరి—(అము). ఉమాపతి. ఈ రెండును వేర్వేరు గ్రంథములా?

144. మార్కండేయ పురాణము - ఎల్లకర నరసింహ కవి. అముద్రితమనిలేదు.

157. యోగీశ్వర విలాసము—(అము) సిద్ధేంద్ర యోగి—ఇది ముద్రితము.

Bulletin of the Government Oriental Manuscript Library, Madras. Vol. X No. (1957) 33 పుటలు. పరిష్కర్త—మల్లంపల్లి శరభయ్య.

168. రామాయణము—(అల) భోసల యేకోజీ—ఇది అలభ్యమా! లభ్యము—చూడుడు. ఇదే పుట 155.

191. విష్ణుమాయా విలాసము—(అము). కంకంటి నరసింహకవి. ఇది ముద్రితమే—క్రీ. శ. 1868 లో మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ ముద్రాక్షరశాలలో—

201. శశిరేఖాపరిణయము (లేక) అభిమన్యు కల్యాణము—శేషము వెన్ను భట్టారకుడు—అవి ముద్రణ వివరణము తీయబడినవి. కాని ఈ గ్రంథము పేరు అభిమన్యు కల్యాణము గాని—శశిరేఖాపరిణయ మెంతమాత్రమును కాదు. ఇది అకారాదిక్రమమున 6 వ సంఖ్యగా నుండవలెను. చూ. ఇందే పుట-241. ఇది క్రీ. శ. 1892 లో ముద్రితము.

212. శ్రీరంగ మాహాత్మ్యము : (అము). ముకుంద యోగి. ఇది ముద్రితమే. 1892. చెన్నపురి విద్యారత్నాకర ముద్రాక్షరశాల.

217. సర్వేశ్వర ద్విపద : (అము) పిండము అప్పల స్వామి—ఇది ముద్రితమే — 1912. చూ. ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక—పుట 221.

220. సానందచరిత్ర : (అము). భద్రకవి లింగకవి. ఇది ముద్రితమే. చూడుడు. ఇందే పుట 194; అశోజ్ఞాపిక.

222. సారంగధర చరిత్ర : (అము) బాణాల శంభు దాసుడు. ఇది ముద్రితమే. 1885—ఏడు నూతుల ముత్తయ్యగారి శైవ సిద్ధాంత ముద్రాక్షరశాల, మద్రాసు.

223. సావిత్రీ చరిత్ర : (అము). ఎలమందరాజు. ఇది ముద్రితమే. 1913. చూడుడు, ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచిక, పుట 224.

224 సావిత్రీ చరిత్ర : ముప్పిరాల సుబ్బరాయకవి. ఏ సాంకేతికము లేదు.

231. సుజ్ఞానోపాఖ్యానము : (అము) తోటా కోటయ్య. ఇది ముద్రితమే. 1907. ఆంధ్రవాఙ్మయ సూచిక, 220 పుట

238. సోమనాథస్తవము :(అము) పాల్కురికి సోమ నాథుడు.

ఇది మూడు పర్యాయములు ముద్రితమైనది.

1895. సంకలన గ్రంథము.

1930. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక.

1965. సోమనాథుని లఘుకృతులు.

[ద్విపద వాఙ్మయము: గ్రంథకర్త : డా॥ జి. నాగయ్య, ఎం. ఏ. పిహెచ్. డి, తిరుపతి వేంకటేశ్వర విశ్వవిద్యాలయము, తిరుపతి: వెల. 15—00. ప్రతులకు — యూనివర్సిటీ బుక్ సెంటరు ప్రకాశంరోడ్డు, తిరుపతి.]

నిర్ణయం

శ్రీమతి ఆర్. వసుంధర

'రామయ్యన్నా' అని చిన్నగా పిలిచి తలుపు చప్పుడు చేసేడు కృష్ణమూర్తి. ఎవరూ వచ్చి తలుపు తీయలేదు. వినపడలేదేమోనని మరి కొంచెం పెద్దగా తలుపు తట్టేడు.

ఎక్కడో లోపల వసారాలోంచీ 'భామా, భామా...ఆ బాసిగాడో ఎవడో వచ్చినట్టున్నాడు, తలుపు తియ్..ఇంతలోనే వెయ్యకపోతే ఏం?' అంటూ కేక లేశాడు రామనాథం విసుగ్గా.

'ఎవరో నేను వెళ్ళిచూస్తాను...మీరు ఖంగారు పడకుండా పడుకోండి...ఈ పల్లెకొంపకి వచ్చినప్పటి నుండీ తలుపులు వెయ్యనూ తియ్యనూ సరిపోతోంది... ఏం గోలో, ఏమో! యిక్కడి మనుష్యులకి ఒక టైమనీ ఏమీ వుండదు' అని మాట్లాడుకుంటూనే వచ్చి తలుపుతీసింది.

వచ్చిన మనిషిని చూసి ఒక క్షణం మాట్లాడకుండా నిలబడిపోయింది. ముఖం విసుగుతో ముడుచుకుపోయింది. లేని నవ్వు తెచ్చిపెట్టుకుంటూ 'రా, లోపలికి' అన్నది.

కృష్ణమూర్తి లోపికివచ్చి బురద పేరుకుపోయిన చెప్పులు తలుపువారగా విడిచి నిలుచున్నాడు. భానుమతమ్మ బావిప్రక్కగా చూసి 'బాసిగాడు గొడ్లు తోలుకుపోయాడు...ఇంట్లోంచి కాళ్లు కడుక్కోవ–నికి నీళ్లు తెచ్చిస్తానుండు...' అన్నది కటువుగా. కృష్ణమూర్తి కాస్త ఖంగారుగా 'ఎందుకమ్మా, చెంద్రమ్మొదినా, నేను బావిలోంచి తోడుకొని కడుక్కుంటాగా...నీకెందుకూ శ్రమ' అంటూనే బావి దగ్గరకు వెళ్ళిపోయాడు.

కిష్టయ్యని చూస్తే అందుకే భానుమతమ్మకి మంట. ఏకాలంవాడో ఒదిలేసిన పేరుతో 'చెంద్రమ్మొదినా' అంటాడు. అలా అనటంలో కిష్టయ్య మడ్డితనమేకాకుండా తనను కించపరచాలనే భావం కూడా వున్నదని ఆమె అనుమానం. పెళ్ళవగానే చంద్రమ్మ అనే పేరు బాగాలేదని భానుమతిగా మార్చుకున్న విషయం అందరికీ తెలుసు! మరి యీ కిష్టయ్యమాత్రం పాతపేరును వదలలేదు.

'ఈ పల్లెటూరి మరియాదలతో నాకు చచ్చే చావుగా వుందనుకో కిష్టయ్యా...ఒక్కొక్కరూ వేళాపాళా లేకుండా పరామర్శకు వస్తుంటే వాళ్లకు కాళ్లకు నీళ్లదగ్గర్నుండీ కాఫీ ఫలహారాలూ, భోజనాలవరకూ అమర్చాలాయెను. లేకుంటే ఫలానావిడ మనుష్యుల్ని పలకరించదని చుట్టుప్రక్కల వాళ్లు మొత్తం గుప్పుమని పోతాయాయెను... అయనకు యీ విషయం పట్టింపుగా వుంది, నాకేమో చావుగా వుంది...' అన్నది. కృష్ణమూర్తికి తగలాలనే అన్నది. కాని కిష్టయ్య పట్టించుకోకుండా బక్కెట్లో తోడిననీళ్లు ధారాళంగా కాళ్లమీదకు ఒంచుకుంటూ బురద కడుగుతూనే 'మీకేమో అలవాటు లేదాయెను...ఈ పల్లెటూళ్లల్లో యింతేనమ్మా' అన్నాడు అనునయంగా.

భానుమతమ్మకు గడిచిన రోజులు జ్ఞప్తికివచ్చి కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగినై. తన భర్త రామనాథం మంచి పేరుగల గవర్నమెంటు డాక్టరుగావున్న రోజుల్లో నలుగురు పనివాళ్లు యింట్లో నిండుగా తిరుగుతూ వున్నప్పుడు ఈ కిష్టయ్య తాము వుద్యోగరీత్యావున్న పట్టణానికి నాలుగుసార్లు వచ్చాడు. 'వూరు చూడటానికి'. అంత హోదాగల యింట్లో తిరగటానికి, శుభ్రంగా యిస్త్రీ కవర్లు వేసిన సోఫా దిండ్లమీద

కూర్చోవడానికి సంకోచించి బయట అరుగుమీదనే యింటికొచ్చిన రోగుల్తో కబుర్లు చెబుతూ కాలం గడిపేవాడు...యిప్పుడు కొడుకు ఢిల్లీలోనూ కూతురు అమెరికాలోనూ వున్నారు; ఆయన తిక్కె రవగానే తామిద్దరూ యీ స్వగ్రామానికి రావలసి వచ్చింది. ఇక్కడుండే పల్లెటూరి మొద్దుల్నీ, బంధువులనటానికి పనికిరాని వాళ్లని మనుష్యులుగా మన్నించవలసివస్తోంది. కిష్టయ్యకు స్వయంగా కాళ్లకు నీళ్లిచ్చి మర్యాద చెయ్యవలసిన పరిస్థితి ఏర్పడింది!

హైదరాబాదులో మంచి యిల్లొకటి తీసు కొని అక్కడికే తరలి వెళ్లిపోవాలని అనుకుంటుండ గానే తెచ్చుకున్న సామాన్లు విప్పకుండానే ఎనభై ఏళ్ల ముసలి అత్తగారికి జబ్బుచేసి చావటం, మూడు నెల్లు తిరక్కుండానే ఆయనకు స్ట్రోక్ రావటం జరిగి పోయింది. మనశ్శాంతివుంటే ప్రాణభయం లే దన్నాడు గుంటూరులో డాక్టరు. 'ఇహ ఎన్నాళ్లకో హైదరాబాదు వెళ్లేది!—' అని నిట్టూర్చుతూ లోనికి వెళ్లింది భానుమతమ్మ – కృష్ణమూర్తికోసం తవ్వెడు బియ్యమూ గిద్దెడు పప్పూ వుడకబెట్టడానికి.

ముందు గదిలో పాతకాలపు పెద్దపట్టెమంచం మీద నాలుగంగుళాల మందపు పరుపుమీద పడుకుని వున్నాడు రామనాథయ్య. పైపంచెతో ముఖం తుడుచు కుంటూవచ్చిన కృష్ణమూర్తిని చూసి చిన్నగా నవ్వి 'కూర్చో' అన్నాడు.

దూరంగావున్న గిలకల కుర్చీని మంచం దగ్గ రగా లాగి పైపంచెతో దులిపి కూర్చున్నాడు కిష్టయ్య. 'ఒంట్లో ఎట్లా వుంది?' అన్నాడు. 'గుంటూరులో డాక్టర్లు మనశ్శాంతి వుండాలన్నా రంటగదా...ఇంతకీ నీకొచ్చిన కష్టమేమిటో...' అంటూ పెత్తండ్రి కొడుకు రామనాథయ్య మొహం లోనికి పరిశీలనగా చూశాడు. సమాధాన మేమీ రాక పోయేసరికి 'ఎప్పుడూ నలుగురు పెద్దమనుషుల్లో పేరుగా పట్టణాల్లో తిరుగుతుండేవాడివి, యీ పల్లె టూళ్లో ప్రొద్దుపోవటంలేదేమో...పోనీ అబ్బాయి దగ్గరకెళ్లి నాలుగువాళ్లు వుండిరారాదా...ఈ వూళ్లో కొచ్చి ఏడాది కావస్తోంది, బయట కాలుపెట్టక పోతివి...' అన్నాడు సానుభూతితో.

తమ్ముడి మాటలు విన్న రామనాథయ్యకు ఎక్కడో దూరంలోవుండి అదృశ్యమైపోతున్నట్లున్న పాత రోజులు జ్ఞాపకంవచ్చి సంతోషం కలిగింది. ఏడాది నుంచీ తానూ యీ పల్లెటూరి రైతుల్లో ఒకడై అనామకుడై పోయినట్లుగా కించపడ్డాడు. కిష్టయ్య రాకతో తాను మళ్లీ ఒక హోదాగల డాక్టరైనట్లు అనుభూతి కలిగింది. 'కాస్త ఆరోగ్యం కుదుటపడగానే హైదరాబాదుకు వెళ్లిపోవాలను కుంటున్నానురా కిష్టాయ్. నా స్నేహితులు చాలమంది అక్కడే వున్నారు...యిప్పట్లో అబ్బాయిదగ్గిరికి వెళ్ల టానికి వీలుకాదులే...ఆరోగ్యం చూసుకోవద్దూ' అన్నాడు.

కిష్టయ్యకు ఒంటరిగాడైన అన్నమీద సాను భూతి ముంచుకొచ్చింది. 'ఏమిటోలే అన్నా... అందరూ చదువులు చదువులని ఎగబడ్డమేగాని ఆఖరికి చూస్తే కష్టానికీ సుఖానికీ దగ్గరలేకుండా ఆ పిల్లలెక్కడో మన మెక్కడో!...' అంటూ పుగాకుపాయ తీశాడు. దాన్ని చదునుచేసి నిలువుగా రెండు సగాలుగా చీల్చాడు. ఒక సగం చక్కగా సాఫీ చేసి కాలిమీద పెట్టుకున్నాడు. రెండోసగం సమ మైన పొడవులో ముక్కలుగా తుంచి, ఆ ముక్కలన్నీ సాఫీచేసిన పాయలో పెట్టుకొని తాపీగా చక్కగా చుట్టచుట్టాడు.

ఈ ప్రయత్నమంతా కించిత్ తిరస్కారంగా చూస్తూ 'చదువుల సంగతి నీకేం తెలుసు!' అను కున్నాడు రామనాథయ్య. కిశోర్ ఢిల్లీలో వెయ్యిరూపా యిల జీతంతో మంచి వుద్యోగంలో వున్నాడు. శాంతి అమెరికాలో భర్తతోపాటుగా వుద్యోగంచేస్తూ నెలకు ఆరువేలు తెచ్చుకుంటున్నది. ఆ డబ్బూ సుఖమూ గొప్ప దనమూ లక్షలో ఒకరికే, అదృష్టవంతులకి దక్కేవి. ఇప్పుడుదగ్గరలేకున్నా, ఎక్కడోవున్న వాళ్లిద్దరూ తన రెండు కళ్లు; ఆశాజ్యోతులు! తన ఆశలన్నీ వాళ్లలో రూపొందుతూంటే తాను పొందుతున్న ఆనందం పిచ్చి కిష్టాయ్ కేం తెలుస్తుంది!

కిష్టయ్య చుట్టచేతిలో పట్టుకొని గుండ్రంగా త్రిప్పి చూసుకుంటూ 'అసలు నేనొకమాట చెప్పా

లనే వచ్చాననుకో...అహ, నీకు తెలియదని కాదులే... అయినా...' అంటూ సాగదీశాడు.

రామనాథయ్య నవ్వుతూ 'అంత సందేహిస్తావేమిట్రా. చెప్పు' అన్నాడు.

కిష్టయ్య కొంచెం ఆలోచించి 'అందరూ నానా రకాలుగా మాట్లాడుతారు...అవన్నీ నీవు మనసులో పెట్టుకోవద్దు...పెద్ది సంగతిగాని, నీ జబ్బు సంగతిగాని ఎవరైనా ఏమైనా చెవిలోవేస్తే పట్టించుకోబోక. ఇక్కడ తంకో వెర్రి మొర్రి ఆలోచన. ఇవన్నీ యిక్కడ మామూలేలే'...అన్నాడు.

రామనాథయ్యకు వూళ్ళో వాళ్ళు అనుకుంటున్నారని బాసిగాడు చెప్పిన విషయం జ్ఞాపకం వచ్చింది. ఎనభై ఏళ్ళు బ్రతికి చచ్చిపోయిన తల్లి ఏకైక పుత్రుడైన తనమీద ఆశ చావని దయ్యమై పట్టిందనీ, అదే యీ జబ్బుకు కారణమనీ అనుకుంటున్నారట! 'ఇంత చదువుకున్న వాడిని...అందులో డాక్టర్ని...నీవు చెప్పకపోతే తెలియదనుకున్నావా?' అన్నాడు. నవ్వుతూ తేల్చేద్దామని ప్రయత్నించినా గొంతులో విసుగు వ్యక్తమైంది.

భానుమతమ్మ వచ్చింది. 'అన్నానికి లే' అన్నది కిష్టయ్యతో. 'ఇప్పుడెందుకు చేశావమ్మా...ఇంటి దగ్గర చద్దిఅన్నం తినే వచ్చాను' అన్నాడు. 'ఎండన బడి నాలుగుమైళ్ళు పీనా వూరినుండి నడిచే ఒచ్చావుగా, లే' అన్నదామె. పైపంచె కుర్చీలోవేసి లేచి వెళ్లాడు కిష్టయ్య.

* *

రామనాథయ్యకు ఒళ్ళంతా పీకుతున్నట్లు తిమ్మిరిగా అనిపించింది. దిండ్లు సర్దుకొని కళ్ళు మూసుకొని పడుకున్నాడు. తనకు ఆరోగ్యం సరిగా లేనప్పుడైనా పిల్లలు వచ్చే పరిస్థితి లేనందుకు కించిత్ బాధ కలిగింది. పల్లెటూరి అమాయకుడైనా కిష్టయ్య అన్న మాటల్లో కొంచెం సత్యం వుందేమో అనిపించింది. సత్యంతో సంబంధం లేని ఆశల్లాగా ఎక్కడో దూరాన ఆ పిల్లలు! అనుకున్నాడు.

ముసలితల్లి మంచంలో వున్నప్పటి మూలుగు చెవుల్లో హోరెత్తుతోంది. కిష్టయ్య మాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. దయ్యం, దయ్యం! దయ్యమంటే ఏమిటి? చచ్చిపోకముందు అమ్మపడిన బాధ, అప్పటి ఆవిడ మూలుగూ ఆరునెల్లయ్యాక యిప్పుడూ మనసును వికలం చేస్తోందంటే, అది దయ్యం కాదా? దీని కంతటికీ కారణమైనది...కారణం... అబ్బ! అంటూ నుదుటనిండిన స్వేదబిందువుల్ని వేలితో పోగుచేసి క్రిందకు విసిరేశాడు. ప్రక్కనున్న టవలుతో ముఖం, మెడా తడిలేకుండా తుడుచుకున్నాడు. ఓ ప్రక్కనుండీ తుడుస్తూవుండగానే మళ్లీ చెమట చిన్నచుక్కలుగా ఏర్పడుతోంది. గుండె దడదడ లాడుతున్నట్లుగా వేగం హెచ్చించుకున్నది. 'జబ్బు అనేది రాకూడదుగాని వచ్చిందంటే అన్నీ బాధలే' అనుకున్నాడు డాక్టర్ రామనాథం నిస్సహాయంగా...

ఆమె, అమ్మ, ఎనభైఏళ్ల వయసులోకూడా, వేదనాభరితమైన అంత్యసమయంలోకూడా స్వతఃసిద్ధమైన ఠీవిని పోగొట్టుకోలేదు. దువ్వి ముడివేసిన తెల్లనైలాన్‌దారాల్లాంటిజుట్టు, విశాలమైన నుదురు, ముసలితనంలో మరింత స్ఫుటంగా కన్పిస్తున్న కోటేరులాంటి ముక్కు, వయస్సులో తెల్లపొరలు క్రమ్మటంవలన ఎదుటివాళ్ల మనసుల్లో మరింత జంకు గలిగించే పెద్దకళ్లు—ముసలితనంలో ఆమె శక్తి ఏమాత్రం తగ్గలేదు! తాను గుర్తెరిగినప్పటి నుండీ ఆ కంచుగంటలాంటి అధికారపూర్వకమైన స్వరమూ, మనసు లోతుల్లోకి చూసే నిశితమైన చూపూ, నిర్లక్ష్యాన్ని సహించలేని మానసిక తీవ్రతా- అన్నీ తన మనసులో తిరుగులేనివిగా మాయని ముద్రగా నిలిచిపోయాయి. తనఎడల ఆమె ప్రేమనే చూపినా ఎందుకో తాను సహజంగా ఆమె దగ్గరకు వెళ్లలేకపోయాడు. ఆ ప్రేమ మానసికమైనది, హృదయం నుండి వచ్చేదికాదు; అందుబాటుదూరంలో నిలబెట్టి వుంచేది!

ఆపరేషన్‌కు అనువుకాని వయసులో, పొటిలో కాన్సర్ వచ్చి బాధతో వుండచుట్టుకొనిపోతూ, జంతువులాగా అమానుషమైన గొంతుతో మూలుగుతూ వున్నప్పుడూ ఆమె బలహీనురాలైన ముసలి మనిషిలాగా కన్పించలేదు! మూడుసార్లు 'నాయనా, నీవు

డాక్టరువి, నా బాధ అంతంచేసి మాతృఋణం తీర్చు కోరా' అన్నది—కాదు, ఆజ్ఞాపించింది. మొదట తానా మాటలు పట్టించుకోలేదు. డాక్టరుగా తాను ఎన్ని రూపాల్లో ఎంతబాధనుచూడలేదు గనుక! కాని... అనంతమైన శక్తికి, శివికి మూర్తిగా జ్ఞానంరాని పసితనంనుండీ తన మనసులో నిలిచివున్న అమ్మ యిప్పుడు యింత ఘోరంగా మూలగటం, బాధ పడటం, తన మనసులో ఒక అసామాన్య స్థితిని తెచ్చి పెట్టింది...మార్ఫియా మత్తులోవున్న కొద్దిసమయం తప్పించి రాత్రింబవళ్లూ, నెలరోజులు...నెలరోజులు! 720 గంటలు...43,200 నిమిషాలు...ఇరవై ఆరు లక్షల సెకండ్లకాలం నిర్విరామంగా ఆ అమానుషమైన మూలుగును భరించాడు, అనుభవించాడు! పిచ్చెక్కిపోతోందేమో అనిపించింది...ఆమె యింత అర్థంలేనిబాధను అనుభవించటం అసంగతంగా తోచింది.

'ఎట్లాగూ పోయే ముసలావిడ ఆ ప్రకారం బాధపడుతూవుంటే చూస్తూ వూరుకుంటారా! ఏమైనా చెయ్యకూడదూ...అంతగా అడుగుతోంది మరి...' అన్నది భానుమతి. సాభిప్రాయంగాచూస్తూ, అర్థం కానట్లు చూస్తూ వుండిపోయాడు తాను. తరువాత క్రమంగా ఆ వుద్దేశ్యం బలపడి, నాలుగోసారి అమ్మ కోరినప్పుడు ఒణుకుతున్న చేతుల్తో యిచ్చాడు ఆమె మొయ్యలేని మార్ఫియా ఇంజక్షను.

వున్నట్లుండి, తీవ్రమైన రెండు ఎండ తెరల మధ్యన ఉబ్బవేస్తూవుండే వాతావరణంలోని అసహజ ప్రశాంతత లాంటిది ఏర్పడింది. బాహ్యప్రపంచంనుంచీ మూలుగు అస్తమించింది.

ఒక ప్రాణాన్ని అంతం చెయ్యడానికి మరో మనిషికి హక్కు వున్నదా? అంత అనాలోచితంగా ఆవిణ్ణి ఎట్లా చంపగలిగాడు తాను! ఒక హంతకుడికీ తనకూ భేదం ఏమిటి? ఆ మూలుగు తనలో కల్గించిన మానసిక వైకల్యాన్నుండీ తప్పించుకోవడానికే అట్లా చేశాడా తాను?

హార్దికమైన ప్రేమను అందించని తల్లిని చంపాడా తాను?

ఒక అనిశ్చిత మానసికస్థితిలో భార్య చెప్పిన పనిని చేశాడా తాను?

భాను తననుగురించి ఏమనుకుంటోంది?

ఏం జరిగింది? ఈ నిర్ణయం ఎందువలన జరిగింది??

ప్రతి విషయాన్నీ పూర్తిగా భిన్నమైన రెండు కోణాల్లోంచీ చూడవచ్చును. అట్లాంటప్పుడు 'సరియైన నిర్ణయం' అనేది ఏది? ఎట్లా తెలుసుకోవటం? అయోమయంలో పడిపోయాడు రామనాథయ్య.

క్రమంగా బాహ్యప్రపంచంలోంచీ అంతరింపజేసిన ఆ మూలుగు మనసులో నిండిపోయింది......

భోజనం చేసివచ్చాడు కిష్టయ్య, తృప్తిగా త్రేనుస్తూ. 'అరె, చెమట కారిపోతోందే' అంటూ ప్రక్కనున్న విసనకర్రతో విసరటం ప్రారంభించాడు. రామనాథయ్యకు చల్లటిగాలి తగలటంతో కాస్త తేరుకున్నట్లనిపించింది.

'బోలెడన్ని తత్వాలు పాడతావు, వేదాంత చర్చలు చేస్తావు...కిష్టయ్యా, మనిషి తీసుకునే నిర్ణయానికి సబబు ఎట్లాంటిదో చెప్పు, చూద్దాం...' అన్నాడు రామనాథయ్య సగం నవ్వులాటగా ధ్వనింపజేస్తూ.

చొక్కాజేబులోంచీ యిందాక చుట్టిన చుట్ట బయటికితీశాడు కిష్టయ్య. రెండు అగ్గిపుల్లల సహాయంతో ముట్టించాడు. అన్నను పరికెలనగా చూసి 'ఆదేమిటన్నాయ్, వేదాంతంమీద దృష్టి మళ్లింది!... నవ్వులాటకా?...నిర్ణయాలు తీసుకోవడానికి మనమెంతటివాళ్లం గనక! అంతా వాడి లీల!' అన్నాడు.

మెట్టవేదాంతం. కిష్టయ్య కింకేం తెలుస్తుంది ఇంతకంటే! అనుకున్నాడు రామనాథయ్య. నవ్వు వచ్చింది. 'అయితే ఏంచేసినా ఫరవాలేదంటావ్!' అన్నాడు.

కిష్టయ్య కాస్త ఆలోచనలో పడ్డాడు. 'మనస్ఫూర్తిగా చేస్తేసరి. ఒకళ్లకి బాధ కలిగించకుండా...' అంటూ ఆగి 'యివాళ నన్ను బాగా ఆట పట్టించాలనుకున్నావ్!' అన్నాడు.

భానుమతమ్మ వచ్చింది. 'కిష్టయ్యా. అచుట్టసాగ ఇంజన్‌లాగా ఒదుల్తున్నావ్' అన్నది నొసలు చిట్లిస్తూ.

కిష్టయ్య చుట్టచివర్ని నేలమీదరుద్ది, ఆర్పి జేబులో వేసుకున్నాడు నవ్వుకుంటూ. 'ఆయన అసలే మనసు బాగుండలేదు..మీ పెద్ది నెలరోజులు గొంగడించి చెవులు హోరెత్తించింది. అదే మనసు పాడుచేసిందని అంటున్నారు...ఇహ నీ వేదాంతం కాస్త జోడించావంటే బాగానే వుంటుంది' అన్నది.

'ఆ, కాస్సేపు వుబుసుపోక...' అన్నాడు రామనాథయ్య. 'చేసేదంతా భగవంతుడే నన్నావ్; అంతలోనే మనస్ఫూర్తిగా యితరులకి బాధ కలిగించకుండా చెయ్యాలంటున్నావ్. మరి అన్నీ నడిపిస్తుండేది నీవా, భగవంతుడా?' అనడిగాడు కొంచెం వుత్సాహంగా, కిష్టయ్యను బోల్తా కొట్టించానన్నట్టు.

'అంతా వాడే చేయించేది. మనం చేస్తున్నామని అనుకొని సబబులకోసం చూడబోతాం, తాపత్రయపడతాం. చేయించేది వాడేనని తెలుసుకుంటే బాధేవుండదు...' అన్నాడు కిష్టయ్య, వెనక ఎప్పుడో ఒక స్వాములవారు చెప్పిన విషయం జ్ఞాపకం చేసుకొంటూ.

రామనాథయ్య నవ్వేశాడు. 'చాలా అద్వైతంగా వుండే వ్యవహారం...యిదంతా కనిపెట్టిన వాళ్ళెవరో గాని మొత్తానికి పని చాలా సులువు చేసేశారు... మేము అట్లాగ కాదు. చేసిన పనికంతా బాధ్యత వహిస్తాం, యింకోళ్ళమీద తోసెయ్యం, అదీగాకుండా నా యాభై ఆరేళ్ల జీవితంలోనూ నీవు వున్నావని చెబుతున్న భగవంతుడు నాకు ఎప్పుడూ కన్పించలేదు' అన్నాడు.

అంతలోనే ఒళ్లంతా లాగేస్తున్నట్లు గుండె పిండేస్తున్నట్లు బాధ కలిగింది. 'పిల్లలు, పిల్లలు' అనుకున్నాడు ఆదుర్దాగా, అస్పష్టంగా మనసు లోతుల్లోకి దూసుకుపోయిన ఆలోచనలో. 'వాళ్ళు రాలేరు రారు' అనుకున్నాడు. మనసులో నిస్పృహ నిండిపోయింది. 'అబ్బ, నొప్పి, నొప్పి...' అంటూ వుండ చుట్టుకు పోయాడు.

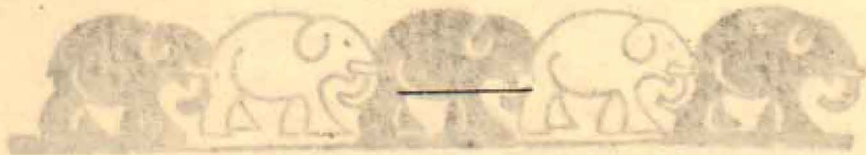
'ఎక్కడ, ఎక్కడ...' అంటూ ఖంగారు పడ్డాడు కిష్టయ్య.

'త్వరగావెళ్ళి డాక్టరును పిల్చుకురా...అల్లా నిల్చున్నావే' అంటూ భర్త దగ్గరకి పరుగెత్తుకు వచ్చింది భానుమతమ్మ. చేతులూ కాళ్ళూ బారచాపుకొని నిటారుగా పడుకుండిపోయాడు రామనాథయ్య నిలువుగుడ్లతో చూస్తూ. కిష్టయ్య గాభరాగా డాక్టరు కోసం పరుగెత్తాడు......

* * *

శిలాప్రతిమలా కూర్చుండిపోయింది భానుమతమ్మ, అనుకోని పరిణామానికి తట్టుకోలేక. ఢిల్లీలోవున్న కొడుకూ, అమెరికాలోవున్న కూతురూ, హైదరాబాదులో గడపవలసిన జీవితం, హోదా, ప్పదనం—అన్నీ గాలిలో దూదిపింజల్లాగ అందకుండా ఎగిరిపోగా ముక్కలైపోయిన మనసు యీ పనికిరాని పల్లెటూరు, కిష్టయ్యా, నిస్సహాయత, ఒంటరితనం అన్న కఠిన సత్యాన్ని ఎదుర్కోలేక దీనంగా ఏడ్చింది......

ఢిల్లీనుండి కొడుకు రావటానికి రెండు రోజులైనా పడుతుంది గనుక, ఎండాకాలం శవాన్ని నిలపటం కష్టం గనుక, ఐస్‌లోపెట్టినా వికృతమైపోతుందిగనుక, కృష్ణమూర్తి అన్నశవానికి అంత్యక్రియలు నిర్వర్తించాడు. 'ఈ పని చెయ్యటానికే నన్ను యిప్పుడు యిక్కడికి రప్పించావా స్వామీ!' అనుకున్నాడు కళ్ళు వొత్తుకుంటూ.........

'ఏదో తళుకు!'

శ్రీ ఇంద్రగంటి భానుమూర్తి

ఎద తుదల ఏదో తళుకు
కదిలెనే కదిలెనే—

రుచిరారుణ స్వర్గ
లోకాలదో ఏమొ
ఏదో చల్లని నవ్వు
ఎడద వెన్నాడెనే—

ఏ దయా మృదు పాద
మీ హృదిని తాకెనో
గుండె పట్టని వెలుగు
గోళమై పోయెనే—

తరళ వ్యథా తపన
తప్తమీ బ్రతుకుపై
పిలి వెన్నెల యేదో
జాలిగా వాలెనే—

ఆ కులికి పడురేల
ఈ కుటిని ప్రేమగా
చందనానిల మొకడు
స్పృశియించెనే—

విడని చీకటి రెక్క
విడిపోయి,, ఇపుడు ఈ
ద్వారముఖమున, ఉష
స్తోరణము వ్రేలెనే—

నున్నటి అంచులు - ప్రవహించే ఉద్యమాలు :

సాహిత్యోద్యమాల వెనుక అదృశ్య శక్తులు

—డా. ధర్మవీర్ భారతి

అర్ధరాత్రి: లక్షలాదిమందిని చుట్టుకొని చడీ చప్పుడులేని బస్తీలతో నిద్రిస్తున్న లండన్ నగరం. కాని అక్కడే కొందరు నిద్రించడం లేదు.

చెలసీ ప్రాంతంలోని ఫులహామ్ రోడ్డుపై వున్న కాఫె ద ఆర్టిస్ట్స్. సిగిరెట్లతో మసిబారిన చిన్న—చిన్న బల్లలచుట్టూ దాదాపు ఐదువందల మంది కూచోడానికి ప్రయత్నిస్తున్నారు. బల్లలపై ఖాళీ సీసాలు. సీసాలపై నిలుచున్న కొవ్వొత్తుల పాలిపోయిన వెలుగు. వాళ్ళంతా అసాధారణమైన బొహిమియన్‌లుగా మారిపోవడానికి అక్కడ ఎంతగానో యత్నిస్తున్నారు.

ఇక్కడ ఈ కాఫెలో కళాకారులందరు పాపం, ఎంతో కష్టంగా కాఫీకాకపోతే కోకాకోలా మాత్రమే తాగ గలుగుతున్నారు.

బయట నిశ్శబ్దంగావున్న రోడ్డుపై కొన్ని మోటారుకార్లు వెళ్ళిపోయిన చప్పుడు. ఆ తర్వాత అకస్మాత్తుగా రోడ్డు సాంతం నిండిపోతుంది. ఒక పోలీసు లారీ, రెండు నల్లనికార్లు, ఒక స్క్వాడ్ కారు. పోలీసులంతా చుట్టుముట్టి వేసారు. కాఫెపై దాడి చేశారు. అపాయకరమైన మత్తు పదార్థాల నిషేధచట్టంకింద వాళ్ళచేతుల్లో వారంట్. ఇంతకీ పోలీసులంతా నల్లమందు, గంజాయి దాగివున్న స్థలాలను వెతుకుతున్నారు.

కాఫెలోవున్న కళాకారులలో కొందరిని మోటారు కార్లలోకి బలవంతంగా నెట్టివేసారు. ఈ రోజు కోర్టులో వారిపై కేసు. మరో వందలాదిమంది పేర్లను - చిరునామాలను పోలీసులు వ్రాసుకున్నారు. ఇదంతా ఒక బొహిమియన్ సాయంత్రాన్ని గడపడానికి గాను చెల్లించవలసి వచ్చిన ఒక అల్పమైన మూల్యం.

కాఫె ఖాళీగాపడి వుంది. ఎక్కడినుండోవచ్చి గుమిగూడిన గుంపు, ఎక్కడికో మళ్ళీ చెదిరిపోయింది. లోన కొవ్వొత్తులు మసక మసగ్గా వెలిగి ఆరిపోయాయి.

— డెలీ ఎక్స్‌ప్రెస్ : లండన్ :
14 మే 1962.

ఉదయమే చాంబర్‌మేడ్ చాయ్‌తోబాటు వార్తాపత్రికల కట్టను ఇచ్చి వెళ్ళిపోయింది. వాటిలోని అంతర్జాతీయ వార్తలను వదిలివేసి పై వార్తలో నేను మునిగిపోయాను. పత్రికల్లో మరికొన్ని వివరాలు కూడా వున్నాయి. నిన్నరాత్రి అక్కడ కొందరి వద్దవున్న సిగిరెట్లలో మరిజువానా, మరికొందరివద్ద నల్లమందు, ఇంకా కొంతమంది జేబుల్లో భాంగ్ పొట్లాలు పట్టుబడినట్టు డేలీ టెలిగ్రాఫ్ కథనం. ఆరుగురు కళాకారులు రిమాండ్‌లో వున్నట్టు, వారి చిరునామాలతోబాటు పేర్లుకూడా ప్రకటించారు. టెలిఫోన్ మోగగానే రిసీవర్ చేతిలోకి తీసుకొన్నాను. అటువైపునుండి వాసిఫ్! మాట్లాడుతున్నాడు— యా ఖుదా (హే భగవంతుడా). భారతీగారు నిన్నటుక

వాకిలో తప్పిపోయాము. మా చిన్నకారు దారిలో చెడిపోబట్టి నయమైంది. నిన్నరాత్రి ఆ కాఫెని మీకు చూపెట్టాలని మా ప్రోగ్రాం. ఇక్కడి నవకవులు, రచయితలు, కళాకారులు గుమిగూడే ప్రసిద్ధమైన చోటది. ఆ ముఖాలని చూడవలసిందే!'

నాకిప్పుడు జ్ఞాపకం వస్తోంది. ఆనాడు వాసిఫ్ నన్ను ఆ ప్రాంతాలవైపే తీసుకెళ్లాడు. అక్కడే ఒక విశాలమైన షామియానాలో విశ్వవిఖ్యాతమైన—చెలసీ పుష్పప్రదర్శనంకోసం ఏర్పాట్లు సాగుతున్నాయి. అక్కడికి దగ్గర్లోనే ఈ కళాకారులుండే ప్రత్యేక ప్రదేశం కనపడింది. చిరిగిన దుస్తుల్లో, పెరిగిన జుత్తుతో మగవాళ్లమాదిరి కనపడే ఆడవాళ్లు, ఆడవాళ్లమాదిరివుండే కుర్రాళ్లు. వీళ్లంతా సంఘానికి వ్యతిరేకంగా యుద్ధాన్ని ప్రకటించారు.—వీళ్లే ఆ బీటునిక్‌లు, నిరాశ చెందిన యువకులు.

నేను 'బియాండ్ ది ఫ్రింజ్' నాటకాన్ని చూడకుండావుంటే, ఆస్బోర్న్, గిన్స్‌బర్గ్ రచనల్లోని నిశితమైన విక్షోభాన్ని గుర్తించకుండావుంటే ఈ యువకులపట్ల నా అభిప్రాయం కూడా లండన్ వాసులతో, పురాతన పాశ్చాత్య సమాజంతో సమంగా వుండేది. ఈ వైముఖ్యానికి గురైన యువకులందరు కేవలం తాగుబోతులని, నల్లమందుభాయిలని, వీళ్ల అసలు చికిత్సాస్థానం పిచ్చాసుపత్రి లేక పోలీసుస్టేషన్ అని నేనుకూడా భావించివుండేవాణ్ణి. కాని... గిన్స్‌బర్గ్ వీళ్ల ప్రసక్తితెస్తూ తన ప్రఖ్యాత కవితను ఇలా ప్రారంభిస్తాడు:

—'నేను చూసాను నా తరానికి చెందిన మహా మేధావులని పిచ్చెక్కి ధ్వంసమై, ఆకలితో, బాధలో నగ్నంగా......' అయితే ఈ కూలిపోవడంలో శరత్ సృష్టించిన దేవదాసు కరుణగాని, గోర్కీపాత్రలు ఓడిపోతూ ధ్వనింపచేసిన విప్లవ భావాలుగాని లేవు. ఇందులో ఒక విచిత్రమైన నిరర్థకత గురించి బోధ, ఆకస్మికమైన విస్ఫోటనం గురించి బాధ వున్నాయి. ఈ తరుణంలోనే అమెరికాలో గిన్స్‌బర్గ్ తన ప్రఖ్యాత కవితకు 'హవుల్' (క్రోధ పూరితమైన అడవి జంతువు ఆర్తనాదం) అని శీర్షిక పెడుతూ వుండగా ఇంగ్లాండ్‌లో జాన్ ఆస్బోర్న్ నాటకం 'లుక్ బ్యాక్ ఇన్ ఏంగర్'లోని నాయకుడు దానికే వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నాడు—'ఈ మనుష్యుల్లో, మెదడులో ఒక జ్వలించే శక్తి వుంది. ఈ శక్తి తనలా జ్వలించే మరో సత్తాను వెదుకుతుంటుంది. ఈ ప్రపంచంలో అన్నింటికంటే విరాట్ స్వరూపంతో వున్న శక్తివంతమైన ప్రాణం బహుశా అందరికంటే ఏకాకిగావున్న ప్రాణమే. ఆ జీవి బలమైన ముసలి ఎలుగుబంటిలా ఆదిమ అరణ్యంలో తన శ్వాస చెమ కాలే తిరుగాడుతూ వుంటుంది. దానికి ఎవరి ఆసరా లేదు, ఏ గుంపు లేదు, హామి ఇచ్చే జనం లేదు.'

'హవుల్'లోని ఆ అగ్ని, పై వాక్యాల విస్ఫోటక శక్తి. అయితే వీటిలోనుండి సక్రియ-విప్లవకారుడి, ప్రపంచాన్ని మార్చాలనే సంకల్పంతో, అదమ్య నిష్ఠతోవున్న నాయకుడి స్వరూపం ఎందువల్ల ఉబికి రావడం లేదు? టాల్‌స్టాయ్ సృష్టించిన పియరే లేక రోమారోలా సృష్టించిన క్రిస్టోఫ్ ప్రతిమ ఎందుకు ఉబికి రావడం లేదు? హెమింగ్వే సృష్టించిన బెస్తముసలివాడి చరమ-నిర్వేదం ఎందుకు వ్యక్తం కావడం లేదు? ఇప్పుడు నా ఎదుట పై విక్షోభ పూర్ణితమైన వాక్యాలు వున్నాయి, వాటితోబాటు ఉదయమే వచ్చిన దినపత్రిక! లండన్‌లో దాడి జరిగిన తర్వాత నిశ్శబ్దం ఆవరించిన కాఫే ద ఆర్టిస్ట్‌లో నిశ్శబ్దంగా పడివున్న బల్లలు, (కొంచెం పూర్వమే కొందరు నల్లమందుభాయిలు అక్కడ పోచేతులు ఆనించి కూచున్నారు.) ఇపుడు అక్కడ ఖాళీసీసాలు వున్నాయి. వాటిపై ఆరిపోయిన కొవ్వొత్తుల కొవ్వు జారి-జారి కూరుకుపోయింది. ఆ కళాకారులు-ఆ నవయుగ విక్షోభ ప్రణేతలు నల్లమందు తిని రిమాండ్‌లో తలలు వంచుకొని కోర్టు వేళకోసం నిరీక్షిస్తున్నారు.

న్యాయస్థానాల్లో ఎన్నోమార్లు తీర్పులు ఇచ్చారు. పుస్తకాలు నిషేధించారు. ఈ కళాకారులను శిక్షించారు. అయినా వీళ్ల పరిధి విస్తృతం అవుతూనేవుంది. అమెరికాలో బీట్ జెనరేషన్, ఇంగ్లాండులో కోపోద్రిక్త యువకులు. వీళ్లు ఏర్పర్చుకొన్న కొత్తకొత్త గుహల్లాంటి హోటళ్లు, నల్లమందు,

భాంగ్, గంజాయి చివరికి ఇప్పుడు ఎల్. యస్. డి. వగైరా. జడలు కట్టుకపోయిన వెంట్రుకలు, చిరిగిన దుస్తులు, అప్పుడప్పుడు అవికూడా లేకుండా సమలైంగిక మైథునంతో, బహిరంగ యోన్యాచారాలతో జీవించే వీళ్ల ఈ చేష్టలను అసహ్యంతో ఉమ్మివేసినట్టు, పదాలను ఇటుకలు—రాళ్లమాదిరి విసిరినట్టు...తర్వాత...మళ్లీ నిరర్థకత నిండిన అనుభూతి ఆ నైరాశ్యాన్ని ముంచివేయడానికి రెండింతల నల్లమందు మోతాదు, అపాయకరమైన ఇంజెక్షన్‌లు తీసుకోవడం. వాటిద్వారా ఒక నూతన సృష్టిని—ఒక ఇంద్రజాలాన్ని చూడడం!...ఆదిమ పశువులలో కామక్రీడ సలుపుతున్న నగ్నస్త్రీలు—బురదలో కుళ్లిపోయిన అంగాలు,—అందులో వున్న కళ్లు మాంసపుపొరలను చీల్చి చూస్తుంటాయి—మళ్లీ ఆ భయాన్ని ముంచివేయడానికిగాను మరో నల్లమందు డోసు.

అసహ్యాన్ని కలిగించే వీళ్ల వ్యవహారాలకు వ్యతిరేకంగా ఎంతో విమర్శ జరిగేది. పోలీసులు చట్టం, మతం, చర్చిలు, ఛాందసులు, ప్రతికొత్తదాన్ని విమర్శించేవాళ్లు ఎంతో వ్యతిరేకించారు. వాళ్ల విమర్శలకేంగాని చివరికి అవసరమైనప్పుడల్లా కొందరు మేధావులుకూడా విచారాన్ని వ్యక్తం చేశారు. ఈ ఉద్యమాల చర్చ జరిగిన ఒక సంవత్సరంలోగానే 'పార్టిజన్ రివ్యూ' అనే ప్రఖ్యాత పత్రికలో నార్మన్ పొడోరెట్జ్ ఈ యువకుల ఆదిమప్రవృత్తిన్నూ, లజ్జావిహీనతను విమర్శిస్తూ ఇదంతా కేవలం వాళ్ల అంతరంగవైరుధ్యాన్ని కప్పిపుచ్చుకోడానికి తెరమాత్రమే అని అన్నాడు. వీళ్లలోవున్న భావదారిద్ర్యాన్ని మరుగుపరచడంకోసమే ఈ తిరుగుబాటని ఆయన విమర్శించాడు. వీళ్ల తిరుగుబాటుకు విశ్లేషణగా ఆయన ఇంకా ఇలా వ్రాసాడు—'వీళ్లు తప్పకుండా తిరుగుబాటుదారులే. కాని మధ్యతరగతి, పెట్టుబడిదారి వ్యవస్థ అనే సాంఘిక లేక చారిత్రక తత్వంవల్లకాదు వీళ్ల తిరుగుబాటు. ఈ తిరుగుబాటు కేవలం మానసిక దారిద్ర్యం, అంతరంగంలో కుంటి—అవిటివాళ్లుగా వున్నవాళ్లు జరుపుతున్నారు. సహజధోరణిలో ఆలోచించలేని అసమర్థులైనవాళ్లు, సహజంగా ఆలోచించేవాళ్లను అసహ్యించుకునేవాళ్లు ఈ యువకులు. తమ 'స్వ' అనే బురదగుంటలోనుండి బయటపడలేనివాళ్లు.'

ఒకసారి 'టైమ్' పత్రిక వీళ్లను 'విశ్వబ్ధ తరం' అని సంబోధించింది. ఈ తరం యువకులు బుద్ధికి వ్యతిరేకులుగాని సుముఖులుగాని కాదు. వీళ్లకు బుద్ధి అనేది అసంగతమైనది. బీట్‌తరం మన యుగస్వభావాన్ని వ్యక్తం చేస్తున్నదని, దీని ప్రేళ్ల సాంఘిక గందరగోళంలో, దిశాహీనత్వంలో వున్నాయని ఈ తరం వ్యాఖ్యాకారులు అన్నారు. నైతికత్వం అబద్ధమని తేలిపోయిన రాజనీతి, ఆదర్శవాక్యాలు పెడదారిపట్టిన, మానవవివేకపు హద్దులు మీరిన, పాప–పుణ్యాల నమ్మకాలు డొల్లగామారిన, ఇంతవరకు మానవసభ్యత తన బుద్ధి, విజ్ఞానం, నీతి, ధార్మికభావన ద్వారా వికసింపచేసిన వ్యవస్థ—సాంతం ప్రస్తుతం అర్థహీనమైపోయిన సంఘంలోనుండి ఈ తరం ఉద్భవించింది. ఇప్పుడు మనిషి ఎదుట ప్రతి ప్రశ్నకు ఒకేఒక్క జవాబు మిగిలిపోయింది: 'అణుబాంబుద్వారా సామూహిక వినాశం!'

అందువల్ల వీళ్లకు లభించిన ఈ వారసత్వాన్ని, భావాలను ఏమాత్రం వీళ్లు నమ్మరు. అన్నింటిని తిరిగేసి చూడా లనుకుంటున్నారు. అతిశయపు రెండు హద్దులవరకు వెళ్లాలని ప్రయత్నం—నల్లమందు మత్తునుండి సన్యాసుల సమాధివరకు. ఒకసారి జాక్ కెరువాక్ (బీట్‌తరానికి చెందిన ప్రఖ్యాత కథకుడు)ను టెలివిజన్ ఇష్టాగోష్టిలో ఈ తరాన్ని అన్వేషించే తరమని అంటున్నారు! మరి దేనిగురించి అన్వేషణ అని ప్రశ్నించారు. అప్పుడు ఆయన ఏ మాత్రం తడుముకోకుండా ఇలా అన్నాడు—'భగవంతుడికోసం! ఆ భగవంతుడు కాస్త తన ముఖాన్ని చూపిస్తే చాలని నా కోరిక.' గిన్స్‌బర్గ్ తన 'హవుల్' కవిత గురించి చెబుతూ అన్నాడు—'అది భగవంతుడు, మైథునం, నల్లమందు, అర్థహీనతయొక్క విశ్వాస స్వరము'. ఎందువల్లనంటారా? ఇప్పుడు మురికి మర్యాదలతో—వ్యవస్థతో నిండిన ఈ బాహ్యప్రపంచంనుండి లభించే ప్రతి అనుభూతి ఒక ఉచ్ఛిష్టమని, అబద్ధమని వీళ్ల నమ్మకం. అందువల్ల అసలైన అనుభూతి లోపలినుండి వస్తుంది. ఒక చరమ విస్ఫోటక ఉద్దీపనతో

అది లభిస్తుంది. అది మైథునంవల్లగాని, జాజ్ సంగీతంవల్ల, హత్య, హింసద్వారా లేక నల్లమందు ఇంజెక్షన్‌ద్వారా అయినా ఆ అనుభూతి దొరక వచ్చును.

కెరువాక్ ఇంకా ఇలా అన్నాడు—'మేము ఈ అంతరికమైన చీకటి అనుభూతుల గుహామార్గం గుండా వెళ్లి రెండో చివరవున్న విశ్వాసంవైపు చేరు కుంటాము. ఆ చివరనే భగవంతుడి ముఖం వుంది. అయితే హింస, ఉద్భ్రాంతి కలిగించే సంగీతం, అప్రాకృతికమైన మైథునం, చీలిన లోడల ఆదిమ అరణ్యాలు, నల్లమందు, మరిజువానాతో తెరుచుకొనే చీకటి గుహాద్వారాలగుండా పయనించి ఎంతమంది రెండోవైపునున్న 'విశ్వాసాన్ని' చూసారో, ఎంతమంది ముసుగులేని భగవంతుని ముఖాన్ని దర్శించారో చెప్పలేము! కాని అమెరికాలో నేరాల రిపోర్టులు చదివి శేమాత్రం మరో దృశ్యం కనపడుతుంది. వీళ్లలో ఎంతోమంది గుప్తరోగాలఆసుపత్రులద్వారాలలోకి, జైలుద్వారాలలోకి, పిచ్చాసుపత్రి ద్వారాలలోకి చేరి పోయారు. ఎంతోమంది మళ్లీ అసలు తిరిగి రాలేదు.

ప్రతితరం తన తిరుగుబాటుకు ప్రతిఫలంగా ఎంతో మూల్యాన్ని చెల్లిస్తుంది. బీట్‌తరంనుండి నియతి అతిక్రూరంగా ఈ మూల్యాన్ని వసూలుచేసింది.

అయితే ఈ మూల్యాన్ని వాస్తవంగా నియతి మాత్రమే లాగిందా? లేక ఇంకెవరో వసూలుచేశారా? ఎవరో ఒకరు ఈ ఉద్యమాన్ని లెక్కగడుతూ, పరమ శాంతంగా నల్లమందు మోతాదుల లెక్కలను గుణిస్తూ ఈ మూల్యాన్ని వసూలు చేశారా? నల్ల మందు మార్గానికి ఆవల నిజంగా భగవంతుడి ముఖమే వుందా లేక కెరువాక్, గిన్స్‌బర్గ్‌లకు తెలి యని మరో ముఖమేదైనా వుందా? ఇంతకి ఎవరిది ఆ ముఖం?

* * *

నడవండి — కాస్పేపు నల్లమందు, జాజ్, చెమట, దుర్గంధం, విస్పంకోచమైన వాక్యావళి, వేలాడే జటలు, భూగర్భంలోని వివేదస్థావరాలనుండి దూరంగా మరో రకమైన వాతావరణంలోకి వెడదాము.

దక్షిణప్రాచ్య (ఆగ్నేయ) ఆశియాలోని ఆకు పచ్చదనంతోనిండిన ప్రదేశం. బ్యాంకాక్‌నుండి సింగా పూర్ వెడుతున్న జెట్ విమానంలో కూర్చొన్న ఒక ప్రయాణికుడు. చేతిలో ఆనాటి దినపత్రిక వుంది. కాని అతను ఆలోచనల్లో మునిగివున్నాడు. ఆ ప్రయాణికుడైన రచయిత కంబోడియాలో జరిగిన అంతర్జాతీయ రచయితల సమావేశానంతరం అనుకో కూడా సంభవించిన సంఘటనలను నెమరు వేసు కుంటున్నాడు.

'గియోన్ వార్తాపత్రికను పక్కన పెట్టేసాడు. కళ్లు మూసుకోగానే అతని ఎదుట శైలా ముఖం ప్రత్యక్షమైంది...ఆ ముఖం ఇప్పటికీ మసకగా వణు కుతూ, కరిగిపోతున్నట్టు కనపడుతూవుంది. అతను శైలా శరీరాన్ని జీవించివుండగా, చనిపోయాకకూడా చూసాడు. ఆమె సంపర్కంలోవున్న ఆ కాస్సేపట్లోనే తాను తన భావనాత్మక దారిద్ర్యాన్ని, తన విష్క్రియ తను, తనమా కూడా తెలుసుకున్నాడు...ఇంతలో నల్లమందు పండే పొలాలు కళ్లఎదుట చేంతో ఊగు తున్నాయి. ఆ అందమైన మృత్యువుతోనిండిన పూలు. వాటిలో నిండిన భయంకరమైన విషం. అదే నల్ల మందు. దీనిద్వారా యుద్ధం ఖర్చులు సమకూరు తున్నాయి! లోయల్లో వరుసగా పెరిగిన చేలపై ఊగు తున్న ఎర్రని నల్లమందు పూలు. తాను చూస్తు న్నాడు......అక్కడికి అజ్ఞాతంగా హెలీకాప్టర్‌లు వచ్చి నల్లమందు మూటలని తీసుకెడుతాయి. అక్కడ ఈ తస్కర వ్యాపారం అంతర్జాతీయ వాణిజ్య నియమాలను ఉల్లంఘించి, రాజకీయ ఉద్దేశ్యాలను రహ స్యంగా దాచుకొని, కొనసాగుతూ వుంటుంది. ఆ నల్ల మందును అమ్మి—బదులుగా తుపాకులు, ఇతర ఆయు ధాలు కొనబడుతుంటాయి. ఈ నల్లమందును అమ్మి తుపాకులు చేయలేని పనిని చేస్తున్నారు. మహానగ రాల్లో ఎంతోమందిని సూక్ష్మమైన పద్ధతిద్వారా మెల్లి మెల్లిగా చంపుతున్నారు—ఎవరు? కేవలం

కొంతమంది భయంకరమైన మూఢులు—అధికారాన్ని తమ చేతుల్లోకి లాక్కోవాలని ప్రయత్నిస్తున్నవాళ్ళు.'

—('ది ఫోర్ పాసేజ్': రచన—హేన్ సుయిన్)*

......ఈ నాటికి నాకు ఆ సాయంత్రం జ్ఞాపకం వుంది. జకార్తానుండి తిరుగు ప్రయాణంలో బ్యాంకాక్‌లో కొన్ని రోజులు ఆగాము. ఈ కొన్ని రోజుల్లోనే బ్యాంకాక్ నన్ను ముగ్ధుణ్ణి చేసింది. బ్యాంకాక్ విమానాశ్రయంలో రంగురంగుల దుస్తులు ధరించిన బహు రకాల ప్రయాణీకులమధ్య నిశ్శబ్దంగా కూర్చున్నాను. స్వదేశానికి తిరిగి వెడుతున్నాననే సంతోషానికి బదులు బ్యాంకాక్‌ను విడిచిపెడుతున్నాననే విచారం. మనస్సు అంతా ఖాళీగా వుంది. అప్పుడే మైక్‌లో మాటలు వినపడ్డాయి—'నోమపెన్హా వెడుతున్న ప్రయాణీకులు తమ విమానంవైపు వెళ్ళవలసిందని కోరుతున్నాము.' ఒక చైనా వ్యాపారి, ఒక అమెరికన్ పురుషుడు, ఇద్దరు స్త్రీ టూరిస్టులు, కెమెరా వేలాడేసుకొన్న ఒక జపాన్ పత్రికా విలేకరితోబాటు ఎంతోమంది ప్రయాణీకులు లేచి నిలుచున్నారు. అకస్మాత్తుగా నా స్మృతిలో రెండు సంవత్సరాలక్రితం నేను చదివిన హేన్ సుయిన్ నవల 'ది ఫోర్ పాసేజ్' మెరిసింది. ఆ నవలలోని సంఘటన ఈ బ్యాంకాక్ విమానాశ్రయంనుండే మొదలవుతుంది. కథానాయకుడు గియోన్, ఇద్దరు భారతీయ రచయితలు—చందర్‌దాస్, మునీ ముల్తానీ; ఒక అమెరికన్ యువతి శైలా హెన్‌లే, ఆమె తండ్రి చార్ల్స్ హెన్‌లే, ఆమె పినతల్లి ఎలిజా హెన్‌లే ఇంకా మరికొంతమంది నోమపెన్హా (కంబోడియా)లో జరిగే 'తటస్థ రచయితల అంతర్జాతీయ మహాసభ'కు వెడుతున్నారు. ఈ మహాసభ ప్రఖ్యాత దేవాలయాల నగరం అంగకోర్‌లో జరుగబోతుంది. అంగకోర్‌లో చతుర్ముఖ శివుడి విరాట్ ప్రతిమ వుంది. (దీనికి సంకేతంగానే హేన్ సుయిన్ తన నవలకు చతుర్ముఖం—The Four Passage అని పేరు పెట్టాడు.) విమానం బయలుదేరేముందు ఒక బౌద్ధభిక్షువు శైలాకు ఒక అందమైన డబ్బాను ఇచ్చివెడతాడు. శైలా స్నేహితురాలైన ఒక రాజకుమారి అంగకోర్‌లో వున్న తన బంధువుకు విలువైన చాక్‌లెట్లను ఆ డబ్బాలో పంపుతున్నది.

రచయితల మహాసభలో కొన్ని విచిత్రమైన సంఘటనలు జరుగుతాయి. అమాయకురాలైన శైలా కామగ్రంధి పీడితురాలు. ఆమె ఆ విమానంలోని ఫ్రెంచి పైలట్‌తో, మునీ ముల్తానీతో ఇంకా అనేకులతో శయ్యాభోగాన్ని అనుభవించినతర్వాత గియోన్ సంపర్కంలోకి వస్తుంది. ఒకరోజు రహస్యంగా శైలా పినతల్లి ఎలిజా, చాక్‌లెట్లువున్న గదిలోకి వస్తుంది. కారణమేమిటో తెలియదు. ఆ మహాసభకు ప్రపంచం నలుమూలలనుండి ప్రతినిధులు వచ్చారు. అంగకోర్ పై తీయనున్న చిత్రానికి సినేరియో వ్రాస్తున్న ఒక ఇంగ్లీషు రచయిత ఎషల్ బెసిల్‌డన్; సాహిత్యం నామమాత్రమే గిలికినా, 'కాశ్మీర్ మాదే' అనే నినాదాన్ని అరిచే ఒక పాకిస్తాన్ రచయిత అహ్మద్‌ఖాద్; ఒక యువ అల్జీరియన్ కవి, (ఇతను కవిత్వం తక్కువ వ్రాసినా గెరిల్లా పోరాటంలో ఆరితేరినవాడు) వగైరా వచ్చారు.

ఈ మహాసభ ముగుస్తూవుండగానే కంబోడియాలో హఠాత్తుగా రహస్యంగా సైనికవిప్లవం చెలరేగుతుంది. అక్కడి ఒక ప్రాంతానికిచెందిన గవర్నర్ జనరల్ వామ్ బైరంగ్ అకస్మాత్తుగా తిరుగుబాటు లేవదీసాడు. అప్పుడు వీళ్ల నందరిని రిమాండ్‌లోకి తీసుకున్నారు. ఈలోగా తిరుగుబాటును అణచివేసిన తర్వాత వీళ్ల నందరిని విడుదల చేసారు.

అప్పుడే తెలుస్తుంది శైలా మాయమైన సంగతి.

శైలా ముసలి ఫ్రెంచి పురాతత్వవేత్తతో అంగగోర్‌వాట్ దేవాలయాల అడవుల్లోకి వెళ్ళివుంటుందని ఒక అనుమానం. కాని ఆ అనుమానం నిజం కాదని తేలిపోతుంది. గియోన్ కంబోడియన్ టాక్సీవాలా సహాయంతో అంగకోర్‌లోని శిథిలాలలో, అరణ్యాలలో తిరుగుతూ వుంటాడు......

---

* హేన్ సుయిన్ వ్రాసిన ఈ పుస్తకం ప్రసక్తి తెచ్చినప్పుడు అతను తన రచనలను తన అనుభవాలు ఆధారంగా చేసాడని చెప్పవలసి వుంది. ఆయా పుస్తకాల్లో ఆయా దేశాల రాజకీయ, ఆర్థిక పరిస్థితులను అతను విస్పష్టంగా వివరించాడు. అతను పేర్లను, స్థలాలను కొన్ని కల్పించినా, దాదాపు ఇతివృత్తం సాంతం అతని సొంత అనుభవాల సారం.

'ఏనుగు శిల్పంపై వెన్నెల విస్తరించి వుంది. గియోన్ శిథిలాలతో తిరుగుతూ తిరుగుతూ చివరికి కుష్టి వ్రమాట్టు విశాల విగ్రహంవున్న ఆవరణలోకి చేరుకున్నాడు. వెన్నెలలో ఆ విగ్రహం పేలవంగా కనపడుతోంది. సాల్వడార్-డాలీ తెప్పు మీసాలు అందవిహీనంగా వున్నాయి. ఆ వ్రమాట్టు విగ్రహం మెడలో ఎవరో నవ్వులాటకు కాబోలు సిల్కుస్కార్ఫును కట్టివేసారు. గియోన్ స్కార్ఫును విప్పడం మొదలు పెట్టాడు. ఎన్నో ముడతలు—ముళ్ళు పడివున్న ఆ స్కార్ఫును విప్పుతూ అతను కిందికిచూసాడు......

నాలుగువైపులాచూసి అతను కప్పున కేకవేసి—'శైలా! శైలా! నా డార్లింగ్!' అని అరిచాడు. ప్రతి ధ్వనికూడా వినిపించ లేదు. యాంత్రికంగా అతను ఒకవైపు మూలలోవున్న మెట్లవైపు సాగిపోయాడు. ఈ మెట్లు సుందరీమణుల వీధి అని యాత్రి కులచే పిలవబడే ఒక ఇరుకైన సందులోకి కిందికి దారితీస్తాయి. ఈ మెట్లకు ఇరువైపుల వరుసగా అనింద్య సుందరీమణుల విగ్రహాలు వున్నాయి. ఒక్కరు తప్ప ఈ ఇరుకైన దారిగుండా ఇద్దరు పోడానికి వీలులేదు.

అక్కడే మొట్టమొదట మలుపులో ఆవిడ. నిస్పందంగా. తాను మొదటినుండి శంకిస్తున్నట్టు గానే జరిగింది. శైలాను ఇలాగే హత్య చేస్తారనే అనుమానం నిజమై పోయింది.' —(ది ఫోర్ పాసేజ్—పు: 226)

ఒక చాకలెట్ల డబ్బావల్ల శైలా ప్రాణం అపాయంలో వుందనే అనుమానం గియోన్‌కు ఎందుకో కలుగుతుంది. బ్యాంకాక్ విమానాశ్రయంలో శైలాకు ఒక రాజకుమారి తరపున బౌద్ధభిక్షువు ఇచ్చివెళ్ళిన ఆ డబ్బా అతనికి జ్ఞాపకం వుంది.

క్రమంగా అల్జీరియన్ కవి—గెరిల్లా సైని కుడైన ఇబ్రాహీం మలిక్ సహాయంతో అసలు రహస్యం బహిర్గత మవుతుంది. ఈ కుట్ర వెనుక రెండు అంశాలు దాగివున్నాయి: ఒకటి ఆకస్మిక సైనిక విప్లవంద్వారా జనరల్ వామ్ బైరంగ్‌కు అధి కారాన్ని కట్టబెట్టాలని. రెండోది నల్లమందు దొంగ వ్యాపారం. నల్లమందు వ్యాపారం చేస్తున్నవాళ్ళు చాలా తెలివైనవాళ్ళు. వీళ్ళల్లో బ్యాంకాక్ రాజ కుమారి, కంబోడియా జనరల్ వామ్‌బైరంగ్ కూడా వున్నారు. వీరితోబాటు ఆ ఫ్రెంచిపైలట్, కొందరు గుఢచారులు కూడా వున్నారు. ఈ ఫ్రెంచివాళ్ళు అపఖ్యాతిపాలైన ఫ్రెంచి సైనికజట్టు ఓ. ఎ. యస్‌కు చెందిన రహస్య సభ్యులు. డిగాల్‌కు వ్యతిరే కంగా పనిచేస్తూ అల్జీరియాలో ఫ్రెంచివాళ్ళ శాస నాన్ని తొలగించకూడదని ఈ ఓ. ఎ. యస్. అనే రహస్య సంస్థ రక్తపాతాన్నికూడా జరిపింది. ఇదే సంస్థ మాజీ ఫ్రెంచి ఉపనివేశ (వలస) ప్రాంతమైన ఇండోచైనా (లావోస్, కంబోడియా మొదలైన దేశాలు)లోకూడా తన వలను వేసింది. ఈ రహస్య సంస్థకు కావలసిన వివిధ ఆయుధాల కొనుగోలుకు ఈ నల్లమందు దొంగవ్యాపారంనుండి ధనం సమకూరేది. దీనికిగాను ఈ సంస్థకు చెందిన పైలట్లు విడిగా "Air Opium" (నల్లమందు విమానయానం) అనే రహస్య ఎయిర్‌లైన్‌ను నడిపేవాళ్ళు. ఈ నల్ల మందు తస్కరవ్యాపారంలో ఈ విమానయాన సంస్థ ఏజంట్లు ఎంతోమంది వున్నారు. శైలా పినతల్లి మిసెస్ ఎలిజబెత్ హెన్‌లే కూడా ఈ సంస్థ సభ్యు రాలే. రాజకుమారి తరపున శైలాకు అందిన డబ్బా లోని చాక్లెట్లలో నల్లమందు వుంది. ఈ విషయం శైలాకు బొత్తిగా తెలియదు.

ఆ చాక్‌లెట్ల డబ్బాను ఎలిజబెత్ చాటుగా శైలా గదిలోనుండి తీసుకువెళ్ళి ఓ. ఏ. ఎస్ వాళ్ళకు అందజేయాలని ప్రయత్నించింది. ఈ లోగా శైలాకు ఛాయామాత్రంగా ఆ డబ్బా వ్యవహారం తెలిసి పోయింది. అయితే ఆమె నోటిని మూయించాలంటే ఒకేఒక పద్ధతి—అది ఆమె నోటిని శాశ్వతంగా మూసివేయడం.

ఆ తర్వాత మరెన్నో విషయాలు తెలుస్తాయి. నెత్తురు రుచిమూసిన ఈ మాజీ ఉపనివేశవాదులు (వలసవాదులు) తమ అధికారాన్ని అంత సునాయా సంగా వదులుకోడానికి సిద్ధంగా లేరు. ఎక్కడైతే శాసనాన్ని నిర్వహించే వీలుందో అక్కడ తమ అధికా రాన్ని క్రూరంగా, హింసాపూరితంగా అమలు చేస్తారు. ఎక్కడైతే తమ అధికారం చలాయించే అవకాశం లేదో అక్కడ కుట్రలుపన్ని ప్రభుత్వాలను కూలదోసి కీలు

బొమ్మ ప్రభుత్వాలను ప్రతిష్టిస్తారు.

ఆ తర్వాత మరో అంశంకూడా బహిర్గతమవుతుంది. జనరల్ వాప్ టైరంగ్ స్వయంగా నల్లమందు పొలాలకు యజమాని. ఈ ప్రత్యేక సైనిక విప్లవం కుట్ర వెనుకాల అంతర్జాతీయ ఖ్యాతివున్న భారతీయ రచయిత శ్రీ ముని ముల్తానీకికూడా ఒక పని అప్పగించారనే విషయం బయటపడుతుంది. ఇతను సైనిక విప్లవం జరగగానే ఒక వజ్రాలు పొదిగిన చేతికడియాన్ని ఎత్తుకవచ్చేయాలని అసలు పథకం. ఆ విధంగానే ముల్తానీ తన క్యామెరాలోవున్న ఒక సొరగులో ఈ వజ్రాల కడియాన్ని దాచేస్తాడు.

ఈ కుట్ర వెనుకాల ఎన్ని విచిత్రమైన ఎత్తులు?

అధికారాన్ని చేతుల్లోనుండి జారిపోనీకుండా చేయడంకోసం అమానుషమైన తంత్రాలు - యుద్ధాలు. రహస్యంగా ఆయుధాలను కొనడంకోసం, సైనికుల జీతాలకోసం నల్లమందు దొంగ వ్యాపారం. దీనిపై తెరవేయడంకోసం అందుబాటులోవున్న ప్రతి వస్తువును చాకచక్యంగా ఉపయోగించుకోవడం. చివరికి శైలాలాంటి విటుబ్బ. పథభ్రష్టురాలైన (కాని నిరపరాధమైన యౌవనం) యువతినిగాని లేక అంతర్జాతీయ రచయితల మహాసభనుగాని ఏదో విధంగా వినియోగించుకోవడం.

అయితే ఇదంతా చతుర్ముఖ శివుని సమక్షంలో, నిశ్చలమైన సాక్షి నీడలో జరిగిపోయింది.

కెరువాక్ ఈ తరం ఒక అన్వేషణను కొనసాగిస్తోందని, ఆ అన్వేషణకు నల్లమందు ద్వారాలు తెరుస్తోందని అంటున్నాడు. కాని ఈ నల్లమందు మసక వెలుగు వెనుకాల ఒక ప్రభుసత్తావుందని, దాని అసలు ముఖం ఎంత వికృతంగా వుందో అతనికి ఎవరైనా చెబితే బాగుండును. ఒక వికృతమైన ముఖం - స్వార్థాంధ పశ్చిమ ఉపనివేశవాదుల ముఖం. ఆసియా, ఆఫ్రికాలలో అధికారాన్ని పోగొట్టుకొన్నా, పోనీకుండా చేయడంకోసం ఎలాంటి బర్బర అమానుషిక పద్ధతులనైన అనుసరిస్తుంది ఈ ముఖం. రెండో ముఖం: ఎవ్వరితోనైనా ఎలాంటి ఒప్పందానికైనా దిగి పాలనాసూత్రాన్ని తన హస్తగతం చేసుకోడంకోసం ప్రయత్నించే ఆసియాలోని అధికారలోలుపతకు గురైన రాజకీయజ్ఞుని ముఖం. మూడో ముఖం: తన దేశం మట్టినుండి పెరికివేసుకొని ఆకాశంలో వేలాడుతున్న లతలా అంతర్జాతీయ మహాసభల, ఇతర అర్థికవృత్తులద్వారా డాంబికమైన యశాన్ని ఆర్జించ ప్రయత్నించే ఛద్మ బుద్ధిజీవియైన రచయిత ముఖం. ఇతను ఏరకమైన నైతికమైన పట్టింపులు లేకుండా చివరికి ఏ విదేశీ సంస్థల ఏజంటుగానైన పనిచేసి తన ఖ్యాతిని గడించుకోడానికి యత్నిస్తున్నాడు.

* * *

ఇంతకు ఈ మూడు ముఖాలేనా? లేక ఈ నల్లమందు మసకవెలుతురుకు అవల నాలుగో ముఖమేదైనా వున్నదా?

పశ్చిమ ఉపనివేశవాది, భ్రష్టుడైన ఆసియా రాజనీతిజ్ఞుడు, స్వార్థుడైన బుద్ధిజీవితోబాటు ఈ విచిత్రమైన నల్లమందు దొంగవ్యాపారంలో నాలుగో ముఖం ఎర్రచైనాదని చెబితే ఎవరు నమ్ముతారు!

అయినా ఇది విచిత్రమైన వాస్తవం. ప్రజా విప్లవాలను, ఆసియా పునర్జాగృతిని లేకెత్తిస్తానని ప్రతిజ్ఞలుచేసే ఎర్రచైనా నల్లమందు దొంగవ్యాపారానికి అత్యధికంగా ఆశ్రయం కల్పిస్తోంది. ఐక్యరాజ్య సమితి స్వయంగా జరిపిన సర్వేక్షణలో ఈ అంశం స్పష్టంగా అంగీకరించబడింది. సమితివర్గాల ననుసరించి ఉత్తరబర్మా, థాయిలెండ్, లావోస్, ఎర్రచైనా ఆగ్నేయప్రాంతం నల్లమందుకు పెట్టని కోటలాంటివని విదితమవుతోంది. ముఖ్యంగా చైనాలోని యున్నాన్, క్వీచావు, క్వాసీప్రాంతాలు దీని ప్రత్యేకమైన ఉత్పత్తి కేంద్రాలు. చైనాలోని పర్వత ప్రాంతమైన యున్నాన్‌లో ప్రపంచంలో ఎక్కడా ఉత్పత్తికానంత నల్లమందు పండుతుందని ఐక్యరాజ్య సమితి పర్యవేక్షకులు చెబుతున్నారు. జెమావో, చెలీ ప్రాంతాలలోవున్న పెద్ద పెద్ద గిడ్డంగులనుండి కూలీలు, కంచరగాడిదలద్వారా నల్లమందును బర్మా పరిహద్దులకు చేరవేస్తారు. అక్కడినుండి బర్మా దొంగవ్యాపారస్థులు ఈ నల్లమందును జాగ్రత్తగా దాని సాల్విన్‌నదీతీర ప్రాంతంగుండా థాయిలెండ్,

లావోస్ సరిహద్దులకు చేరవేస్తారు. ఇక్కడవున్న రహస్య గిడ్డంగులనుండి ఆగ్నేయాసియానుండి వచ్చే ప్రవాస చైనా వ్యాపారులు ఈ నల్లమందును అనేక ప్రాంతాలకు తిరిగి పంపిస్తారు. ఆ తర్వాత ఇదే నల్లమందు బ్యాంకాక్, సింగపూర్, హాంగ్‌కాంగ్, టోక్యోలగుండా అమెరికా యూరప్ దేశాలకు చేరుకుంటుంది. చైనాకు విదేశీద్రవ్యం అవసరం ఎంతగానో వుండేది. కేవలం తన ప్రణాళికల అమలుకే కాకుండా అణుబాంబు ఉత్పత్తికి ఆ ద్రవ్యం అవసరమైంది. రష్యా తదితర దేశాలనుండి ఆయుధాలు, ట్యాంకులు, యుద్ధవిమానాలుకొని, పాకిస్తాన్ తదితర మిత్రదేశాలకు కానుకగా ఇవ్వడంకోసం ఆ విదేశీ ద్రవ్యం కావలసి వచ్చింది. అయితే ఈ విదేశీ ద్రవ్యం చైనాకు మామూలు వ్యాపారంవల్లగాని విదేశీసహాయంవల్లగాని లభించే అవకాశాలు లేవు. అందువల్లే ఈ నల్లమందు తస్కర వ్యాపారంద్వారా సువర్ణరాసులను సులభసాధ్యంగా రాబట్టుకోగలుగుతున్నది.

ఇక ఎర్రచైనా, అమెరికా, యూరప్‌దేశాల మధ్య జరుగుతున్న ఈ నల్లమందు దొంగ వ్యాపారానికివున్న లంకెలు కూడా ఆసక్తి జనకంగా వున్నాయి. ఆగ్నేయాసియా రాజకీయాలను నిశితంగా పరిశీలిస్తున్న వాళ్లకు ఒక విషయం స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. ఉత్తర బర్మా అడవుల్లో కమ్యూనిస్టు వ్యతిరేకి అయిన చ్యాంగ్‌కాయి షేక్ సైన్యానికి చెందిన ఒక పెద్ద డివిజన్ ఈ నాటికీ అక్కడే వుంది. ఈ డివిజన్ అసలు చైనా సివిల్ వార్‌లో మావో సైన్యంతో ఓడిపోయి ఈ అడవుల్లోకి పారిపోయివచ్చి చిక్కుకొని పోయింది. రష్యా, అమెరికా, భారత దేశాలముందు తన బల ప్రదర్శనం చేస్తున్న ఎర్రచైనా ఈ చ్యాంగ్‌కాయి షేక్ మామూలు సైనికుల జట్టును ఓడించలేక పోతోంది. చివరికి కదిలించనైనా లేకపోతోంది. కారణం వింటే ఆశ్చర్యంగానే వుంటుంది. నేషనలిస్టు చైనా 93 వ డివిజన్‌కు చెందిన ఈ 500 మంది సాయుధ సైనికులు ఒక రకంగా చైనా నల్లమందు దొంగ వ్యాపారానికి సాయుధులైన రక్షకులు. వీళ్లు ఇక్కడ నల్లమందును చేరవేసే జట్లను షాన్ ప్రదేశానికి చెందిన బందిపోటు దొంగలనుండి కాపాడుతుంటారు. ఈ డివిజన్‌కు చెందిన ఎంతోమంది సైనికాధికారులు ఈ నల్లమందు గిడ్డంగులకు యజమానులు. ఒకసారి థాయిలాండ్‌లోని ఒక గ్రామంలో కమ్యూనిస్టు వ్యతిరేకి అయిన నేషనలిస్టు చైనా సైనికాధికారిని అమెరికన్ పత్రికా విలేకరి స్టేన్లీ కార్నావో అనే అతను కలుసుకున్నప్పుడు ఇలా అడిగాడు—'మీరు ఎర్రచైనా నల్లమందు దొంగ వ్యాపారంలో ఎందుకు సహాయపడుతున్నారు?'

అప్పుడు ఆ సైనికాధికారి నవ్వి ఇలా అన్నాడు—'ముందు బ్రతికివుంటేకదా మావోత్సే తుంగ్‌తో పోరాడడం! ఆ బంజరు పర్వతప్రాంతాలలో మేము జీవించాలంటే, నూతన ఆయుధాలను సమకూర్చుకోవాలంటే డబ్బు ఎక్కడినుండి వస్తుంది?'

ఫ్రెంచి ఉపనివేశవాదులసంస్థ అయిన ఓ. ఎ. ఎస్. తన విమానయానంద్వారా వీళ్లకు ఎలా సహాయపడుతుందో హేన్‌సుయిాన్ వివరించాడు. కాని విచిత్ర మేమిటంటే అమెరికన్ వైమానికబలానికి చెందిన అధికార్లుకూడా ఈ వ్యాపారంలో చేదోడుగా వుంటారని అమెరికన్ సైనిక రిపోర్టులద్వారా వెల్లడవుతున్నది. కొన్నిరోజుల క్రితం అమెరికన్ వైమానిక బలానికిచెందిన ఒక సార్జంట్ ఆకస్మాత్తుగా వైభోగాలతో జీవించడం ప్రారంభించాడు. అతను హాంగ్‌కాంగ్, టోక్యోలలో అన్ని సౌకర్యాలున్న రెండు ఫ్లాట్లను ఒక చైనా, ఒక జపాన్ ఉంపుడుగత్తెలను ఏర్పాటుచేసుకున్నాడు. అమెరికన్ గూఢచారిశాఖకు అనుమానం వేసింది. ఒకరోజు అతని విమానంలో నల్లమందుపెట్టెలు దొరికాయి.

ఈనాటి అరాచకత్వానికి వెనుక ఇలా అంతర్జాతీయ దొంగనాటకం సాగిపోతోంది. అందరికి బంగారం కావాలి. చైనా పెట్టుబడిదారీ బలాలను నాశనం చేయడంకోసం అణుబాంబును నిర్మిస్తోంది. ఆ నిర్మాణానికి బంగారం కావాలి. నేషనలిస్టు చైనాకు ఎర్రచైనా సైన్యాలను ఓడించడానికి బంగారం కావాలి. మాటీ వలసలపై తమ వలస సామ్రాజ్యాధిపత్యాన్ని సుస్థిరం చేయడంకోసం ఓ. ఎ. యస్. కు కూడా బంగారం కావాలి. ఇలా ఒకరిని ఒకరు సర్వనాశనం చేసుకోడానికి వీళ్లకు బంగారం కావాలి. ఈ బంగారం నల్లమందు దొంగవ్యాపారం ద్వారా సునాయాసంగా లభిస్తుంది. ఈ నల్లమందు దొంగవ్యాపారం చేస్తున్నప్పుడు ఎర్రచైనా కమిస్సార్

లకు, ఓ. ఎ. యస్. సైనికాధికారులకు, చ్యాంగ్‌కాయ్ షేక్ సైనికాధికారులకు రాజకీయాల, సిద్ధాంతాల, దేశ సరిహద్దుల, ఆదర్శాల అవసరం ఏమాత్రం లేదు. నల్లమందు వ్యాపారం మాత్రమే వాళ్లకు వృత్తి—అదంతా రాజకీయాలకు అతీతంగా జీవించే మరో ప్రపంచం.

ఇప్పుడు ఇలాగే న్యూయార్క్‌లోని బీట్‌నిక్‌లు, వాళ్లను అనుకరిస్తున్న ఇతర దేశాలలోని యువకులు కూడా తమకు ఒక దేశం, ఒక జాతి అనేదిలేదని, ఏ సరిహద్దు తగాదాలు లేవని, ఏ సైద్ధాంతికమైన పట్టింపులు లేవని అంటున్నారు. ఇది కేవలం ఆ నల్లమందు దొంగవ్యాపారుల ప్రతిధ్వనిగానే భాసిస్తున్నది. ఆ నల్లమందు తస్కర వ్యాపారం సాగించే కమ్యూనిస్టులు, వేషనలిస్టులు, ఓ. ఎ. యస్. సభ్యులు కూడా ఒక స్థాయిలో తమకు దేశం, సైద్ధాంతికమైన పట్టింపులు లేవనే అంటున్నారు.

* * *

ప్రకటనలు, వస్తువుల అమ్మకానికి వున్న పరస్పర సంబంధాన్ని మనోవైజ్ఞానికస్థాయిలో అధ్యయనం చేసినవారికి ఒక అంశం సువిదితమే. ఏదైనా వస్తువుకు గిరాకీని సంపాదించే సులభమార్గం — దానిని ఉన్నతవర్గాలకు చెందిన గౌరవప్రతీకగా మార్చివేసి, దానిపై చర్చలను లేవదీయడం ఒక ముఖ్యమైన పద్ధతి. నల్లమందు గురించి పాత ధోరణిలో ఆలోచిస్తే మనకు వెంటనే విలాసత్వంలో మునిగిన నల్లమందు భాయిలు, కునికిపాట్లు పడుతున్నవాళ్లు, ఈగలు మునురుతున్నా చేతులు ఊపుతూ కూచునేవాళ్లు, మూర్ఖంగా మాట్లాడేవాళ్లు జ్ఞాపకం వస్తారు. కాని అదే నల్లమందును ఈ నాటి యుగబోధతో, విక్షోభంతో, గాఢ ఆంతరిక అనుభూతితో, భగవంతుని ముఖాన్వేషణతో, కవిత్వంతో, జాజ్ సంగీతంతో, స్వేచ్ఛావర్తనతో, అరాచకవాదంతో, ఆకర్షణీయమైన పదజాలంతో, తత్వంతో జోడిస్తే వెంటనే అది ఉన్నతమైన విశిష్టవర్గానికి చెందిన సంకేతంగా లోకులు భావిస్తారు. దీనితో ఇక నల్లమందు స్థాయి అకస్మాత్తుగా పైకిలేచి, బజారుధర కూడా విపరీతంగా పెరిగిపోతుంది.

దానితోబాటు 'నల్లమందు దుకాణం' అనిగాని, 'గంజాయి, భాంగ్‌కొట్టు' అనిగాని పేర్లు కనపడవు. వాటి స్థానంలో 'కాఫె ద ఆర్టిస్ట్' అని దర్శనమిస్తుంది. ఎర్రచైనా, ఓ. ఎ. యస్. లకు తమ నల్లమందువ్యాపారానికి ఒక నూతన అంతర్జాతీయ వాణిజ్యరంగపు ద్వారాలు తెరుచుకొంటాయి. తమ వ్యాపారాన్ని పరోక్షంగా సమర్థించి, ప్రోత్సహించే ఒక—ఉద్యమం ఊత లభిస్తుంది. ఈ ఉద్యమం ప్రబలినకొద్దీ ఈ నల్లమందు వ్యాపారంకూడా వృద్ధిచెంది తనకుతానే ప్రసరిస్తుంది.

19 వ శతాబ్దంలోని పద్ధతితో పోల్చి చూస్తే ఈ పద్ధతి ఎంత సులభం! ఆ రోజుల్లో పాశ్చాత్యులు (ముఖ్యంగా ఇంగ్లాండ్) తమ నల్లమందును చైనాలో ఎక్కువ మోతాదులో ఎలా అమ్మాలా అని ప్రయత్నించేవాళ్లు. భారతదేశం మొదలైన వలసలలో నల్లమందును పెద్దఎత్తున పండించి చైనాలో అమ్మాలనే పథకం వేసింది ఇంగ్లాండు. అయితే ఆ నాటి చైనాప్రభుత్వం దీన్ని వ్యతిరేకించింది. అయినా—"1820–1830 మధ్య చైనాలో ఇంగ్లాండు వర్తకం ముమ్మరంగా సాగింది. ముఖ్యంగా నల్లమందును దిగుమతిచేసే వ్యాపారం పెద్దఎత్తున జరిగింది. చైనా సామంతులు, ధనికులు, ప్రభుత్వ అధికారులు నల్లమందును వాడుకోడం పెరిగినకొద్దీ చైనాలో నల్లమందుపట్ల వున్న వ్యతిరేకభావం నశించలేదుకాని బొత్తిగా పనికి రానిదైపోయింది.' ('ది రెడ్ బార్‌బేరియన్స్'; రచన: రాయ్ మెగ్రెగర్ హేస్టి).

ఆ తర్వాత చైనీయులు దృఢంగా వ్యతిరేకించడం ప్రారంభం కాగానే ఇంగ్లీషువాళ్లు యుద్ధం ప్రకటించారు. దీనినే చరిత్రలో 'నల్లమందు యుద్ధమని' సంబోధించారు. ఏమైనా మొత్తంపై చరిత్ర తన విచిత్ర వ్యంగ్యభావాన్ని ప్రస్తుతం పాశ్చాత్యులపై అక్షరాల వినిపిస్తున్నది. ఇప్పుడు ఎర్రచైనా సామ్రాజ్యవాదులు మాజీ ఇంగ్లీషు—సామ్రాజ్యవాదుల ద్వారా తమ నల్లమందును లండన్, న్యూయార్క్ మార్కెట్టులో అమ్మిస్తున్నారు. 19 వ శతాబ్దంలో చైనీయులను నల్లమందుభాయిలుగా తయారుచేయడానికి ఆనాటి ఇంగ్లీషు రణవీరులు చైనాలో ఫిరంగులు ప్రేల్చారు. ఈనాడు వాళ్ల మనుమలు, ముని

మనుమలు చెలసీలోని కెఫేలలో కొవ్వొత్తి వెలుగులో కూర్చొని నల్లమందును సేవిస్తున్నారు. కటకటాల వెనక్కి వెడుతున్నారు.

ఈ రోజుల్లో నల్లమందు వ్యాపారాన్ని విస్తృతం చేయాలనుకుంటే సైన్యాన్ని పంపించే అవసరంలేదు. ఒక బీట్‌నిక్ - ఏస్క్వీస్తు కలకత్తా, పాట్నా, బనారస్‌లలో తీర్థయాత్ర జరిపితే చాలు: ఆ ప్రాంతాల్లో కూడా కొంతకాలానికే ఊరుపుల అర ణ్యాల్లో, నల్లమందు పొరలకు అవల భగవంతుని ముఖాన్ని వెతికేవాళ్ల ఒక సంప్రదాయం జనిస్తుంది. వీటితోబాటు ఆ విచిత్రమనోభావాలు, ఆ పదజాలం, ఆ వివిధభంగిమలు కూడా పుట్టుకొస్తాయి. వీటి వ్రేళ్ల మన—చారిత్రక పరిస్థితుల్లో లేకున్నా మనకు ఒకరకమైన మిథ్యా ఆధునికత్వాన్ని, ఒక అల్పఆత్మసంతృప్తిని ఇస్తున్నాయి.

*　　　*　　　*

ప్రస్తుత యువతరాన్ని పీడిస్తున్న తీవ్ర విక్షోభం, తిరుగుబాటు వాస్తవంగా బీట్ ఉద్య మంలో మౌలికంగా వుంది. ఇన్ని క్లిష్టపరిస్థితుల్లో ఈ మౌలిక తపనను ఒక రచనాత్మకమైన దిశవైపుకు మళ్లిస్తే అసలు ఈ విధంగా వుంటుంది—'ఈ ధరిత్రి వినాశనానికి దారితీస్తోంది. ఇక్కడ జీవితాన్ని—జీవించాలంటే యథార్థాన్ని అలాగే రంగులు పూయ కుండా చూడాలి. ఇది తప్ప మిగతాదంతా కేవలం మోసం, భ్రమ. వ్యావహారిక ప్రపంచం ఒక విధంగా బూటకమైన మానసిక లోకంలో జీవిస్తున్నది. ఈ ప్రపంచంలోని విచిత్ర వాతావరణంలో సమాధులు, అక్కడ గోడలపై రాజకీయ వినాదాలను వ్రాస్తున్న వాళ్లు కనపడతారు. కాని బీట్ అయినవాడు తాను 'కేవలం ఏకాకి' అనే సత్యాన్ని గ్రహించినవాడు. ఈ సత్యాన్ని అవధరించి అలా జీవించడం నేర్చుకోడమే వాడికి అసలు సమస్య.' (Beat Generation and Angry young men)

కాని యథార్థంగా నిజ జీవితంలో వీళ్లు వాస్తవాన్ని దర్శించ గలుగుతున్నారా? నల్లమందు మొదలు ఎల్. యస్. డి. వంటి మత్తు ద్రవ్యాలు సృష్టిస్తున్న ఒక మిథ్యా ఇంద్రజాలిక విశ్వాన్ని అనుభవించి వీళ్లు దానిని తమ ఆంతరిక వ్యథగా వ్యక్తం చేస్తున్నారు. ఆ వ్యథను మళ్లీ మళ్లీ వల్లి స్తున్నారు.

ఎలాంటి వ్యంగ్యాత్మకమైన పరిణామమో—గమనించండి! బుద్ధి, వివేకం వశిస్తున్న ప్రపంచానికి వ్యతిరేకంగా, ముసుగులు, డాంబికమైన విలువలువున్న ప్రపంచానికి వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటును లేవనెత్తు తున్న వీళ్లు చివరికి మళ్లా నల్లమందు, మరిజువానా ఎల్. యస్. డి. సృష్టిస్తున్న కాల్పనిక లోకాలకు ఎగిరిపోతున్నారు. ఆ కాల్పనిక ప్రపంచంలో కార్య కారణ సంబంధాలుగాని, ముసుగులుగాని లేవు. కేవలం అంతటా వాయవీయమైన మానసిక-అరా చకపు ప్రతిబింబాలు. భ్రాంతి కలిగించే ప్రపంచం నుండి వెళ్ళిపోడానికి మళ్లీ భ్రాంతి కలిగించే ప్రపంచంలోకే పలాయనం.

అయితే ఇంతకు ఈ భావవ్యాంతర్గత—విలాప గృహాలకు కేవలం వ్యథాపీడితులు, తిరుగుబాటు వర్గానికి చెందిన అగ్రనాయకులే వస్తారా? వీరితో బాటు ప్రతిభావిహీనులు, నిజమైన సృజనాత్మకశక్తి లేనివాళ్లు, నిర్భయంగా తిరుగుబాటు చేయలేని వాళ్లు, పరాజయపీడితులుకానివాళ్లుకూడా తమ మిథ్యా ఆత్మబింబాన్ని ప్రస్ఫుటంచేసి ఒక క్షణికమైన 'థ్రిల్' (Thrill) కోసం వస్తారు. మొదట్లో చెప్పి నట్టు చెలసీలోని 'కాఫె ద ఆర్టిస్ట్'లో ఆ రాత్రి జరిగిన దాడిలో పట్టుబడిన ఆ ఆరుగురి, పేర్లను, వృత్తులను వయస్సులను 'డేలీ టెలిగ్రాఫ్' ప్రచు రించినది. ఈ ఆరుగురి దగ్గర నల్లమందు బయుట పడింది. ఆ పట్టిక ఇలా వుంది: పీటర్‌జాన్ ఎలిస్, వయసు 28, మోటారు మేస్త్రీ; బర్నార్డ్ వెల్స్‌మ మ్యాన్, వయస్సు 24, మోటారు మెకానిక్కు; కెనెత్ బ్రవున్, వయస్సు 24, దర్జీ; ఇయాన్ లాఫాయే, వయస్సు 21, గిడ్డంగి కావలాదారు; పీటర్ డోనాల్ డావన్, వయస్సు 30, గుమాస్తా; టోనీ టామస్. వయస్సు 19, క్లర్కు!

ఈ మెకానిక్, దర్జీ, గుమాస్తా, కావలాదారు లాంటి వ్యక్తులు రోజంతా పనిచేసే పాయంత్రం కాగానే తమ కల్పితమైన తిరుగుబాటు వ్యక్తిత్వాన్ని ఊహించుకొని 'కాఫె ద ఆర్టిస్ట్'లో నల్లమందు

సేవించి కాస్సేపు విముక్తి పొందినవాళ్ళు అవుతారు. ఉదయం కాగానే మళ్ళీ తలవంచుకొని పనిలోకి వెళ్ళిపోతారు. ఇలా నల్లమందు వీళ్ళలో పనిచేసే సమర్థత నశించేవరకు ఈ క్రమం సాగిపోతుంది.

అబద్ధపు ముసుగుతో ఘర్షణ పడతానని బయలుదేరిన ఈ శక్తివంతమైన ఉద్యమం స్వయంగా మరొక ముసుగులోకి ఎలా పరిణమించింది? ఈ ఉద్యమం (తిరుగుబాటు) ఎందువల్ల ఒక నూతన సంకల్పశక్తినుండి పుట్టే దృఢత్వాన్ని ఇవ్వలేదు? ఎందువల్ల ఈ తిరుగుబాటు మిథ్యావిలువలను చిన్నాభిన్నంచేసి నూతన ఉజ్వలమైన వివేకాన్ని సంతరించ చేయలేదు? యదార్థం, కటువైన యదార్థం, కేవలం యదార్థాన్ని కళ్ళారా నిర్భయంగా వీక్షిస్తామనే ప్రతిజ్ఞ ఏమైపోయింది?

చివరికి వీళ్ళకి భగవంతుడు లభించాడా?

కొన్నిరోజుల క్రితం ఈ ఉద్యమం ఒక ఆసక్తికరమైన మలుపు తిరిగింది. అక్టోబర్ 24 నాటి ఉదయం. న్యూయార్క్‌లోని లోయర్ ఈస్ట్‌సైడ్ పార్క్‌లో ఆడుతున పిల్లలు, విహరిస్తున్న పౌరులు ఒక కొత్త దృశ్యాన్ని చూచారు. ఒక పెద్ద చెట్టు క్రింద దాదాపు 50 మంది వ్యక్తులు హార్మోనియం, గంట, మృదంగం, సితార్ వగైరాలను మోగిస్తూ, ఊగిపోతూ కీర్తన చేస్తున్నారు ',హరే కృష్ణ, హరే కృష్ణ, కృష్ణ కృష్ణ కృష్ణ హరే హరే! హరే రామ, హరే రామ. రామ, రామ హరే, హరే!'' కీర్తనబృందానికి ఎదురుగా భారతీయస్వాములు ఎ. సి. భక్తివేదాంత్ కూర్చున్నారు. బృందంలో ప్రముఖవ్యక్తి బీటనిక్ శిరోమణి ఎలెన్ గిన్స్‌బర్గ్ కూడా వున్నాడు.

కీర్తన జరుగుతున్నప్పుడు మధ్యలో గిన్స్‌బర్గ్ అక్కడ కూడిన జనాన్ని ఉద్దేశించి కీర్తన ఒక అద్భుతమైన ఆంతరిక ఉల్లాసాన్ని కలుగజేస్తుందని, ఈ ఉల్లాసంతో పోల్చితే నల్లమందు, ఎల్. యస్. డి. ఇచ్చే ఉల్లాసం వ్యర్థమైనదని, కీర్తన చేశాక మళ్ళీ బాహ్యమైన మాదకద్రవ్యాల అవసరం ఏమాత్రం వుండదని చెప్పాడు. ఆ తరవాత అతను హరేకృష్ణ, హరేరామ పదాల అర్థాన్ని విడమర్చి చెబుతూ ఈ కీర్తనవల్ల ఉద్భవించే లయాత్మకమైన ఉచ్చారణశ్వాసకు ఒక ప్రాణమయమైన ఒక యోగశక్తిని ప్రసాదిస్తుందని అన్నాడు.

అయితే చివరికి తిరుగుబాటు నాయకుడు గిన్స్‌బర్గ్‌కు నల్లమందు మసకనీడల్లో కాకుండా, ఆ నీడలను వదిలేశాకనే భగవంతుడు లభించాడు. కాని హతవిధీ! ఇంతటి నూతనమైన తిరుగుబాటు ఉద్యమానికి చివరికి ఇలాంటి పురాతనమైన, సాధారణమైన భగవంతుడు లభించడం...హరేరామ! హరేరామ!

ఈ సంఘటన జరిగిన తరవాత మరి బీటనిక్‌లను అక్షరాలా అనుకరించే ఇతరదేశాల తిరుగుబాటుదారుల నవీనమ్యానిఫెస్టోలలో ఎలాంటి మార్పు వచ్చిందో చెప్పలేము. అయితే ఒకటిమాత్రం నిజం. ఏ విప్లవ భావనాజగత్తులో స్వకీయవివేకం, సాహసం, దృష్టి, దృఢసంకల్పం లోపిస్తాయో ఆ జగత్తు ఇలాగే ఒక నల్లమందులోనుండి మరొక రకమైన నల్లమందులోకి దారితప్పి తిరుగుతుంటుంది. ఈ పెడదారి రాజకీయ నల్లమందునుండి నల్లమందు తస్కర వ్యాపారంలోకి వెడుతుంది. అలాగే గుడ్డి అనుమానాల నల్లమందునుండి, అంధభక్తితో కూడిన నల్లమందులోకి వెడుతుంది. ఈ దారి తప్పడం అనేది ఇలాగే కొనసాగుతుంది. తాను మనిషినని, తనకు ఒక సమాజం, పరిసరాలు, చారిత్రకగతం, తన స్వంతదనే వాతావరణం వున్నదనుకునేవరకు; తనలోని వివేకం, సాహసం, సంకల్పం మొదలైన వాటితో తన ఉనికిని సార్థకం చేసుకునేంతవరకు సాగుతుంది — తప్పదు.

అరాచకత్వపు రాజనీతి

సాహిత్యోద్యమాల వెనుక పరిగెడుతున్న భారతీయ బుద్ధిజీవులు

దాదాపు రెండు సంవత్సరాల క్రితం మన దేశం అన్యాయంగా మనపై దాడెత్తిన దురాక్రమణదారుని సవాలును విజయవంతంగా ఎదుర్కొని, రెండో దురాక్రమణదారు బెదిరింపులను లెక్కచేయక ఒక సామాన్యవ్యక్తి నాయకత్వంలో జనసామాన్యం

సొంతం ప్రదర్శించిన ఉదాత్తభావం, విశ్వంమైన విశ్వాసదీప్తిని మనం చూశాము. ఆ తర్వాత మరో ఊపు. రూపాయి విలువ తగ్గింపు, పెరుగుతున్న ధరలు, ఆకలి చావులు, విద్యార్థుల ఆందోళన, కొట్లాటలు, మళ్లీ ఎన్నికలు. ఎన్నికల్లో ఆశించని—మలుపు తిరిగిన దేశం.

ఇలా మనచుట్టూ వందలాది జ్వలించే సమస్యలను చూస్తూ అనుభవిస్తున్నాము. అయినా కొందరు యువరచయితలు తిరుగుబాటు పేరిట కేవలం వణుకుతున్న తొడలను, మర్దన కావించబడుతున్న నితంబాలను వర్ణిస్తున్నారు. దేశాన్ని, ప్రేమను చర్చించకుండా ఆడవాళ్లను మార్చుకొనే వ్యవస్థ గురించి వ్రాస్తున్నారు. 'దేహ రాజనీతి తప్ప మరో వికటమైన, సన్నిహితమైన రాజనీతి లేదు - సంజయ్'. ఇది తప్ప వీళ్లకు మరో జీవనోద్దేశం లేదు.

వీళ్లంతా ఒక రకంగా 'ఏమీ లేదు' అనే స్థితిలో జీవిస్తున్నారు. 'ఏమీ లేదనే శూన్యస్థితిలో జీవిస్తూ తమ నడుం ఎముకల్లో వియత్నాం యుద్ధాన్ని రచిస్తూ, ప్రతిఒక్క ఛిద్రంతో కామేచ్ఛను ప్రకటించే ఈ రచయితలు తమ స్వంత జీవితంలో ద్వైధీభావంతో బ్రతుకుతున్నారు. సంభోగంకాని వాటిపట్ల తిరుగుబాటు లేవదీయని మరికొందరు నిజజీవితంలో చాలా భయస్థులు.

ఒక అనుకరణలో ఒక అరాచకపు వివేకవంతమైన బిందువునుండి బయలుదేరిన ఈ ఉద్యమాలు మానవతను వ్యతిరేకించే రాజకీయాల దుమ్ములో కొట్టుకొంటున్నాయి.

కొంతకాలం క్రితమే కొన్నిదేశాల్లో సాహిత్యంపై రాజకీయాలు నెరపుతున్న నిరంకుశత్వాన్ని మనం చూశాం. కొన్ని దేశాల్లో జాతి, ఉత్తమజాతి తదితర వాదాల పేరుతో సాహిత్య స్వేచ్ఛను అరికట్టాలనే ప్రయత్నం జరిగింది. సమాజం అనే సాకుతో రాజకీయ స్వార్థాలను దాచి సాహిత్యాలను శాసించే దుష్టయత్నాన్ని ఇంతక్రితమే 'God that failed' అనే గ్రంథంలో కెస్లర్, స్పెండర్‌తోబాటు; థామస్ మాన్‌కూడా 'Seven Arts' అనే పుస్తకంలో బహిర్గతం చేశారు.

ఈ రచయితలే కాకుండా రష్యాలోకూడా, పాస్టర్‌నాక్‌నుండి ఎతుషెంకోవరకు రాజకీయపు సంకెళ్లను తెంచివేయడానికి జరిపిన ప్రయత్నం అందరికి తెలిసిందే. సంకీర్ణ రాజకీయాలు, ముఠాలు వివేకవంతమైన సాహిత్య స్వేచ్ఛను అపహరించాలని యత్నించినప్పుడల్లా ప్రతిభావంతులైన రచయితలు ప్రతిఘటించారు. దాదాపు 20 సంవత్సరాల క్రితమే థామస్‌మాన్ రాజకీయాలను వ్యతిరేకిస్తూ రచనాధర్మాన్ని ఇలా నిర్వచించాడు —'రచయిత తాను సమాజాన్ని ఉద్ధరించే బాధ్యతను తలపై వేసుకోలేదని అంటే - అతన్ని నేను తప్పుపట్టను. రచయిత (కళాకారుడు) ప్రపంచాన్ని నైతిక ఉపదేశాలద్వారా కాకుండా ప్రత్యేక విధానంద్వారా బాగుచేస్తాడు. ఆధ్యాంతరికమైన అర్థాన్ని ప్రయుక్తంచేసి రచయిత తన జీవితానుభూతిద్వారా భావాల్లో, పదాల్లో, పదచిత్రాల్లో జీవిస్తాడు. ఒకరకంగా సమగ్రమైన జీవితానుభూతిని ముద్రించడంకోసం కళాకారుడు (రచయిత) వీటి నన్నింటికి లోపలినుండి జీవం పోస్తాడు.' ఇలాగే ప్రఖ్యాతహిందీ కవయిత్రి మహాదేవి వర్మ కూడా రచయితను సంస్కర్త, రాజకీయవేత్త, తత్వవేత్తనుండి భిన్నంగా చూస్తూ ఇలా అన్నారు—'జీవితాన్ని చైతన్యవంతంచేసే మార్గాలు రెండున్నాయి. ఒకటి-బాహ్యక్రమశిక్షణద్వారా; రెండు—అంతర్‌జగత్తులో ఒక స్ఫూర్తిని కలుగజేయడం ద్వారా—సామంజస్యపూరితమైన చైతన్యాన్ని ఉద్దీపింపచేయవచ్చును. అంతర్‌జగత్తులో ప్రేరణ కలుగజేసేవి బీజరూపంలో వుంటాయి. ఈ బీజాలు ఇతర బీజాల సమిష్టిని వదులుకోలేదు. అది ఒక నూతన సమిష్టిని సృష్టించడంకోసం ఆ స్థితిని స్వీకరిస్తుంది. ఒకవేళ అదే బీజం తన అసాధారణత్వాన్ని నిలుపుకోడంకోసం గాలిలో ఎగురుతూనేవుంటే అది ప్రపంచం ఎదుట తన మామూలు పరిచయాన్ని కూడా కోల్పోతుంది.'

వీటిని ఉటంకించవలసిన అవసరం ఎందుకు కలిగిందంటే—రాజకీయాలను మాత్రమే వ్యతిరేకించడం అనేది కొత్త ఏమీకాదు, గర్హ్యనీయం అనలే

కాదని స్పష్టం చేయడంకోసం. అయితే ఆ రాజకీయ వ్యతిరేకత రచయితలను పతనోన్ముఖంగా, మానవతను ద్వేషించే విధంగా, పాశవికతవైపు దిగజార్చలేదు. కాని అది మనుష్యుని ఆంతరిక అనుభూతిని, చారిత్రక చైతన్యాన్ని వ్యక్తంచేసి నూతన ద్వారాలను తెరిచింది. కాని పైన తిరుగుబాటు చేస్తున్నామనుకునే కొందరు యువరచయితల రాజకీయ వ్యతిరేకత క్రమంగా అనర్గల ప్రలాపంలోకి దిగజారి ఒకవిధంగా కుట్రచేష్టగా, మామూలు అశ్లీలం రుగ్ణావస్థలోకి దారి చేసుకుంది.

మళ్లీ మనం మొదట్లోకి ఈ తిరుగుబాటు ఉద్యమం ప్రారంభమైన అనంతశక్తిలోని ప్రాథమిక మౌలిక ధ్వనిలోకి తొంగిచూస్తే కొంత నిజాయితీని, వేదనను అర్థం చేసుకోగలుగుతాము. బీట్ కవి ఎలెన్ గిన్స్‌బర్గ్ తన విక్షోభాన్ని, విలువలను మింగుతున్న రాజకీయాలను గర్హిస్తూ ప్రసిద్ధ చిత్రకారుడు 'విన్సెంట్ వాన్‌గో'ను సంకేతంగా తీసుకొని ఒక కవితను రచించాడు. ఇందులో అతను ప్రచ్ఛన్న యుద్ధానికి అతీతంగాలేచి రష్యాలోని పాలనా వ్యవస్థకు, అమెరికాలోని పాలనావ్యవస్థకు వ్యతిరేకంగా తిరుగుబాటు చేశాడు. ఈ రెండు వ్యవస్థలు కవితా గళాన్ని మలిమి చేస్తున్నాయన్న తన ఆవేదనను గ్రిన్స్‌బర్గ్ వ్యక్తం చేస్తూ—

"అమెరికా ఆత్మను ధనం ధ్వంసం చేసింది......
విట్‌మెన్ ధర్మపుత్రుడైన లార్కాను ఫ్రాంకో హత్యచేశాడు
రష్యానుండి తప్పించుకోవాలని మెకోవస్కీ చేసిన ఆత్మహత్యా యత్నం,
వైట్ హవుస్ నౌరంగాల్లో మానవుని గోధుమలను భస్మం చేస్తున్నప్పుడు
భారతదేశం ఆకలితో చస్తూ, అరుస్తూ, పిచ్చికుక్కలను తింటూ జీవిస్తూవుండగా...
నేను నడుస్తున్నాను. నడుస్తున్నాను....
ఆశియా—ఆఫ్రికాలు నాతోబాటే;
ఈ రోజుకాకున్నా రేపైనా అమెరికా నాతో నడుస్తుంది.
నేను రక్షణనిచ్చే రాజ్యవ్యవస్థను
కేవలం అపాయాన్ని ముందు సూచించే వాణ్ణి,
కేవలం నాకు అణుబాంబులు కనపడుతున్నాయి,
ఆశియాను ఆశియా కాకుండా చేయడంలో నాకేమి ఆసక్తి?
ఆశియా, రష్యా ప్రభుత్వాలు వస్తాయి—విలీనమవుతాయి
అయినా ఆశియా, రష్యాలు విలీనం కావు
అమెరికా ప్రభుత్వం అంతే కాని అమెరికా మాత్రంకాదు.
అన్నీ శక్తులు మాయమవుతాయి ప్రభుత్వాలు తప్ప
అదృష్టవశాత్తు అన్నీ ప్రభుత్వాలుకూడా మాయంకాక తప్పదు
విలుప్తంకాని ప్రభుత్వాలు మాత్రమే మంచి ప్రభుత్వాలు
మంచి ప్రభుత్వాలు ప్రపంచంలో ప్రస్తుతం ఎక్కడా లేవు
అయినా మంచి ప్రభుత్వాలు అస్తిత్వ ధారణ చేసుకుంటున్నాయి
నా కవితలలో,

చరిత్ర నిరూపిస్తుంది ఈ కవితను ప్రవక్త వాణిగా,
మనిషి అవాస్తవమైన ఆదర్శాల ఆకలిని ఇక సహించలేడు
యుద్ధం ఒక అవాస్తవికమైన ఆదర్శం
ప్రపంచం నశించిపోతుంది
కాని ప్రపంచాన్ని రక్షించే నా కవితకోసం అసువులు అర్పిస్తాను
ఇప్పుడిక రాక్షసునికోసం ఒక్కనిమిషమైనా ప్రచారం వద్దు
కవులు రాజకీయాలనుండి దూరం వెళ్ళాలి కాకపోతే రాక్షసులుగా మారాలి.
ధనం—ధనం—ధనం—అరుస్తున్న ఉద్భ్రాంతమైన అలౌకికమైన ధనం!
భ్రమలతోనిండి, శూన్యంలోంచి, ఆకలి చావుల్లోంచి,
ఆత్మహత్యలలోంచి రూపమెత్తిన ధనం. ఓటమికి గుర్తు ధనం. చావుకు గుర్తు ధనం.

("Death to Van Gogh's Years" By Allen Ginsberg).

గిన్స్‌బర్గ్ వ్రాసిన ఈ కవిత నిస్సందేహంగా ప్రచ్ఛన్న యుద్ధంలో చిక్కుకొని, ధనం—అధికార దాహంతో పిచ్చెత్తిన ఒక సంస్కృతిని నిశితంగా దుయ్యబడుతున్నది. అధికారం—ధనం మత్తులోవున్న సంస్కృతి ఏ ముద్రనైనా వేసుకోవచ్చును. ఈ మానవ వ్యతిరేకి అయిన వ్యవస్థనుండి కవిని వేరుచేసి విముక్త మానవునిగా దర్శించే అతని ప్రయత్నం తప్పకుండా ప్రశంసనీయం.

అయితే ఈ బీట్ కవులు మానవుల్ని ఏ దిశలో—ఎందుకు విముక్తుణ్ణి చేస్తున్నారు? కవి తన బాధ్యతను ఏ స్థాయిలో సార్థకం చేసుకుంటున్నాడు? అతని కవితలలో అస్తిత్వధారణ చేసుకుంటున్న ఆ మంచి ప్రభుత్వాలు ఏవి?

ఇక్కడే బీట్ కవులు శూన్యంలోకి జారిపోయారు. ఒక ఉదాత్తమైన మలుపులోకి తిరుగవలసినవాళ్ళు తప్పిపోయారు. బీట్ రచయితలు తిరుగుబాటుదారులేకాని నిరుద్దేశ్యులు, దిశావిహీనులు.

బీట్ కవులు దిక్కుతోచనివారై తమ ఏకాకితనపు బాధను, ఉనికిలోని ఆవేదనను విస్మరించడానికి సంభోగం, నల్లమందు, జాజ్ సంగీతంలోకి పలాయనం చిత్తగించినట్టు వాళ్ళ రచనలద్వారా, ప్రకటనలద్వారా విస్పష్టంగా వ్యక్తమైనది.

అయినా ఈ విమర్శకు ప్రఖ్యాత రచయిత నార్మన్‌మేలర్‌లాంటివాడు ఇలా సమాధానం ఇస్తున్నాడు—'ఈ ఉద్యమం ఈ శతాబ్దంలోని రెండో మహావిప్లవానికి నాంది. ఈ విప్లవం మనను మళ్ళీ సమ—విభజనపై ఆధారపడిన వ్యవస్థవైపు కాకుండా వెనక్కి నడిపిస్తుంది. మన ఆదిమ సత్యాలవైపు. మన శక్తియొక్క ఆదిమ స్రోతస్సువైపు తీసుకెడుతుంది.

నార్మన్‌మేలర్ ప్రతిపాదించిన ఈ తర్కాన్ని బీట్‌నిక్‌లు అనేకమార్లు వల్లెవేశారు. కామోద్దీపితమైన దేహంలోకి, ఆదిమశక్తిలోకి, ముక్తికోసం అన్వేషణచేస్తూ వెడతామని వీళ్ళు వాదిస్తున్నారు.

కాని వీళ్ళకు పూర్వమే నాలుగు దశాబ్దాల క్రితమే వర్తమాన నాగరికతనుండి విముఖుడై ఆదిమ సత్యం, ఆదిమశక్తివైపు తిరిగి వెళ్ళిపోవాలని ఒక ప్రతిభావంతుడైన రచయిత ఎంతో గంభీరంగా, కళాత్మకంగా, పరిపక్వతతో చెప్పాడు — అతనే డి. హెచ్. లారెన్స్. ఈ యాంత్రిక సభ్యతలో మానవుడు విడిభాగంలా, తయారుకాకుండా మళ్ళీ మనిషిగా మారి, తన సత్యాన్ని ప్రస్ఫుటితం చేసుకోవాలని, దానికి మార్గం వెనక్కి ఆదిమ స్రోతస్సులోకి వెళ్ళాలని, రక్తంలోవున్న ఆదిమ సూర్యుణ్ణి ఉదయించనివ్వాలని, ఈనాటికి మన రక్తం ఆ ఆదిమ ఊర్జకు వాహనంలాంటిదని చెబుతూ లారెన్స్ ఇలా అన్నాడు—'నాకు రక్తంలో, మాంసంలోవున్న విశ్వా

పనే నా మతం. కారణం, అవి బుద్ధికంటే జ్ఞానవంతమైనవి. ఈ రక్తం రక్తాన్ని, మాంసం మాంసాన్ని, పిలుస్తోంది. పురాతన పురుషుడు ఆడమ్ అగ్ని ఈనాటికీ జ్వలిస్తోంది. అగ్ని, అగ్నిని పిలవడమే దాని ప్రత్యేకత. ఈ దేహంలోని కామాగ్ని ఆ దేహంలోని కామాగ్నిని రేకెత్తిస్తుంది.' ("Sex Versus Loveliness"—Collected Essays). చివరికి లారెన్స్ ఇంకా ఇలా అన్నాడు—'ఆ శక్తి నన్ను స్పృశించి, నా అంధకారంలోని మూలాన్ని తాకాలని నేను కోరుతాను. అది నాపైనుండి విలీనమవుతూ వెళ్లాలి—దానిపైనుండి నేను విలీనమవుతున్న వాడిలా! అప్పుడు మేమిద్దరం వేరువేరుగా విడిగా వుంటాం. మా ఇద్దరికి ఒక అనామకమైన సత్తా వుంటుంది. అదే పరిశుభ్రం కావడం—అదే వాస్తవిక విముక్తి.' ("Manifesto")

లారెన్స్ ప్రవచించిన ఈ జీవన—దర్శనంపట్ల ఎంతో చర్చ జరిగింది. కాడ్వెల్ ఈ సందర్భంలో చెప్పినట్లు ఇది సరియైన రోగనిదానమేకాని సరియైన చికిత్సమాత్రం కాదు. సాధారణంగా న్యూరాటిక్ రోగిని, చికిత్స జరిపేముందు అతని వికసించని శైశవమానసికావస్థలోకి తీసుకువెళ్లి వదిలివేస్తారు. కాని అదే చికిత్సకాదు. దీనివల్ల అతణ్ణి ప్రౌఢచింతనలోని అంతరికమైన బాధనుండి తప్పించి తాత్కాలికంగా మామూలు మనిషిగా మార్చినా అతను భావవాదచింతనస్థాయిలోకి వెళ్లి విలువలను గ్రహించే స్థితిలోకి పోలేడు. ఇది ఒకరకంగా రుగ్మతకు గురైన సభ్యతను ఆదిమగుహల్లోకి తీసికెళ్లి కూచోబెట్టడం లాంటిది. ఒక న్యూరాటిక్‌ను సహజమైన శిశువుతో పోలిస్తే అనారోగ్యంగా ఎలా కనపడుతాడో అలాగే ఈనాటి సభ్యతను ఆదిమవ్యవస్థలోకి లాక్కెళ్లితే అది కూడా రుగ్మతతో అనారోగ్యంగా కనపడుతుంది. పిల్లవాడు ఎంత చిన్నవాడైనా, తన తల్లి గర్భకోశంలోని ప్రశాంతతలోకి తిరిగి పోదలచుకొన్నా ఒకేఒక మార్గం వుంది: అది ప్రౌఢత్వాన్ని వహించి జీవిత యధార్థాన్ని ప్రత్యక్షంగా ఎదుర్కోవడం. ("Studies in a Dying Culture.")

ఆదిమసత్వంవైపు తిరిగి వెళ్లాలనే ఈ వంభై సంవత్సరాల పాత, ఎంగిలిపడిన తర్కాన్ని ఈ నాటి అమెరికన్ మట్టిలో మళ్లీ వైభవంగా బీజారోపణ చేయడానికి యత్నిస్తున్నారు. దీనినే ఇతరదేశాల్లోని దాంభిక ఆధునికవాదులు గుడ్డిగా అనుకరిస్తున్నారు. అసలు ఈ వాదం అమెరికా పగిలిన అద్దంలో ఎలాంటి వంకర—టింకర రూపాలను ధరిస్తున్నదో నార్మన్ పోథోరెట్జ్ మాటల్లో గ్రహించవచ్చును. అమెరికన్ జీవిత పద్ధతి యౌవనేచ్ఛను కేవలం తళతళతో రేకెత్తించి మనిషిని అడిస్తున్నది. యౌవనేచ్ఛ (కామేచ్ఛ)ను ఆరోగ్యకరంగా అనుభవించే వీలులేకుండా చేస్తున్నది. దీనివల్ల అమెరికన్ యువతీయువకులు కామవాంఛ తీరక, అసంపూర్ణమైన వాంఛలతో తల్లడిల్లి తమ కల్పనా జగత్తులో సంభోగాన్ని వివిధ బింబాలద్వారా ఊహించుకొంటున్నారని పోథోరెట్జ్ వర్ణిస్తున్నారు.

ఈ అసంపూర్ణ కామవాంఛ అమెరికన్ యువతీ—యువకులను పాశవికమైన చేష్టలవైపు, క్రూరమైన నేరాలవైపు, అమానుషమైన ప్రవర్తనవైపు తీసుకువెళ్తున్నది. అయితే ఇదేనా ఆదిమసత్వం వైపువెళ్లే తత్వంయొక్క అంతరార్థం అని నార్మన్ మేలర్‌ను పోథోరెట్జ్ ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

ఇక భారతదేశంలోకూడ ఈ మానసిక ప్రవృత్తి కొందరు యువ రచయితల ఊహాజగత్తులో ప్రతిఫలిస్తున్నది. ఈ రచయితల తలలో ఆడుతున్న భయంకరమైన పాములను సవిస్తారంగా చూపించవచ్చును.

'దేహరాజనీతి'వల్ల బీట్‌నిక్‌లు, Camp నాటక కర్తలు, చివరికి ఇక్కడ భారతదేశంలోని కొందరు బెంగాలీ, హిందీ రచయితలుకూడా తమ అసలు పరిస్థితులను, బాధ్యతలను విస్మరిస్తున్నారు. ఈ దేశంలోని కొందరు రచయితలు వాటిని అనాలోచితంగానే అవధరించి ఆత్మప్రదర్శనం ప్రారంభిస్తున్నారు. వీళ్లు కూడా చివరికి:—

'హాలమ్‌కాని సఫదర్‌జంగ్ కానివ్వండి
గాలిలోనుండి సంస్కృతులు దిగుతాయి,
గాలిలోనే విలీనమవుతాయి.'

[హిందీ వ్యాసానికి స్వేచ్ఛానుసరణ—" నిఖిలేశ్వర్ "]

నే నొంటరి నై

శ్రీ భైరవయ్య

జీవిత ప్రాంగణం ముందర
ఆశల కళ్ళాపిజల్లి
ఎదురు చూపుల ముత్యాలు పేర్చి
ఏరుకుంటూ,
జీవిత ప్రాంగణాంతర నందనవనంలో
ఈడేరిన కోర్కెల గులాబులు పరచి
చిరునవ్వులతో నడుస్తూ,
జీవిత ప్రాంగణాని కావల
కోర్కెలు విసిరిన ఎంగిలాకులపై
కాకులతో కుక్కలతో
కుస్తీ పడుతూ,
ప్రపంచంలోకి
తల్పంవిధానంలోకి
అవకాశ శూన్య కీకారణ్యాల్లోకి
నిర్దయ నిరుత్సాహం ఎగతాళి వెటకారం
బ్రహ్మ జెముళ్ళు కప్పుకున్న సంఘంలోకి
ఆశలు చావక
గుండెలో కొండంత ధైర్యం కరుడుగట్టక
మొండితనం బండకత్తితో నరుక్కుంటూ
పడక—పరుగు

షేక్‌స్పియరు - చైనా

శ్రీ ఎరిక్ చౌ

చైనాలో సాంస్కృతిక విప్లవం అంటూ ప్రారంభం అయిన అనంతరం కళలకు, సాహిత్యాలకు అఘోరకమైన గతిపట్టింది. జగత్ ప్రసిద్ధులయినరచయితలు పనికిమాలినవారై పోతున్నారు. ఉదాహరణకు షేక్‌స్పియర్ మహాకవి వున్నాడు. ఆయన రచనలను చైనా పూర్వం అంతగా పట్టించుకోలేదు. తరువాత ఆ రచనలు విరాదరణ పాత్రాలయినాయి. కాని ఆయన్ను చైనా ఎప్పుడు ప్రత్యేకించి విమర్శించలేదు. ఇప్పుడు తైవాన్‌లో ఒక పండితుడు షేక్‌స్పియరు నాటకాలను పూర్తిగా చైనా భాషలోనికి ఒక్కచేతి మీదుగా అనువదించారు. ఇక్కడ ఈ వ్యాసంలో శ్రీ ఎరిక్ చౌ- చైనాలో షేక్‌స్పియర్ ప్రశస్తిని గురించి, అధికారిక దృష్టిలో ఆ రచనల హెచ్చుకుందులను గురించి వివరిస్తున్నారు. శ్రీ చౌ 1940 ల లోను, 1950 ల లోను చైనా విశ్వవిద్యాలయాలలో ఆచార్యులుగా పనిచేసి వున్నారన్న విషయం ఇక్కడ చెబితే, ఆయన ఈ విషయాన్నిగూర్చి వ్రాయడానికి అధికారం కలవారని చెప్పినట్లు అవుతున్నది.

ప్రొఫెసర్ లియాంగ్—షి—ఛియు, షేక్‌స్పియర్ రచనలను అన్నింటిని చైనా భాషలోనికి అనువదించారు. ఈమధ్య ఆ పని పూర్తిఅయింది. ప్రొఫెసర్ లియాంగ్ తైపేలో వుంటున్నారు. ఆయన ఉభయభాషలలోను పండితుడు. ఆయన షేక్‌స్పియరును తర్జుమాచేయడం ఫార్ములాలో అందరికి ఆనందసంధాయకమైన విషయంగా వుంది. ఈ అనువాదంలో ఆయన ముప్పైఆరేళ్లు గడిపారు. పాఠాలు చెబుతూ, ఉపన్యాసాలు ఇస్తూ, జీవితం పోసుకుంటూ తన జీవితం యొక్క ధ్యేయం అయిన ఈమహాకార్యాన్ని— షేక్‌స్పియర్ గ్రంథాలను చైనాభాషలోనికి అనువదించడం అనే గురుతరకార్యభారాన్ని — ఆయన సాధించగల్గారు. తన జీవితంలో సాధిద్దామని ఆయన పెట్టుకున్న పని ఇది. ఇది చిన్నపనికాదు. షేక్‌స్పియరు ముప్పైయేడు నాటకాలను ఒక్కచేతిమీదుగా ఆయన అనువదించారు. ఆ అనువాదం లోకోత్తరంగావుంది. షేక్‌స్పియరు రచనలోని సర్వమైన అందచందాలను ప్రొఫెసర్ లియాంగ్ తన యీ అనువాదంలో సాధించగల్గాడు.

నిజం చెప్పాలంటే ఎందరో పాశ్చాత్య రచయితలు వుంటే వారి అందరిలోను చైనీయులు షేక్‌స్పియర్‌నే అధికంగా మన్నిస్తూవచ్చారు. షేక్‌స్పియరును వారు మెచ్చుకున్నారు. గౌరవించారు. చైనాలో లిపో అని, తుఫు అని ఇద్దరు మహాకవులుండేవారు. తాంగ్‌వంశం చైనాను పాలించిన రోజులలో ఆ ఇద్దరు రచనలు చేశారు. వారిద్దరిని చైనా ఇప్పటికీ మహాకవులనుగా ఆరాధిస్తున్నది. చైనీయులు షేక్‌స్పియర్‌ను ఆ ఇద్దరి మహాకవుల సరసనపెట్టి మెచ్చుకొనడం వుంది. షేక్‌స్పియరు వారి అంతకవి అనడం వుంది. చైనా విశ్వవిద్యాలయాలలో పూర్వం — 1949 దాకా కూడా - రెండు సంవత్సరాలు విధిగా షేక్‌స్పియర్ గ్రంథాలు పాఠంచెప్పేవాళ్లు. ఆ 1949లో మావ్‌సేటుంగ్ అధికారంలోకి వచ్చారు. ఆయన షేక్‌స్పియరు గ్రంథాలను చదివివున్నవాడు కాదు. షేక్

స్పియరును "అభివృద్ధి నిరోధకుడు" క్రింద ఆయన జమకట్టిందిమాత్రంలేదు. 1950 అనంతరం రోజులలో పెకింగ్ అధినేతలు షేక్స్పియరుపట్ల కొంత మమకారం కూడా ప్రదర్శించారు. ఆయన గ్రంధాలను అనువదించవలసిందిగా పండితులైన ఆచార్యులను కోరారు. వారికి ఇచ్చిన ఆ ఆదేశంలో షేక్స్పియరు నాటకాలను—"గతితార్కికంగాను, విచక్షణతోను' అనువదించవలసిందిగా చెప్పబడివుంది. అయితే ఆతర్వాత ఆ ఆలోచన ఏమైందీ తెలియదు.

1957 లో మావ్‌సేటుంగ్ "వెయ్యి పుష్పాల ఉద్యమం" ప్రారంభం చేశారు. ఆ రోజుల్లో మేధావి వర్గం కొంచెం వడగవిప్పింది. ఆరోజులలో షాంఘైలో వున్న పీపుల్సు పబ్లిషింగ్ కంపెనీ చైనాభాషలో షేక్స్పియరు నాటకాలను ఒకఖరవై ఏడింటినో, లేక ఇరవై ఎనిమిదింటినో ప్రకటించివుంది. వానిని ఛు—షెంగ్-హావో అనువదించారు. చైనా జపాను యుద్ధం రోజుల్లో ఆయన అపనిచేశారు. ప్రొఫెసర్ లియూ వలెనే, హావోకూడా షేక్స్పియరు రచనలను పూర్తిగా అనువదించాలని అనుకున్నారు. ఆయన ఆకోరిక తీరలేదు. రాజయక్ష్మవ్యాధి వచ్చింది. చనిపోయారు.

చైనాలో ఎక్కువగా ప్రదర్శింపబడిన షేక్స్పియరు నాటకము 'రోమియో అండ్ జూలియట్.' దానిని త్సావోయు అనే ఆయన చాలాఅందంగా తర్జుమా చేశారు. వ్యావహారిక భాష వాడారు. అసలు 'యు' స్వయంగా రచయిత. ఆయన నాటకాలు గొప్పగా వ్రాస్తారు. షేక్స్పియరు గ్రంధాలన్నీ ఆయనకు కంఠోపాఠంగా వచ్చు. ఆయన యీ 'రోమియో అండ్ జూలియట్'ను అనువదించారు. ఆ కథ, ఆ రచన, అందులోని సొగసులు యువతరాన్ని బాగా ఆకర్షించాయి. 1941 రోజుల్లో నేను త్సింగ్ హువా విశ్వవిద్యాలయంలో పనిచేస్తున్నాను. అప్పుడు 'రోమియో' పేర్లు పెట్టుకున్న కుర్రవాళ్లను, 'జూలియట్' పేరు పెట్టుకున్న విద్యార్థినులను చాలామందిని చూశాను. ఆడపిల్లలలో 'జూలియట్' పేరు ఎక్కువ ఆదరాన్ని పొందింది.

చైనాకు 'విముక్తి' కల్గిన అనంతరం నాకు తెలిసినంతవరకు 'రోమియో అండ్ జూలియట్' నాటకం ఒక్కసారే పెకింగ్‌లో ప్రదర్శింపబడింది. 'పెకింగ్ అకాడమీ ఆఫ్ డ్రమెటిక్ ఆర్ట్స్'వారు వేశారు. ఒక్కరోజుమాత్రమే వేశారు. ఆ తర్వాత వెయ్యలేదు. పార్టీ పద్ధతికి వ్యతిరేకంగా వున్నదని ఆ నాటకాన్ని ఇహవెయ్యవద్దన్నారు. యువకులలో ప్రేమ, శృంగారము పెరగడం చైనా నాయకులకు ఇష్టం లేకపోయింది. ప్రేమ చెయ్యడానికి, శృంగారంలో పడడానికి వాళ్ళు ఎవ్వరు? వాళ్ల శరీరాలే కాదు; ఆత్మలు గూడా పార్టీవే. పార్టీయే సర్వాధికారి. పెకింగ్‌లో ఆ నాటకాన్ని త్సావోయు వేయించాడు. ఆయన తర్జుమాయే ఆ వేసింది. ఆ వేసిం తర్వాత అది పాపం అయిపోయింది. అధికారులు ఆయన్ను 'ఆత్మవిమర్శ'—వ్రాసి ఇమ్మన్నారు. కొంచెంగా పనికిరాదన్నారు. ఆయన వ్రాసి ఇచ్చాడు. చెంపలు వేసుకున్నాడు. పార్టీకి, ప్రజలకు 'క్షమాపణ' చెప్పుకున్నాడు. అధికారులు ఆయన్ను అంతటితో పోనీయలేదు. సాహిత్య విమర్శకులు త్సావో వ్రాసిన గ్రంధాలపై విమర్శలు వ్రాశారు. ఆయన స్వంతంగా వ్రాసిన నాటకాలు 'థండర్ స్టారమ్' అన్నది చాలా ప్రసిద్ధమైంది. ఆ నాటకానికిన్నీ, షేక్స్పియర్ 'హామ్లెట్'కున్నూ కొన్ని పోలికలు వున్నాయి. ఈ విమర్శకులు ఆ పోలికలను బయటికి లాగారు. 'త్సావో' షేక్స్పియరును గుడ్డిగా అనుసరిస్తున్నాడు, చైనా ప్రజల ఆలోచనలలో విషం నింపుతున్నాడు' అన్నారు. ఆ 'పాపానికి' పరిహారంగా త్సావో ఇంకో నాటకం వ్రాశాడు. అది 'బిగ్ స్కై'. పట్టి చవట నాటకం. ఆ తర్వాత త్సావో మళ్ళీ ఇంకో గ్రంథాన్ని వ్రాసిన జాడ కన్పించదు.

చైనాలో 'రోమియో అండ్ జూలియట్'కు పట్టిన గతి ఇది. అయితే షేక్స్పియరు ఇతర నాటకాలు అన్నింటికి ఈ గతి పట్టలేదు. 'మర్చెంట్ ఆఫ్ వెనిస్'కు చైనాలో పెద్దపీట వేశారు. అధికారులకు ఆ నాటకం నచ్చినవిధంగా ఇంకో నాటకం నచ్చింది అనలేము. జనంలో ఆ నాటకం అంటే మన్ననే. ఇక విమర్శకులు వున్నారు అంటే, వారిని గూర్చి చెప్పవలసింది ఏమి వుంది! ఆ నాటకం పార్టీకి నచ్చింది. కనుక అందులో వారికి 'వర్గ

పోరాటం' దగ్గరనుంచీ అన్నీ కన్పించడం మొదలు పెట్టాయి. మావో విచారధారతో సమానమైన విచార ధార వారికి అందులో గోచరించింది. అసలు మావో ఆలోచనల్లాగానే ఆ గ్రంథం వుంది. అన్నింటికంటే ఈ విమర్శనలలో తెలియతగిన విషయం ఒకటి వుంది. అమెరికారో 'వాల్ స్ట్రీటు'కు చిహ్నంగా షైలాక్‌ను షేక్స్పియరు సృష్టించాడు అని వాళ్లు అన్నారు. కాబట్టి షేక్స్పియరు వ్రాసిన 'మర్చెంట్ ఆఫ్ వెనిస్'—ఈ విమర్శకుల దృష్టిలో—సారవుధర్మం చేత అమెరికా వ్యతిరేక గ్రంథం అయిపోయింది. నేను పెకింగ్‌కు వెళ్లినప్పుడు—అప్పటి వైదేశిక భాషాపరిషత్తు విద్యార్థి ఒకడు—ఆ విమర్శలలో ఒక విమర్శను తెచ్చి నాకు చూపించాడు. నేను అలవోకగా ఇట్లా అన్నాను: 'షేక్స్పియరుకాలంనాటికి అమెరికాయే లేదాయె; ఇక 'వాల్ స్ట్రీటు' సంగతి ఎట్లా వస్తుంది.' ఆ విద్యార్థి నా మాటలోవున్న ఎత్తిపొడుపును గమనించినట్టు లేదు. ఆ విద్యార్థి ఇట్లా అన్నాడు: 'అయితే షేక్స్పియరు ఇంకా గొప్పవాడన్నమాట. ఆయన గొప్పగ్రంథకర్త కాదు; గొప్పవిప్లవప్రవక్త కూడాను. దాదాపు చేర్మన్ మావో అంత గొప్పవాడు.'

1957 వరకు కూడా చైనాలో విద్యార్థులకు షేక్స్పియరు నాటకాలు పెట్టేవాళ్లు. అందుకు కొన్ని నాటకాలను ఎంచారు. కొన్ని వద్దనుకున్నారు. 'జూలియస్ సీజర్' పై నిషేధం; అందులో 'వైయక్తికవాదం' ఉత్కర్షింప బడినదట; బహుశా ఆ నాటకంలో అధికారంకోసం బ్రూటస్‌కు, సీజర్‌కు మధ్య నడిచిన 'పోరాటం' చేర్మన్ మావోకు నషాళానికి అంటివుంటుంది. అదేవిధంగా 'మేక్‌బెత్'ను గూడా విద్యార్థులకు పెట్టడం మానివేశారు. అందుకుకూడా పై విషయమే కారణమై వుండవచ్చు. రాజకీయ కారణాలను పురస్కరించుకొని జరిగే హత్యలు ఆ నాటకాలలో వున్నాయి. అవి ప్రజలలో 'విషపు పాదులు' పెట్టవచ్చునని చైనా నాయకుడు అనుకొని వుంటాడు. 'హామ్లెట్' 'కింగ్ లియర్'లకు యీ బాధలేదు. అవి 'రాజకీయ ఆర్జవం' కల్గిన నాటకాలు. వాటిలో రాజరికంయొక్క కుళ్లు కడుగబడింది. చైనా సిద్ధాంతులు కొందరు—'హామ్లెట్'—నాటకాన్ని ఎక్కువగా మన్నించారు. ఇందుకు ఒక కారణం కన్పిస్తుంది. చైనాలో ఒకవిధమైన 'కుటుంబపు పద్ధతి' వుంది. ఆ పద్ధతి, ఎటువంటి విప్లవాన్ని తెచ్చిపెట్టాలన్నా ప్రతిబంధకం అవుతూ వచ్చింది. ఆ కుటుంబ పద్ధతిని నాశనం చెయ్యడానికి యీ నాటకం బాగా ఉపయోగపడుతుందని ఆ సిద్ధాంతులు భావించి వుంటారు.

'ఏజ్ యు లైక్ ఇట్' 'ఏ మిడ్ సమ్మర్ నైట్స్ డ్రీమ్' వంటి నాటకాలను అధికారులు విద్యార్థులలో ప్రోత్సహించారు. వీనిలో ఒక నాటకంలో—'ఏజ్ యు లైక్ ఇట్'—లో—చైనా అధికారులకు 'విప్లవ విశ్వాసంతో కూడిన 'స్వస్థశృంగారం' కన్పించింది. 'మిడ్ సమ్మర్ నైట్స్ డ్రీమ్' వున్నదంటే, 'అది అందమైన కథ'. 'ప్రజలకోసం ఆ కథ సృష్టించబడింది.'—1957 రోజుల్లో ఈ రెండు నాటకాలను తీసుకొని ఎప్పుడో తీసిన రెండు బ్రిటిష్ చలన చిత్రాలనుకూడా తెప్పించి పెకింగ్‌లో ఆడించారు. ఆ రోజుల్లోనే చేర్మన్ మావో ఇంగ్లీషు నేర్చుకుంటున్నాడన్న మాట పుట్టింది. దానితో పార్టీ మనుష్యులకు అందరికీకూడా ఇంగ్లీషు నేర్వడం అవసరమూ అయింది. దానియందు ఆదరమూ పెరిగింది. వేలకువేలు జనంవచ్చి అదో ధర్మకార్యంగా ఆ రెండు చలన చిత్రాలను చూస్తూ వచ్చారు. ఇంగ్లీషు భాషను అభివృద్ధి చేసుకోడానికి చూస్తున్నాము అన్నారు. వారిలో అధిక సంఖ్యాకులకు అప్పుడు ఇంగ్లీషు అక్షరాల ముక్కుమొగను తెలుసుననికూడా అనలేము. వైదేశికభాషాపరిషత్తు విద్యార్థుల విషయం అట్లాకాదు. వారికి ఇంగ్లీషు బాగావచ్చు. వాళ్లు ఆ రెండు సినిమాలను ఉత్సాహోన్మత్తులై చూచారు. ఆ నాటకాలను వెంట తెచ్చుకొన్నారు. ఆ సినిమాలలో మాటలు, నాటకంలో వ్రాసినట్లు చెప్పబడిందీ లేనిదీ సరిచూచుకున్నారు. ఏమైనా ఆ రెండు చలనచిత్రాలు మంచి వ్యాపారం చేశాయి. ఆ రెండు సినిమాలను ప్రభుత్వమే కొన్నది. ప్రభుత్వమే ఆడించింది. ముందుగానే వానిని ఆడడానికి అధికారంగూడా ఇచ్చివుంటుంది.

1957 లో ఇంకో పని గూడా జరిగింది. పెకింగ్‌లో షేక్స్పియరు ఉత్సవాలు జరుపబడినాయి.

గోష్ఠులు ఏర్పాటు అయినాయి. త్సావో—వై—ఫేంగ్ ఆ గోష్ఠులలో మాట్లాడారు. ఆయన నాతో కలిసి చదువుకున్నాడు. ఆక్స్‌ఫర్డ్‌లోనో, కేంబ్రిడ్జ్‌లోనో బాగా గుర్తులేదు. షేక్‌స్పియర్‌ను అధ్యయనం చేశాడు. అది 1930 నాటి సంగతి. చాలాకాలంగా ఫేంగ్ కమ్యూనిస్టుపార్టీలో సభ్యుడుగా వున్నాడు. షేక్‌స్పియరు నాటకాలను ఒక పదో ఎన్నో చైనాభాష లోనికి ఆయన మార్చాడు కూడాను. ఆ రోజుల్లో ఆయన 'సాంస్కృతిక' శాఖలో పనిచేస్తూవుండేవారు. 'ప్రజాదృష్టి'తో షేక్‌స్పియరును గురించి వ్యాఖ్యానాలు, అవీ వ్రాశాడు. ఆ 1957 లో జరిగిన గోష్ఠులలో మరికొంతమంది పండితులు, షేక్‌స్పియరును గట్టిగా అధ్యయనం చేసినవాళ్లు పాల్గొన్నారు. కాని వాళ్లు ఎవరు ఫేంగ్ చెప్పిన వ్యాఖ్యానాలను పూర్వపక్షం చెయ్యలేదు. అవును. ఫేంగ్ అధికారి. వాళ్లు కాదు.

1958 లో 'గ్రేట్‌లీప్ ఫార్వర్డ్' ఉద్యమం ప్రారంభమైంది. దానితో షేక్‌స్పియరుమీద మోజు తగ్గింది. ఆయన రచనలమీద ఆదరానికి అంకుశం వేశారు. ఇంగ్లీషు చదువును నిరుత్సాహపరిచారనికాదు. ఆ భాష జీవద్భాష; దాన్ని నేర్పవలసిందేనని అధికారులు అన్నారు. కాని అప్పుడు ఒక్క విషయం వారికి తెలిసింది. ఇప్పుడు ఇంగ్లీషువాళ్లు ఎవ్వరూ షేక్‌స్పియరు ఇంగ్లీషును మాట్లాడరు; వ్రాయరు. అందువల్ల వైదేశిక భాషాపరిషత్తులో షేక్‌స్పియరు పఠనాన్ని మూలకునెట్టి, బ్రిటిష్ కమ్యూనిస్టుపార్టీ పత్రిక— ఆ రోజుల్లో దానిపేరు 'డెయిలీ వర్కరు' ఇప్పుడు 'మోర్నింగ్ స్టార్' అయింది—తెప్పించి, ఇక దానిని పఠించమన్నారు. అంతా విధేయతతో దాన్ని పఠించారు.

ఇక అప్పటినుంచి కమ్యూనిస్టు చైనాలో విద్యార్థులకు షేక్‌స్పియర్‌తో సంబంధం అంతరించినట్లే కనిపిస్తుంది. అందుచేతనేనేమో ఇప్పుడు సాగుతున్న సాంస్కృతిక విప్లవం సందర్భంలో షేక్‌స్పియరు మాట ఎక్కడా వినిపించడంలేదు. అట్లాగని షేక్‌స్పియర్‌లో చైనా ప్రజల ఆసక్తి, ఆదరణ తగ్గాయని అనలేము. షేక్‌స్పియరు ప్రపంచ మహాకవులలో ఒకడు. షాంఘైలో, ఇంకో ఇద్దరో, ముగ్గురో ప్రొఫెసర్లు షేక్‌స్పియర్ గ్రంథాలను తర్జుమా చేస్తూనేవున్నారు. ఇటీవల వారిలో ఒకరు, హాంకాంగ్‌లోవున్న తమ ఒక మిత్రునికి ఆ తర్జుమా విషయం వ్రాశారు. 'ఈ పని పూర్తిఅయితే, షేక్‌స్పియరు గ్రంథాల అనువాదం ఎంతో విలక్షణంగా జరిగినట్లే.' ఇది ఆ వ్రాసినాయన అభిప్రాయం.

(ఫోరమ్ వరల్డ్ ఫీచర్స్)

గతి - స్థితి

శ్రీ కొండిపర్తి శేషగిరిరావు

ఒకనాడు ఏదైనా చిత్రాన్ని చిత్రించుదామని అనుకున్నాను. కానీ క్రిందటి క్షణంవరకూ సాహిత్యంలో తిరిగిన నా మనస్సు ఓ పట్టాన నా చేతిలోనికి రాక అనేక భావాలలో విహరిస్తోంది.

ఎంత ప్రయత్నించినా నా మనస్సు చిత్రనిర్మాణానికి కావలసిన ఏకాగ్రతను పొంది, రూపనిర్మాణ భావంలో లగ్నం కాలేక పోతోంది. ఎంతసేపూ రసనిమగ్నతతోకూడిన భావాలు మెదులుతున్నాయేకానీ, రూపనిర్మాణాన్ని ప్రేరేపించే ఒక్కభావనైనా నాలో మెదలటం లేదు.

అలాంటి స్థితిలో సాహిత్య నిర్మాణాన్నీ, రూపనిర్మాణాన్నీ ప్రక్కప్రక్కల ఉంచి పరిశీలిస్తే కలిగిన భావన ఇది—

రూపనిర్మాణంలో ఏకాగ్రతను పొందినప్పుడే రూపాన్ని రూపొందించ గలుగుతాడు, రూపకారుడు. ఎప్పుడైతే అతనిలో అనేక భావాలు మెదులుతుంటాయో అప్పుడు అతని మనస్సు వికలమై, రూపనిర్మాణ భావన శకలాలై పోతుంది. అందుకే ఒక సుందరమైన భావాన్ని ఓ రూపంగా రూపొందిస్తున్నప్పుడు ఏ విధమైన భావసంచలనమూ లేక ఏకాగ్రచిత్తుడై ఉంటాడు చిత్రకారుడు.

సామాన్యమైన విషయాలనుండి తప్పించుకొని ఏకాగ్రతను సులభంగా పొందవచ్చు. కానీ విజ్ఞానముతోకూడిన భావపరంపరలనుండి తప్పించుకొని స్థిరత్వాన్ని పొందాలంటేమటుకు అది తనకు సాధ్యం కాని పనిగా తోస్తుంది, రూపకారునికి.

సాహిత్య సాధనలో, లౌకికానికి దూరమైన ఏకాగ్రత కావాలి. ఐతే భావపరంపరలులేని స్థిరమైన ఏకాగ్రతమాత్రం సాహిత్యానికి అనవసరము. సాహిత్య సాధనయందు భావపరంపరలు ఎప్పుడూ కలుగుతూ ఉండాలి. అవి ఎంత ఉధృతంగా సాధకునిలో ఊరుతుంటే అతనికి అంత శ్రేయోదాయకము. అందుకే భావుకుడు ఎప్పుడూ సంచలనాత్మకుడై కదులుతుంటాడు. ఐతే ఆ భావ సంచలనము సక్రమమైనదిగామాత్రం ఉంటుంది.

చిత్రకారుడు కూడా భావుకుడే ఐనా అతని భావన రూపనిర్మాణంలో కదలక స్థిరత్వాన్ని పొందుతుంది. సాహితీపరుడు సాహిత్య నిర్మాణంలో నిలకడగా ఉంటాడేకానీ, భావనలోమాత్రం స్థితిరూపంలో వుండక గతిరూపంలో ఉంటాడు.

అందుకే చిత్రకారుడు గతిరూపంలోఉన్న భావపరంపరలను ఏకాగ్రతద్వారా రూపంలో రూపొందిస్తే, సాహితీపరుడు గతిరూపంలోఉన్న భావాల గతిని ఇంకా అందంగా మలచి కమ్మని సాహిత్యంగా సృష్టిస్తాడు.

చిత్రకారుడు నిర్మాణంలో భావాల గతినుండి తప్పించుకొని స్థిరచిత్తుడైతే, సాహితీపరుడు ఒక చోట నిలబడి భావపరంపరలలో మునిగి తేలుతుంటాడు.

అందుకని రూపాన్ని రూపొందించుటకు భావ సంచలనాలనుండి తప్పించుకొని స్థిరత్వాన్ని పొందడం ఎంత కష్టమో, గతిరూపంలోనున్న సాహితీభావ సంచలనాలను ఒక క్రమంలో పొందడమూ అంతే కష్టం.

కనుకనే రూపకళ తన నిర్మాణంలో త్రోసివేసిన భావగతిని సాహిత్యం ఆహ్వానిస్తే, సాహిత్యం తన నిర్మాణంలో నెట్టివేసిన భావస్థిరత్వాన్ని రూపకళ ఆహ్వానిస్తుంది.

కనుకనే అందంగా మాటలను వ్రాయడం ఎంత కష్టమో, రూపాలను అందంగా మలచటమూ అంతే కష్టం.

'పదం' తన్మయత్వాన్ని కలిగించినా, సంవేదనను మాత్రం అది ఎక్కువగా కలిగిస్తుంది.

'రూపం'లో సంవేదనఉన్నా, అందులో తన్మయత పాలే అధికంగా ఉంటుంది.

ఎందుకంటే పదం భావంనుంచి కలిగింది. రూపం వస్తువునుంచి కలిగింది. ఇక్కడే ఒక అపరిష్కృతమైన సమస్యకూడా ఉంది. భావం వస్తువు కన్నా ముందో, లేక వస్తువు భావంకన్నాముందో మరి. అందుకే భావాన్నిబట్టి వస్తువు పుడుతుందనిగానీ, వస్తువునుండి అనేక భావాలు పుడతాయనిగానీ చెప్పలేము.

పోనీ భావనే మొదటి దనుకొంటే, ఒక భావన, ఆ భావనకు పూర్వం చూచిన వస్త్వనుభవంవల్ల కలిగినదే ఔతోంది. అలాగే ఒక వస్తువుకూడా ఆ వస్తువుకు పూర్వం మెదిలిన భావానుభవంవల్ల జనించిందే ఔతోంది.

కనుక భావము వస్తువులోనూ, వస్తువు భావములోనూ పందెం వేసుకొని మహావేగంతో ప్రయాణిస్తున్నాయి.

అందుకే వస్తువుకు రూపాంతరమైన రూపాన్నీ, భావానికి రూపాంతరమైన పదాన్నీ, ప్రేమించే రస ద్రష్టలలో సర్వసాధారణంగా అభిప్రాయభేదాలు కనిపిస్తుంటాయి.

అందమైన పదమువల్ల కలిగే రససంవేదనా, సుందరరూపమువల్ల కలిగే రసతన్మయతల వల్ల పొందబడే ఆనందాలలో వ్యత్యాసం కనిపిస్తూంటుంది. అందుకు ఈ రమణీయ పద రూపాల నేపథ్యంలో ఉన్న వాని లక్షణాల ప్రభావమే కారణము.

కానీ కొంచె మాలోచిస్తే సాహిత్యం కలిగించే రససంవేదనా, రూపం కలిగించే రసతన్మయతా బాహ్య రూపంలో విభిన్నంగా కనిపించినా, సాహిత్యంనుండి పొందే రస సంవేదన ఎలాంటిదో, రూపమునుండి పొందే రసతన్మయతతోకూడిన మౌనమూ అలాంటిదే.

కాకపోతే సంవేదన మనిషిని తేలికపరచి ఎక్కడికో తీసుకొని పోతుంది. మౌనం మధురానుభూతులతో మానవ హృదయాన్ని బరువెక్కిస్తుంది.

అందుకే భావస్ఫోరకమైన ఓ అందమైన మాటను వింటుంటే, ఆనందంలోనూ, రసపూరితమైన ఆలోచనలతోనూ, రససంవేదనలను పొందుతుంటాము.

అలాగే ఓ అందమైన రూపాన్నో, మూర్తినో, చూస్తుంటే మధురమైన భావాలతో పారవశ్యతను పొంది, హృదయః సంతృప్తితో ఒక్కసారి నిట్టూర్పు విడుస్తాము. అందుకే కాబోలు రూపమునుండూ, రంగుమున్డూ, రసతన్మయుతతో మౌనంగాఉంటాము.

పోనీ మౌనం స్థాణువుగాఉన్నా, సంవేదన మెదిలేదిగాఉన్నా, రసవస్తువులనుండి అవి బయటకు వచ్చేటప్పటికి రసమయమైనవిగానే ఉంటాయి.

కాకపోతే వాటి రూపాల్లో కొంత విభేదం ఉంటే ఉండొచ్చు. ఏది యేమైనా రసతత్వముగల సంవేదనా, మౌనమూ రసమయపదానికీ, వస్తువుకూ, ఆవలనున్నవారిమీద పనిచేసి, వారిలో విలీనమైపోయేవిగానో, లేక వారిని తమలో కలుపుకొనేవిగానో ఉంటాయి.

అందుకని ఒక రసానుభూతి అవతలివారిలో సంవేదనగా లీనమైతే, మరొక రసానుభూతి మౌనంగా విలీనమౌతుంది.

బుచ్చిబాబు

శ్రీ వింజమూరి శివరామరావు

ఎవరిని పలకరించినా ఒకటేమాట. మనవాడు బుచ్చిబాబు వెళ్ళిపోయాడు—అని. బరువుగుండెల నిట్టూర్పులతో కలిసి, బొంగురుపోయిన గొంతు కలతో ఆ మాట అంటున్నారు. ఆత్మీయుడు కరువైపోతే బాధకాదూ మరి!

బుచ్చిబాబంటే శివరాజు వేంకటసుబ్బారావు. ఇంగ్లీష్ లిటరేచర్‌లో ఎం. ఏ. పాసయి, స్వల్పకాలం కళాశాలాధ్యాపకుడుగా పనిచేసి, ఆకాశవాణిలో అధికారిగా ఉద్యోగంచేస్తూ, ఏభైయేళ్ళు నిండకుండా కన్నుమూసాడు. సంస్కారం కలవాడు; మానవత కలవాడు. గడుసరియైన మంచివాడు; పదిమందినీ కూడ గట్టుకునేవాడు.

'ఓ' అని గమ్మత్తుగా కేకపెట్టి, పకపకా విరగబడి నవ్వుతూ, అందరినీ యెంతో ఆప్యాయంగా పలకరించేవాడు; తాను నొవ్వక, ఇంకొకరిని నొప్పించక, బ్రతుకంతా పూలబాట చేసుకున్నాడు; అందరిచేతా 'మనవాడు' అనిపించుకున్నాడు బుచ్చిబాబు.

అతనితో నాకున్న యిరవైయేళ్ల సన్నిహిత పరిచయంలోనూ, అతనెప్పుడూ ఎవరినీ కసరడం గాని ఎవరిమీదా కన్నెర్ర చేయడంగాని నే నెరగను. అన్యాయంతో ఎవరేనా నిందిస్తే లోలోపల బాధపడేవాడు గాని పైకేమీ అనేవాడు కాదు. ఇతరుల చెడ్డతనాన్ని మరిచిపోవడం అతని స్వభావం. A healthy mind in an unhealthy body. ఉదార హృదయుడు. మంచి సలహా కావాలంటే బుచ్చిబాబు దగ్గరకు వెళ్ళాలను కునే వాళ్ళం. అతను చిరునవ్వుతో ఆత్మీయతతో భుజంమీద తట్టుతూంటే, మనలో ఏదో శక్తి నిండుతూన్నట్టనిపించేది.

బుచ్చిబాబు చాలా తెలివైనవాడు. బాగా చదువుకున్నవాడు. తాను చెప్పదలచుకున్నది మాటిగా తెలుగులో చెప్పగల పలుకుబడి గడించుకున్నాడు. అతని భాషలో ఒక ప్రత్యేకత వుంది. భావాలలో ఒక విశిష్టత వుంది. అతని రచనా విధానం చమత్కారమైంది.

కథలుగాని, నవలలుగాని, రూపకాలుగాని, నాటకాలుగాని, వ్యాసాలుగాని, గద్యపద్యాలు (Prose Poems)గాని, ఏది వ్రాసినా, చివరిదాకా వదలకుండా చదివిస్తాడు. రేడియో ప్రసారానికి ఏవి యెలా వ్రాయాలో అతనికి తెలిసినంత బాగా ఏకొద్ది మందికోగాని తెలియదు. నాటకాలు నిర్వహించడంలో ఆరితేరినవాడు.

నవ్వు పుట్టించే చమత్కారాలు పైకి కనిపించినా, అతని రచనలలో గుండెను పట్టించే ఉద్రేకాలు కదులుతూంటాయి. రచయితను ప్రతిబింబింపజేసేవి రచనలు—అనే మాట నిజమైతే, బుచ్చిబాబు

పారిజాతపుష్పం వంటివాడు. 'రక్తహృదయమున్న హిమ పాండుర ప్రశాంత వపు రుపరిమూర్తి' అని పారిజాత పుష్పాన్ని కృష్ణశాస్త్రి వర్ణించాడు.

సరదాగా కబుర్లు చెప్పేవాడు: హుషారుగా కూనురాగాలు తీసేవాడు, పేకా చతురంగం బాడ్మింటన్ ఆడ్డానికి ముందువచ్చి నిలబడేవాడు. ఎక్కువగా చదువుకునేవాడు. తోచినప్పుడు వ్రాసుకునేవాడు. మామూలుగా ఒక పేజీలో పట్టేది, బుచ్చిబాబు ఎడంయెడంగా, పెద్దపెద్ద అక్షరాలతో అయిదారు పేజీలు వ్రాసేవాడు. పడకలోనూ, చూపులలోనూ కూడా చురుకుతనముండేది. అతని కన్నీ రుచి కావాలి. తానెక్కువగా తినలేకపోయినా, పదిమందికి బాగా పెట్టడమంటే అతని కెంతో సరదా. 'అతని యిల్లాలు 'అన్నపూర్ణకు వుద్ది.'

గొప్ప రచయిత అని బుచ్చిబాబును ప్రజలు గౌరవించారు. పరిషత్తులు సన్మానించాయి. ప్రభుత్వం సత్కరించింది. అతను రచయిత మాత్రమే కాదు. చిత్రలేఖకుడు కూడా. తైలవర్ణచిత్రాలు అందంగా గీసి, స్నేహితులకు పంచిపెట్టాడు. పేరుకోసమతను ప్రాకులాడలేదు. అన్నికళలూ వరించాయని గర్వించలేదు. అహంకారం లేకుండా, సమాజంలో హెచ్చుతగ్గులు పాటించకుండా, మార్గదర్శకంగా బ్రతికాడు.

పేరుకి లోపంలేదు: డబ్బుకి లోటులేదు. బంధుమిత్రులు పరమాప్తులు. అనుకూలవతియైన భార్య—సుబ్బలక్ష్మిగారు—అన్నివిధాలా సహధర్మచారిణియై, అతని ప్రాణంలో ప్రాణమై, బుచ్చిబాబు కళాతపస్సుకి ప్రోత్సాహమిచ్చింది. అజాతశత్రువుగా జీవించాడు: అల్పాయుష్కుడైనా బుచ్చిబాబు అదృష్టవంతుడు. దురదృష్టం అతను కరువైన లోకానిది!

అప్పుడే వెళ్లిపోయారా!

ఆంధ్రపత్రిక 21–9—'67 లో బుచ్చిబాబుగారి మరణవార్త చదివి ఎక్కడ వాణ్ణక్కడే నిలబడిపోయాను. మనసు గొప్పగా ఆక్రోశించింది.

వారి నవలా, కథలూ, నాటికలూ అన్నీ ఒక ఎత్తు—భారతిలో ఆల్డస్ హక్స్లీ, టీ. యస్. ఈలియట్, సమర్‌సెట్‌మామ్ వంటివారిపై వ్రాసిన వ్యాసాలు ఒక ఎత్తు. ప్రపంచంలోని ఒక గొప్ప రచయిత—కాలధర్మం చెందాడంటే—వెంటనే ఎంతో బాధతో, ఆ రచయితను గురించిన చరిత్ర, ఆయన సాహిత్య ప్రతిభ వ్రాసేవారు. అంత వెంటనే అంతవోపికగా వ్రాసేవారు ఏరీ మనకిక.

వారు జూన్ భారతిలో వ్రాసిన 'మనసులో మారుమూలలు' అన్న వ్యాసం చదివి—'బెర్ట్రాండ్ రసెల్ భావప్రపంచం' వలెనే 'ఫ్రాయిడ్ భావ ప్రపంచం' అన్న వ్యాసాన్ని వ్రాయవలసిందిగా విజ్ఞాపన (సెప్టెంబరు భారతిలో) చేశాను. త్వరలో ఆ వ్యాసం వొస్తుందనీ ఎంతో ఉవ్విళ్లూరుతున్నాను. యింతలోనే ఘోరమయిన ఈ మాట వినవలసి వస్తుందనుకోలేదు.

బుచ్చిబాబుగారు లేని లోటు తీరేందుకు ఎంత కాలం పడుతుందో!

బుచ్చిబాబుగారూ!
మీ కథ పూర్తిచేసుకోకుండానే
వెళిపోయేరా?
నా కథ వ్రాయవూ అన్నవారి కథ వ్రాసిన
బుచ్చిబాబుగారూ
మీ కథ పూర్తిచేసుకోకుండానే
వెళిపోయేరా?
నూరేళ్ల కథని యేభయ్యేళ్లకే
ముగించి పూరుకున్నారా?
'మామ్ వ్రాయని కథ'లు
తెలుగులో వ్రాయడానికి
యింకెవరున్నారండీ

బుచ్చిబాబుగారూ మాకు?
మిమ్మల్ని మార్చిన పుస్తకంతో
మమ్మల్ని మార్చి
ప్రపంచ కవుల్ని
తెలుగులో చాటడానికి
కంకణం కట్టుకున్న
బుచ్చిబాబుగారూ
అయ్యో అయ్యో
అప్పుడే అస్తమించేరా?
పాత నీటిపై కొత్త వంతెనలు
కట్టేందుకు
ఎల్లొరాలో పగిలిన గాజుమేడ
అతికి అందాలు తెలిపేందుకు
దేశం మాకిచ్చిన సందేశాన్ని
మాలో నింపేందుకు
విచ్చిన మెట్లు ఎక్కించి
దిశదిశల సాహిత్యాన్ని చూపేందుకు
మరమేకుల్లో చీరమడతలు
విప్పేందుకు
అయ్యయ్యయ్యో—
'మా కింకెవరున్నారండి'?
బెర్ట్రాండ్ రసెల్ భావప్రపంచాన్ని
తెలుగులో విప్పిన బుచ్చిబాబుగారూ
ఏయేభావప్రపంచాలు
చుట్టివొచ్చేందుకు బయల్దేరారు?
అతిత్వరలో అకాలమరణం
కమ్మకు రాబోతున్నదని
అనుమానించే
జీవితాన్ని
అడవికాచిన వెన్నెల కాకుండా
విందుగా పండించుకున్నారా—
మొదట్నించీ
చివరకు మిగిలేదేమిటి అని
ప్రశ్నించి ప్రశ్నించి,
చివరికి మా గుండెల్లో
నీళ్ళు మిగిల్చి,
నా కథ వ్రాయవూ
అన్నవారి కథ వ్రాసి
బుచ్చిబాబుగారూ
మా కథ పూర్తిచేసుకోకుండానే
వెళిపోయేరా?

—మానేపల్లి సత్యనారాయణ.

స్మృత్యంజలి

అయ్యో! ఎంత ఘోరం!!
ఇంత చిన్నవాడికి—నేటితో సరిపోయిందా—
చక్కని కథలు రాసే చేయి
ప్రక్కకు వాలి పోయిందా?
గీస్తున్న చిత్రం పూర్తికాక మునుపే
కుంచె జారిపోయిందా?
సన్మానం అందుకోని మనిషికి
సంతాప సభలు జరిగేనా!

* * *

ఎందుకు జీవితంపై నీ కంత విరక్తి?
ఎవరికో కురువృద్ధునికి మృత్యువు పంపిన చీటీ
పొరపాటున నీకు చేరింది—
అయితే యింత తొందరా?
'అంతరంగ కథనం' పూర్తిగాక మునుపే
నీ గుండె ఆగిపోయిందా?
జీవితం పేర్చిన 'మెట్లు' ఎక్కలేక
'గాజుమేడ' పగలగొట్టుకొంటావా?
'చివరకు మిగిలే దేమిటి?

* *

'బుచ్చిబాబు' కలం ఇక కథలు చెప్పలేదు—
ఆయన కుంచె యిక చిత్రాలు గీయలేదు.
ఆయన వాణి వినపడదు
ఆయన రూపు కనపడదు.

"శుకదేవ్"

చైతన్య స్రవంతి

అందుకే కాబోలు; అంతుతెలియని బాధ ఎద్రొమ్ముల్లో కుతకుతలాడిం దీ రోజు,
అందుకే కాబోలు, ఆకాశం మేఘచ్ఛన్నమై కన్నీరు కార్చి గుబగుబలాడిం దీ రోజు,
అక్కడ, అల్లంతదూరాన ఉస్మానియాలో
ఆ మూల మీ లోలోపలి పంజరంలోని ప్రాణహంస గిలగిల లాడుతున్నందుకే కాబోలు !

ఆంధ్రసాహితీవనాన్ని గుబాళింపజేసిన పారిజాతం రాలిపోయింది
ఆంధ్ర కాల్పనిక సాహిత్యాన్ని సుసంపన్నంచేసిన కలం పట్టిపోయింది
ఆత్మ విశ్లేషణాత్మక రచనా ప్రక్రియకి సంధి కొట్టింది
ఆలోచనల్ని రేకెత్తింపజేసే సృజనాత్మక వ్యాసాలకు కాలం తీరింది.

వేలవేల అభిమానుల వదనాలు చిన్నబోయాయి
పీటపీట ఏకలవ్య శిష్యుల గళాలు మూగపోయాయి
అక్కడ—శ్రీమతి, బంధుకోటి; ఇక్కడ—మేము,
అంతా ఆలోచనాంధకారంలో చిక్కుకుపోయేము.

2

ఆహా, ఎంత అర్థవంతమైంది సామెత—'కమింగ్ ఈవెంట్స్ కాస్ట్ దైర్ షాడోస్'!
అందుకే కాబోలు, ఆనాడు
ఆర్నెల్ల క్రితం జాబు—'నా రచనలపై సమగ్రవిమర్శ నాకళ్లతో చూసుకునే
అదృష్టం నాకు లేనట్టుంది. కథలపై మీరే ఎందుకు వ్రాయకూడదూ ?

అందుకే కాబోలు, నిన్న మొన్న - జూలై ఇరవై అయిదు
అందమైన సాయంత్రాన చల్లని మాటల్తో సేదదీర్చి
ఆతిథ్యంలో ఆత్మీయత నింపి, అపస్వరాన్ని హీనస్వరంలో
ఆలపించింది—'మీరు మీ వ్యాసాలతో వచ్చేసరికి పరిస్థితు లెలావుంటాయో'

బాబూ, బుచ్చిబాబూ! ఎందుకు కలిగాయి బాబూ నీకీ అనుమానాలు!
ఎందుకేమిటి?—ఆంధ్రసాహితీ రంగస్థలాన చీకటి తెరలు పరుచుకుంటున్నందుకు!

బుచ్చిబాబూ!
మీరు లేరనే భావంతో గుండెల్ని పిండుకోలేం మేము
మీ అక్షరముత్యాలమాల తెగిపోవటం చూడలేం మేము
షేక్స్పియర్ కవితా మాధుర్యాన్ని చవి
చూడాలనుకున్నా; రస్సెల్ భావప్రపంచంలో విహరించాలనుకున్నా; మామ్
కథల్లోని అంతర్యాన్ని మననం చేసుకోవాలనుకున్నా—మీ

కలం అందించిన చిందించిన అర్థాలే మాముందు నిలుస్తాయి!
మనసు బాగుండక, జీవితాన్ని తమస్సు వెంటాడినప్పుడు
మృదువుగా వెన్నుతట్టి, ఆత్మశాంతి కలిగించేది—
భగవద్గీత, వేస్ట్‌లేండ్, గీతాంజలితో పాటు 'చివరకు మిగిలేది!
ఎలా తప్పించుకు పోగలం మేము—మీ స్మృతి కిరణ ప్రసారం నుంచీ!

రేపటినెలనుంచీ నెలనెలా 'భారతి' రాగానే మీ
రేమైనా వ్రాసేరేమోనని ఆత్రంగా చూసి
అంతలో ఈ ఘోరం తలచుకుని, కన్నీరు విడిచి
నిరాశగా నిట్టూర్పు విడవాలి మేము!
ఎంతటి దురదృష్టాన్ని మా పరంచేసి పోయావయ్యా?
అంతరంగ కథనాన్ని అసంపూర్ణంగా వదలి
మరో మనో వైజ్ఞానిక నవలకు తొలిపలుకు పలుకక వదలి, నీ
మనోయవనిక మీద రూపు దిద్దుకుంటున్న ప్రకృతి దృశ్యాల చిత్రీకరణను వదలి
ఎలాగ వెళ్లిపోయావయ్యా?

3

అందమైన ఆ తోటలో విరిసిన కథా ప్రసూనాలకి సౌరభం మెండు
ఆ తోటలో ప్రవహించిన రసధుని ప్రభావం అది
ఆ తోటమాలే అన లోక 'చైతన్య స్రవంతి'!
అతడొక నిత్య సౌందర్యాన్వేషి—జిజ్ఞాసువు!

ఆశాప్రియుని ఆదరిస్తాడు, నిన్నుగురించి కథ వ్రాస్తాడు
ఆమె నీడని నీ కళ్లల్లోకి ప్రసరింపజేస్తాడు
దేశం తన కిచ్చిన సందేశాన్ని తెలుగువారికి వినిపిస్తాడు
నిరంతరత్రయంలో సత్యంశివంసుందరం చూపిస్తాడు
వీరేశలింగం ఏమయ్యేట్టని నిలవేస్తాడు
పొగమంచు తెరల్ని తొలగిస్తాడు
వ్యక్తి అజ్ఞానాన్ని రాగవీణపై మీటి జ్ఞానతరంగాల్ని జాలువారుస్తాడు!

ప్రాచ్యపాశ్చాత్య సాహిత్యరీతుల్ని మథించిన ఆ మహామేధావి
పాత్రౌచిత్యం చెడకుండా కథను ఒడుపుగా నడపనూ గలడు
ఉరికంబానికి వెళ్లే నేరస్థుని 'చేతన'ను విశ్లేషించనూ గలడు
మరమేకులకూ పిరమడతలకూ గల సంబంధాన్ని వివరించనూ గలడు.

4

'ది గ్రేట్ ఇంటెలెక్చువల్ మోడర్న్ తెలుగు నావెలిస్ట్' –
మరో ప్రపంచంలోకి వెళ్ళిపోతున్నాడు!
ఇక్కడ ఈ తెలుగు సాహితీ మాగాణానికి తన ఆత్మీయతాముద్రనూ,
ప్రత్యేక రచనాశిల్ప చమత్కృతినీ, శైలినీ బహూకృతిగా వదలి
సాగిపోతోం దా చైతన్య స్రవంతి!
దాని మధురసాస్వాదనంచేసి ఆనందించండి!
మనకు చివరకు మిగిలింది—'చివరకు మిగిలేది.'!!

—విహారి & శాలివాహన.

గ్రంథ విమర్శలు

పన్నీటిజల్లు

(ఖండకావ్య సంపుటి)

[కర్త:— కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు; వెల: సాదాప్రతి – 5 రూపాయలు, బైండుప్రతి— 6 రూపాయలు. ప్రాప్తిస్థానము: కాటూరి కవితా అలే, దుర్గా అగ్రహారము, విజయవాడ—2]

కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు గారు ప్రసిద్ధులయిన నవీనాంధ్ర కవులలో నొకరు. తిరుపతి వేంకట కవుల శిష్యుడగుటచే ఆయనకు పేరు రాలేదు. పురాణ కవితాశయ్యతో నవీన కవిత్వమునకు నాంది పలికిన వారు తిరుపతి వేంకట కవులు. కాటూరి వేంకటేశ్వర రావు గారందురా! సహకవియగు పింగళి లక్ష్మీకాంతము గారితోకూడి, యుగానుకూలమయిన భావములను భజించి, రసమయమగు కవితా మార్గమును చేపట్టి 'తొలకరి'తోపాటు ఒక మహోత్తమ కావ్యమును రచించిరి. ఆ కావ్యమే సౌందరనందము. నాలుగు కాలాలపాటు విలువగల్గిన నవీనాంధ్ర కావ్యములలో నది యొకటి. మఱి వేంకటేశ్వరరావుగారు సొంతముగా వ్రాసిన లఘుకృతులు రెండు గలవు. మొదటిది 'గుడిగంటలు'. రెండవది 'పౌలస్త్య హృదయము'. ఈ రెండును ఆంధ్రుల నవీన భావములకు ప్రతిబింబములు. మహాత్ముని సదాశయమును హరిజనోద్యమము కవితా వీణపయి గానము చేయునది 'గుడిగంటలు'. ఆది కావ్యమునందలి ప్రతినాయకుని వైరభక్తి మాధుర్యమును పంచునది, 'పౌలస్త్య హృదయము.' కవితా వ్యవసాయము మొదలుపెట్టినప్పటినుండి నిర్యాణము వఱకు, ఆయా సన్నివేశములను పురస్కరించికొని, వేంకటేశ్వరరావుగారు రచించిన ఖండకావ్యములెన్నో కలవు. వాని నన్నిటి నొకచోటచేర్చి యుప్పొత్తించినదియే ఈ 'పన్నీటిజల్లు'. ఇది కవిగారి మరణానంతరము వెలువడిన ఖండకావ్య సంపుటి. దీనిని ప్రకటించినవారు తెలుగువారి ప్రశంసలకు పాత్రులైరి. 'పన్నీటిజల్లు' అను పేరిందు రెండు ఖండకావ్యములకు గలదు. ఆ పేరే యీ కావ్యమునకు పెట్టబడినది.

రవీంద్రకవి గ్రంథములు పఠించి, ఆంగ్ల సాహితీ మాధుర్యమును చూఱలాడి ధన్యుడనైతినని భావించిన వారిలో మొగదలనున్నవారు వేంకటేశ్వర రావుగారు. సంస్కృతాంధ్ర సాహితీ సంపదయు పైతృక ధనముగా చేతికందినది. ఇంక కావలసినదేమి? 'కవితా సామగ్రి'ని అమ్మగా పూనుకొనిరి. పెట్టుబడి పెద్దది గావచ్చు. చేసిన వ్యాపారము చిన్నది గావచ్చు. ఆంధ్ర రసిక లోకమునకు ఆహ్లాదము చేకూర్చిరి. నిజాయితీకి పేరుపొందిరి. గ్రంథములను బండ్లకెత్తిన వారికంటె మిన్నగనే శాశ్వతకీర్తిని సంపాదించిరి. ఆ కీర్తి మచ్చలేనిది· తఱుగనిది.

ఆంగ్లభాషా స్వభావమువల్లనేమి, రవీంద్రుని మహిమవల్లనేమి వేంకటేశ్వరరావుగారు నూతన కవితోద్యమములలో పాల్పంచుకొనిరి. మానవతా వాదమునకు పట్టము గట్టిరి. వారు భావకవిత్వము మువ్వగు వానిని వ్రాసినవారే. సమకాలిక సమాజమును మానవతా దృక్పథమునుండి చూచినవారే. క్రుళ్లి కంపు గొట్టిన ధర్మమునకు రంగులుపూసి తెలుగువారి కనులముందు నిలబెట్టుటకు వారు ఆరాటపడిన జాడ కానరాదు. సమాజపరిణామమును లెస్సగా గుర్తించిరి. ఆ పరిణామము కొనితెచ్చిన భావములకు స్వాగత మొసగిరి. ఆ భావములను పాడిరి. ఏవిధముగా? సమకాలిక సాంఘిక భావములను తాను వ్రాయుచున్న కావ్యములకు బీజములుగా చేసికొని కావ్యకళాశిల్పములతో రసస్థాయికి తీసికొనిపోయిరి. అందుచేతనే యీ కావ్యములు కాలావధులను దాటినవి. నవీన కవుల మనుకొన్నవారి కెందఱకో యీ విద్య అబ్బలేదు. తాత్కాలికమైన యావేశముతో సమకాలిక సమస్యలను గూర్చి కవితలల్లి చరితార్థులమైతిమని భ్రమించినవారే పెక్కుమంది కలరు. అందుచేతనే యీ కవితలు కావ్యత్వమును, అజరామరమైనదానిని కోల్పోయినవి. కాలబద్ధమైనవి. వేంకటేశ్వరరావుగారు రచించిన కావ్యముల యితివృత్తము

ఐతిహాసికము గావచ్చు. ఆ చారిత్రకము గావచ్చు. ఇదానీంతనము గావచ్చు. ఆ యితివృత్తమును స్వీకరించుటకు నవభావములు హేతువులు. అది కావ్యత్వసిద్ధిని పొందును.

వేంకటేశ్వరరావుగారి కవిత్వము ప్రసాదగుణము గలది. ఆ కవిత్వము నందెక్కడను హద్దులుమీరిన యావేశము కానరాదు. శాంత గుణరాశియగు సౌజన్యమూర్తియొకడు రమణీయ బోధనము చేయుచున్నట్లుండును. తెనుగుదనము, తెనుగు పలుకుబడి హెచ్చుగా నుండును. ఎక్కడోగాని, అక్కఱనుబట్టి సుదీర్ఘ సంస్కృత సమాసములు వచ్చిచేరవు. అన్వయమునకందని పలుకుబళ్లను గుప్పించి, విచిత్రకారకమును సృష్టించి, యిదియే కావ్యశిల్పమని యెలుగెత్తి చాటు పోకడ వేంకటేశ్వరరావుగారి సృష్టిలో గోచరించదు. వారు ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వంశీయులట! ఎఱ్ఱన కవితయందలి తీరుతెన్నులు వారి కావ్యములలో సాక్షాత్కరించును. పై మాటల కన్నిటికిని ఈ 'పన్నీటిజల్లు' తార్కాణము.

ఈ కావ్యమునందలి విషయము బహుముఖముగా నున్నది. విజయవాడ సీతానగరమున వెంచేసియున్న ఆంజనేయస్వామి స్తోత్రముతో కావ్యము మొదలగును. వేంకటేశ్వరరావుగారు తిరుపతి వేంకటకవుల శిష్యులుగదా! ఆ జంటకవుల కవితామార్గము పట్టిన ఖండకావ్యములు నున్నవి. సమస్యా పూరణము, గురుసన్మానార్థము గద్వాల రాణిని, తాటికొండ రామారెడ్డి దేశాయిని దర్శించినపుడు చెప్పిన పద్యములు, అవధానము చేయగా మెచ్చుకొన్న మేనమామకు వ్రాసిన పద్యలేఖ—యివి యన్నియు తిరుపతి వేంకటకవుల పద్ధతితో వ్రాయబడినవి. వేంకట శాస్త్రిగారిని గూర్చియు కవితాగానము చేయబడినది. కవులను, కళాకారులను ప్రశంసించిన పద్యము లున్నవి. ప్రణయలేఖ లున్నవి. భావకవిత్వమున్నది. జీవనస్మృతు లున్నవి. చాటుపద్యములు గలవు. బందరునకు వేంకటేశ్వరరావుగారికి గల పొత్తు సామాన్యమయినది గదా! అచటి మిత్రులను, సహచరులను, గురుతుల్యులను పొగడిన కవిత్వము కలదు. రవీంద్ర రాధాకృష్ణులను, తదితర మహాశయులను మెచ్చిన ఖండకావ్యములు కలవు. 'మే మాంధ్రులం' అన్న వ్యంగ్యరచనము, చల్లపల్లి రాజా నుద్దేశించి వ్రాసిన 'ఓటుపాట' చమత్కారముగా నున్నవి. రెండవది జమీందారుల జులుమును చూపెట్టును. ఇంకను చిల్లరమల్లర రచనలున్నవి.

వేంకటేశ్వరరావుగారి ఆస్తిక్యమును గూర్చి ప్రత్యేకముగా చెప్పవలయును. ఈ ఖండకావ్యముల సంపుటిలో తీర్థదైవతక్షేత్రసన్నుతు లున్నవి. పీఠాధిపతుల కైవారములు కలవు. అన్నిటినిమించి భగవంతునకు దూరమయిన జీవునివేదన యిందు కలదు. వారు ముదిమి ప్రొద్దులలో వ్రాసిన కవిత్వములో ఈవేదన—శిశుదైన్యము—స్పష్టముగా కన్పట్టును. దేవ్యపరాధ క్షమాపణ స్తోత్రము, శివాపరాధ క్షమాపణ స్తోత్రము, సౌందర్యలహరి మున్నగునవి కాటూరివారి యాస్తిక్యమునకు తార్కాణములు. దీనికితోడు ప్రకృతిని స్వాధీనము చేసికొనుచున్న మానవుడు, వినాశకారియగు త్రోవ త్రొక్కుచున్నాడను గుర్తింపు, దాని వలన కలిగిన బాధ అక్కడక్కడ దోబూచులాడుచుండును.

తన భావములను వ్యక్తీకరించుటకు కాటూరివారవలంబించు ప్రత్యేకమార్గ మీ సంపుటిని కొట్టవచ్చినట్లు కన్పించుచున్నది. వారు రవీంద్రుని గూర్చి వ్రాయవచ్చునుగాక! రాధాకృష్ణుని గూర్చి వ్రాయవచ్చునుగాక! నోములను గూర్చి వ్రాయవచ్చును గాక! ఆచార్య బంధు మిత్రాదులను గూర్చి వ్రాయవచ్చును గాక! ప్రత్యక్షముగా ఎవరిని గూర్చిగాని, దేనిని గూర్చిగాని వ్రాయరు. వారియొక్క లేక వానియొక్క మూలతత్త్వమును ముందు ప్రత్యక్షీకరించికొని, ప్రకృతిని ఆలంబనముగా చేసికొనియో, ఊహాకల్పితమయిన దృశ్యమును చాటుగా చేసికొనియో, ఆ మూలతత్త్వమును ప్రతిపాదింతురు. రాధాకృష్ణ ప్రశంస, నివేదనము, విజయవాణి, మున్నగునవి యిందు కుదాహరణములు. ఆ కవి మనీషుల జీవనతత్త్వము, ఆంధ్రుల యుత్సాహము, భంగ్యంతరముగా ప్రకృతి దృశ్యములను ఆధారము చేసికొని వర్ణింపబడినవి.

సంప్రదాయబద్ధమయిన ఛందస్సులతోడనే యీ సంపుటియందలి కవిత్వము చాలభాగము సాగినది. గీతికాప్రాయమయిన రచన లొండురెండు గలవు. అనిబద్ధ కవిత్వమున కుదాహరణముగా నుండదగిన రచనయు

కలదు. శ్రీ రమణమహర్షి స్తోత్రము, విమలానంద యతీంద్రస్తుతి ఉదాహరణ కావ్యలక్షణములతో కూడి యున్నవి. ఇందు ఒక్కొక్క కందపద్యము ఒక్కొక్క విభక్తిపరముగా రచింపబడినది. ప్రాచీనకవు లీ యుదాహరణములను దేవతాస్తుతిపరముగా, మహాత్మప్రశంసాపరముగా వ్రాసిరి కదా! వేంకటేశ్వరరావుగా రా సంప్రదాయము పాటించిరి. కళికోత్కళికాదులను మాత్రము వీడిరి. ఒక సమయమున వ్రాసిన పద్యములనో, పద్య పాదములనో మఱియొక సమయమున—తుల్యము లయినప్పుడు—వాడుట కవుల కలవాటే. వేంకటేశ్వరరావుగారు నట్లే చేసిరి. 'రాగరసావతారు'డను ఖండమునందలి 'జన్నపువేదులన్' అను పద్యభాగము యథాతథముగా 'అమృతవాణి'యందు కలదు. 'వెల్లూరి ఆంధ్ర పరిషత్సాహిత్యసభ'యందలి మొదటి పద్యము తొలి మూడు పాదములు 'విజయవాణి'లో చివరి పద్యములలో నొకదానియందు గలవు.

తప్పొప్పుల పట్టిక కావ్యాంతమున కలదు' దానజేరని తప్పులు కలవు. 161 పుటలో చంపకమాలయందు మూడవ పాదమున 'జడిగ గఱంగి సాజె కళావళికిన్ జయవాళ! అని కలదు. 'సాజెడి' అని యుండదగుననుకొందును.

నవ్యాంధ్ర కవితారీతులను, నవయుగ భావపరిణామమును, వేంకటేశ్వరరావుగారి కవితాసంస్కృతిని తెలిసికొనగోరువారి 'పన్నీటిజల్లు'లో అవశ్యము ఓలలాడుదురు గాక!

—శాక్యసింహ.

భార్గవానందలహరి

[కవి : కీ. శే. సిరిప్రెగడ భార్గవరావు: ప్రచురణ : సాహితీ మేఖల, చండూరు; ప్రతులకు : శ్రీ అంబటిపూడి వెంకటసుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి, ఏడుబాడు, అన్నంభొట్లవారిపాలెం (పోస్టు) వయా పర్చూరు, గుంటూరుజిల్లా; 82 పేజీలు; వెల: రూ. 2.]

'మాతృభాష మన యిల్లు
తెనుగు కవిత పన్నీటిజల్లు
ఏ వొక్కరు కలం పట్టినా చాలు
పరిమళాల జాలు' పాలక్రొవ్విగ్గడలు పచ్చి

వెన్నయి విచ్చి తీయని మనఃపూసలు'గా మారిన తెనుగు పదాల పొందికను, మాధుర్యాన్ని అనుభవించి సచేతనమైన మనస్సుతో పలవరించి భవ్యకవితావేశంతో కవితా సరస్వతిని ప్రత్యక్షం చేసికొని గానంచేసిన, అమేయ ప్రతిభావంతులైన కవికుమారులు అకాల మృత్యువు వాతబడటం సాహిత్యాభిమానులెల్లరకూ హృదయాన్ని ద్రవింపజేసే విషయం. అందునా త్యాగమయమైన జీవితాన్ని గడిపి, ఎప్పటికప్పుడు ప్రగతిశీలమైన భావాల నాకళింపు చేసికొని, ఆ భావాలకంటె ముమ్ముందుగా తాము పరుగులుతీస్తూ సమాజాన్ని తీర్చిదిద్దే సంస్కర్తలు కవులలో అరుదు. అరుదైన యీ భాగ్యాన్ని పొంది తనకు బహిఃప్రాణంగా మెలిగిన మిత్రులను శోకసముద్రంలో ముంచిన శ్రీ సిరిప్రెగడ భార్గవరావుగారు యశఃకాయులైనారు. ఋషివంటి జీవితంతో ఆదర్శమూర్తులైన శ్రీ అంబటిపూడి వెంకటరత్నంగారు తమ భావాలకు ఆచరణప్రతిరూపమైన శ్రీ భార్గవరావుగారు దివంగతులయిన శోకంలో గర్భశోకాన్ని అనుభవించి, శ్రీ భార్గవరావుగారిలోని ఉత్తమ కవితావేశాన్ని గమనించి, దోహదం చేసినవారు కావటం వలన, ఆ కవిత్వాన్ని తెలుగు పాఠకులందరికీ అందజేయాలన్న స్థిరసంకల్పంతో యీ కవిత్వానికి పుస్తకరూపం కల్పించారు. తెలుంగుభాషలో ప్రసిద్ధులయిన కవి, పండితులెందరికో వీరి కవిత్వాన్ని పరిచయంచేసి, అభిప్రాయాలను సేకరించి, 'ఇదీ మా భార్గవుని ప్రతిభ' యని లోకానికి చాటి చెప్పారు. కావ్య సంపుటి చిన్నదైనా అభిప్రాయాలు కొల్లలుగా ముందు

నిలిచాయి. అభిప్రాయాలనిచ్చిన వారందరూ ముక్తకంఠంతో శ్రీ భార్గవరావు కవిహృదయాన్ని గుర్తించి కొనియాడారు. ఎవ్వరూ యీ కావ్యంలోని లోపాలను పేర్కొనలేదు. ఇది యీ కవి ప్రతిభను తెలియజేస్తుంది. 'తెలుగుకవి చనిపోయిన తరువాతనే జీవించటం ప్రారంభమౌతుంద'నే సూక్తి వీరి విషయంలోనూ యధార్థమైంది. కాని ఒక్కటే తేడా. శ్రీ భార్గవరావు జీవించియుండగా వీరి కావ్యాలు వెలుగు చూడలేదు.

ఈ కావ్యప్రారంభంలో సాహితీమేఖల కార్యక్రమాలు వివరంగా తెలియజేశారు శ్రీ అంబటిపూడి వెంకటరత్నం. స్వంతవిషయాలనే ఏకరువు పెడుతున్నట్లున్నా శ్రీ భార్గవరావు వ్యక్తిత్వం వెంకటరత్నంగారి సాహితీమేఖలతోనూ, సమాజ వికాస కార్యక్రమాలతోనూ పెనవేసికొన్నది. మంచిగురువుకు అంతకంటె మంచిశిష్యుడు లభించటం అన్నివిధాలా అదృష్టమే. 'తెలుగెవ్వరిపాలుచేసి తిరిగెద వాంధ్రా' అని శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు వెంకటరత్నంగారి నొకప్పుడు హాస్యం చేశారట. తర్వాత కాలంలో శ్రీ వెంకటరత్నం తెలుగు సాహిత్యంలో మిక్కుటమైన పరిశ్రమచేసి, కవిగా పేరుతెచ్చుకొని గురువుగారికే గర్వకారణమయ్యారు. అదేవిధంగా భార్గవరావుగారు కూడ వెంకటరత్నంగారికి గర్వకారణమయ్యారు.

'సాహితీమేఖల' ఉత్తమగ్రంథ ప్రచురణకు పూనుకొన్నది. 'అగ్నిధార', 'దక్షిణ'వంటి పుస్తకాలను ప్రచురించింది. 'దక్షిణ' నాటకంలో శ్రీ భార్గవరావు పాత్రధారియుట. కళాత్మకమైన శ్రీ భార్గవరావుకవి హృదయాన్ని కాలపురుషుని కబంధహస్తం కబళించి వేసిందంటే, యీ కావ్యసంపుటం చదివిన వారందరికీ విచారం కలుగుతుంది. సాహిత్యాచార్య శ్రీ పిల్లలమఱ్ఱి వారి మాటల్లో చెపితే 'భార్గవకవి నూటికి నూరుపాళ్లా హృదయంగల అచ్చపుకవి. భవ్యకవితావేశం కల్గిన అచ్చపు ఆంధ్రకవి కుమారుడు. కవితోన్మాది. సంప్రదాయాభిరతి మిక్కుటంగా గల సంస్కృతీ సంపన్నుడు. 'బ్రతికి బట్టకడితే' మహాంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తులో మహాకవిగా దుశ్శాలువలను అందుకొని సంస్తవనీయుడు కాగలిగేవాడుగదా!'. భార్గవకవిని నూటికి నూరుపాళ్లా హృదయంగల అచ్చపుకవి యనటానికి 'కన్నీరు' కావ్యఖండిక తార్కాణ. సతీ వియోగం వలన హృదయంనుండి దూసుకొచ్చిన శోకధార 'కన్నీరు' కావ్యంగా మలిచారు. కవు లెందరకు సతీ వియోగం కలుగలేదు? ఎందరు సతీవియోగ గీతాలను వ్రాయలేదు? కాని భార్గవకవివలె భార్య నత్యంత ఆత్మీయురాలిగా భావించి, శూన్యమై వ్రెకాడైన తన యెడదభారాన్ని వెడలబోసినట్లున్న 'కన్నీరు' కావ్యం చిరస్థాయిగా నిలుస్తుంది.

'నా యానందమవై దరస్మితవై
నా వెల్గువై చూడ్కివై
నా యుత్సాహమవై సుధారజనివై
నా శయ్యవై సుప్తివై
నా యిష్టంబుల ప్రోవువై మనసువై
నా సర్వమై నేనయై మాయంబైతివి
నీవు లేని జగతి మధ్యాన నే మిథ్యగాన్.'

ఈ నిట్టూర్పుం వేడి గాడ్పులను
నిట్లే వాడి యల్లాడి నా
ప్రాణాంకూరము మాడిపోవు నిక
నీవారావు కన్నీటిలో స్నానంబాడితి
విందుగుండియ కరంగన్ బాడితిన్
దైన్యకంఠానన్ వేడితి................అనదృశమైన

వీరి దాంపత్యం అపురూపమేకాదు, కవితావస్తువై కాలప్రవాహాని కెదురీది మహాకావ్యంగా నిలుస్తుంది. 'కన్నీరు'కు దీటైనది పన్నీరు. ఈ కావ్యఖండికలో

'ఆడెడ నొక్కసారి భువియంతయు
నా హృదయాన వాడగా
బాడెడ నొక్కసారి త్రిదివం బది
నా కనుముందు వ్రేలగా
వీడని యైహికోహ నెడవీడని
దివ్యతరోహ కూడి కో
రాడగ స్వర్గసీమ గృహమై కుటియై
సుమశయ్య యైనచో?'

వంటిపద్యాల నుదహరించటం ప్రారంభిస్తే అన్నింటినీ ఉదహరించవలసి వస్తుంది.

'ఆమె పదాబ్జ కింకిణి
నతామృతనాదవియన్నదీయు
వీచీమధునర్తనంబు విరజిందగ

ఉన్నమ చందమామ
నాలో మధురించు
వెన్నెల ఝురుల్ గురిపించు
గతంబుగన్ గతంబే మరపించు
మించి తలపించు కవిత్వ సువర్ణవల్లకిన్..

కవిత్వ సువర్ణవల్లకికి ప్రముఖ బోయీగా నిలువ దగిన యీ కవి సురిగిపోయాడు. 'నెలబాలుడు'; 'మధురయామిని'; 'వెన్నెలరేయి' రచనలు యీ కవి భావసౌకుమార్యానికి నిదర్శనాలు. నెలబాలుని గూర్చి

'దండు వెడలెడి మగువ కళండరీతి
రతి సమర్పించు విజయహారతి యితండు
మోమునన్ మోముజేరిచి ముద్దు లొలుక
రతిమరులు చూచుకొనెడి దర్పణ మితండు
ప్రకృతిసుందరి డాకేలబట్టి యెత్తు

విశ్వమోహన దివ్యదీపిక యితండు' అని చెప్పిన పద్యం చదివినతరువాత పాఠకులకు యీ కవి భావ సౌకుమార్యాన్నిగూర్చి వేఱుగా చెప్పనక్కరలేదు. వెన్నెల రేయిలో తన ప్రేయసితో విహరించుట యనెడి భావన సామాన్యమే యయినను 'అరమోడ్పుకండ్ల నే దీవులకో ఎటో ఎటులో తేలుదమా బిగికౌగిలింతలన్' అను భావన స్వాప్నికమైననూ, సుకుమారముగా నుండును. 'మా గురుదేవులు,' 'గురుదేవా'; అనే శీర్షి కలు శ్రీ వెంకటరత్నంగారి యెడల భక్తిభావాన్ని వెల్ల డించేవి. 'భక్త్యంజలి'లోనూ యీ భక్తిభావం మిక్కు టంగా వెల్లడియౌతున్నా, శ్రీ వెంకటరత్నంగారిపట్ల అవి సహజోక్తులేనని వారితో పరిచయం గలవారి కెల్లరకూ విదితమే.

'ఏకాన్తగోష్ఠి'లో

'ముద్దు లొలికెడి చిరునవ్వు నగుచు —
తాండవింతును నీ యురస్థ్సలమునందు—
తొలిమోజుల విరజాజి దండ నగుచు —'

భావకవిత్వంలోని ఉదాత్త ప్రణయ భావనను విక్షేపించటంలో తన యమేయ ప్రతిభా విశేషాలను ప్రకటించారు. 'తెలుగుతల్లి'ని సంస్తుతించటం లోనూ, ఒడుపుగా, పద్యం నడకలో గొప్పశిల్పాన్ని ప్రదర్శించారు. 'మధులక్ష్మి' కేవలం వసంతవర్ణన మాత్రమేకాదు, పువ్వులనుచూసి 'ఏ మహితాత్ముల హృత్ప్రతిబింబాలలో యీ లతల్ గన్న యందాల విరులు' అని మురిసిపోతారు. 'రాధికా విరహ గీతి'లో రాధికతో తాదాత్మ్యంపొందే విరహమూ, 'యశోద పిలుపు'లో మాతృత్వంలోని మాధుర్యమూ ద్యోతక మౌతాయి.

దోషరహితమూ, గుణాలంకార సహితమూనై ప్రతిపద్యమూ రసభరితంగా వ్రాసిన యీ కవిని సమ ర్చించి 'సాహితీ మేఖల' ధన్యమైంది. కవితాభిమాను లైన పాఠకులెల్లరూ 'భార్గవానందలహరి' చదివి రసానందం పొందగలరు.

—రామమోహనరాయ్.

జైత్రయాత్ర

[నవల. రచన : కిషన్‌చందర్, అనువాదము : ప్రోలు శేషగిరిరావు. ప్రచురణ : విశాలాంధ్ర ప్రచురణా లయం, విజయవాడ — 2. వెల : 2-25. పుటలు : 128].

ఇది రాజకీయ ప్రచార సాహిత్యం. రాజకీయ మైన ప్రయోజనం, ధ్యేయం, సాధించడానికి వ్రాయ బడినది. ఉత్తమ సాహిత్యంలో మార్క్సిస్టు దృక్పథా నికి స్థానంలేదనే ఛాందసత్వంతో కాదు — ఏ దృక్పథ మైనా సరే, అది సత్యాన్ని వాస్తవికతనూ గౌణం చేస్తూ, రాజకీయమైన ప్రయోజనానికి పట్టంకట్టే ధోరణిలో రచనను ప్రభావితంచేస్తే, ఉత్తమ సాహి త్యపు విలువలుదెబ్బతింటాయనే సాహితీవేత్తృత్వంతో— ఈ 'నవల'ను కేవలం ప్రచార సాధనంగా పేర్కొని, ఇది 'నవల'కాదు, పార్టీ 'కరపత్రం,' అని స్పష్టంగా చెప్పవలసివస్తున్నది. రచయిత ఉత్తరహిందూస్థానవాసి. అతనికి కాశ్మీర్, పంజాబ్ రాష్ట్రాల ప్రజలతో, అక్కడి పరిస్థితులతో ఉన్నంతగా, పరిచయమూ, అను భవమూ, ఆంధ్రప్రదేశ్‌తో లేదు. కాని, రైతులూ, పీడితప్రజలూ, ఎక్కడివారైనా ఒకటేవర్గం అనే సిద్ధాంతంమీది విశ్వాసంతో, తను యితర్మతా సేక రించిన సమాచారంతో రచయిత ఈ రచన చెయ్య డానికి ఉపక్రమించినట్లు తెలుస్తోంది. ఇతివృత్తం తెలంగాణా వ్యవసాయకూలీలు 1948-50 ప్రాంతాల సాగించిన ఉద్యమం— అంటే, ఒక రాజకీయపక్షం విప్లవాన్ని సాధించటానికి, ఆనాటి పరిస్థితులనూ

అవ్యవస్థనూ ఆధారంగా తీసుకుని, చేసిన ఘన ప్రయత్నం అన్నమాట! ఇందులో రాఘవరావు అనే వ్యవసాయ కూలీ కథానాయకుడు. భూస్వామ్యవర్గం పట్ల ద్వేషం, దానితో జత కూర్చబడిన ఒకానొక 'రొమాంటిక్ సెంటిమెంటలిజమ్' ప్రధానమైన ఉద్రేకాలుగా ఇందులో కథసాగింది. ఈ ఉద్రేకాలను కథానాయకునిద్వారా రూపొందించటంలో వ్యక్తిగతమైన పరిశీలనా, ప్రత్యేకతా ఎక్కడా కనిపించవు; కథానాయకుడు రాఘవరావు రాజకీయ సిద్ధాంతాల మూసలో తయారైన అనామకుడుగా మాత్రమే కనిపిస్తాడు.

సాహిత్యకృషిగా ఈ రచన విఫలమైన తీరును నిర్దేశించి చూపడానికి ఒక్కచిన్న ఉదాహరణ చాలు— రాఘవరావు స్వప్నసుందరిగా ప్రేమించి, ఆరాధించిన యువతి, చందిరి అనే ఒక లంబాడీ స్త్రీ. లంబాడీలలో మంచి శరీర చ్ఛాయతో, కనుముక్కుతీరుతో ఉండే కన్యలులేరని అనటం లేదు; కాని సహజ సౌందర్యం; పోషణమీదకూడా చాలా ఆధారపడుతుంది. ఈ రచయిత 'చందిరి'ని గూర్చిచేసిన 'వాస్తవిక' వర్ణన యిలా వుంది. 'చిన్నముత్యాలు వరుసగా పేర్చినట్లున్న ఆమె పళ్లు అధరద్వయం మధ్య తెల్లగా మెరిసిపోతున్నాయి...చోళీని బిగించడానికై వీపువైపుకు లాగి ముడివేసిన ఎర్రనిదారపు ముడి రాపాడిన గుర్తులు తెల్లని వీపుమీద గులాబీ రేకుల్లాగా వ్యాపించి ఉన్నాయి...ఆమె వర్ణం బంగారంలాగా పసిమిదేలి వుంది......'చందిరిని అంతఃపురాలలోని అసూర్యంపశ్యలాగా వర్ణించడంలో అవాస్తవికతే కాదు, ఈ రచయిత దృక్పథంలోని అవకతవక కూడా గోచరిస్తుంది. దోపిడీవర్గానికీ బూర్జువా వర్గానికి చెందిన వంటూ నిరసించే విలువల్నీ, సెంటిమెంట్సనీ, స్వప్నాల్నీ రచయిత తన కథానాయకునికి పుష్కలంగా కట్టబెట్టడం, కథా పర్యవసానంలో ఒక 'పట్టుచొక్కా' ప్రబలమైన ప్రతీకగా రూపొందడంచూస్తే, ఇది రచయిత దృక్పథంలోని 'అవకతవక' మాత్రమే కాదేమో, ఆలోచిస్తే మార్క్సిస్టు దృక్పథంలోనే నిభృతమైన అవకతవకయేమో, అని స్ఫురిస్తుంది. ఆర్థికవ్యవస్థ కారణంగా ఏర్పడిన వర్గవిభేదాలూ, మనస్తత్వ వైవిధ్యాలూ, మౌలికమైనవికావనీ, వర్గ కలహం (Class-War) అనేది కేవలం రాజకీయాలకు సంబంధించిన సగం సత్యమే (Half-Truth) కాని, దానికి తాత్త్వికమైనబలం లేదనీకూడా అనిపిస్తుంది. ఆలోచనకూ, నిశితమైన పరీక్షకూ నిలిచే దర్శనంతోకాక, ఆవేశంతో, ఉద్రేకంతో నిండిన సంయమనం లోపించిన రచన సాహిత్యంకాదు, ప్రచార సాహిత్యంతప్ప! ఈ రచయితకు 'సోవియట్‌భూమి' వారి బహుమతులు లభించాయంటే, వ్యాఖ్యానం అనవసరం.

—ఆర్. ఎస్.

లాల్ బహాదూర్ శాస్త్రి

శ్రీ సుమంగళ్ ప్రకాశ్ హిందీలో వ్రాసిన దానికి శ్రీ ముడుంబ నరసింహాచార్య తెలుగు. పుటలు—260. వెల—3—50; ప్రాప్తిస్థానం - దక్షిణభాషా పుస్తకసంస్థ, మద్రాసు 10.

సత్కథా మంజరి

పురాణకథా సంపుటి. ఇది ఏకాదశ సంపుటి: రచయిత: పురాణవాడ రాధాకృష్ణమూర్తి. పుటలు: 112. వెల: 1—50. ప్రాప్తిస్థానం: ఆధ్యాత్మ ప్రచారసంఘం, రాజమండ్రి-1.

రసానందము

కవితాసంపుటి: రచయిత: శ్రీ కంచర్ల పాండు రంగశర్మ. పుటలు: 108. వెల: రు. 2—00. ప్రాప్తిస్థానం: మధుర భారతీ గ్రంథమాల, వినుకొండ.

గమనిక

సెప్టెంబరు భారతిలో 'తరువోజ పుట్టుక' వ్యాసము కలగూరగంపలో ప్రకటించి వున్నాము. ఆ వ్యాసము శ్రీ బండి నాగరాజుగారు వ్రాసినది. పాఠకులు గమనించగలరు.

—సం.

Printed & Published For Nageswara Rao Estates (Private) Ltd., by Radhakrishna
The Andhra Patrika Press 6 & 7. Thambu Chetty Street, Madras-1.
Editor : S. Sambhu Prasad

Bharati October 7 th 1967 Regd. No. M. 1856